

અચિંતસત્તિજુતા હિ તે ભગવંતો પરમકલ્લાણા પરમકલ્લાણહેઊ સત્તાણં।।

શ્રુતસંવિભાગ – ૧૫

August, 2019

શ્રાવણ, ૨૦૭૫

સઙ્કલનકાર: વદતિ કિચ્છિત્

યદા કિચ્છિજ્જોઝ્ઙં દ્વિપ ઇવ મદાન્ધ: સમભવં,
તદા સર્વજ્ઞોઽસ્મીત્યભવદવલિસં મમ મન:।
યદા કિચ્છિત્ કિચ્છિદ્ બુધ્ધજનસકાશાદવગતં,
તદા મૂર્ખોઽસ્મીતિ જ્વર ઇવ મદો મે વ્યપગત:।।

બાળપણમાં રળેલી મૂડી અને મળેલી મિરાતમાંનો આ શ્લોક છે. દીક્ષાના શરુઆતનાં વર્ષોમાં પૂજ્ય દાદા ગુરુભગવંત શ્રીવિજયસૂર્યોદયસૂરીશ્વરજી મ. સાથે રહેવાનો જ્યારે જ્યારે સુયોગ સાંપડતો ત્યારે લગભગ રોજ રાતે તેમની પાસે બેસવાનો લાભ મળતો. પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય આદિમાંથી નિવૃત્ત થઈને એમના પગ દબાવવા જવાનું. તેઓશ્રી બે-ત્રણ મિનિટથી વધુ પગ દબાવવા ન દેતા અને તે વખતે દબાવનારના એ હાથોમાં એથી વધુ શક્તિ પણ કદાચ ન હતી. પણ એ નિમિત્તે પ્રારંભાતો વાર્તાલાપ લાંબો ચાલતો. ‘વાર્તાલાપ’ શબ્દ સહેતુક પ્રયોજ્યો છે. તેઓશ્રીની શીખવવાની રીત જ એવી હતી કે આપણને એનો ભાર ન વર્તાય, એ ‘શીખામણ’ ન લાગે. એવા જ એક વાર્તાલાપ દરમ્યાન તેઓશ્રીએ શીખવેલો આ શ્લોક છે.

બચપણ, ભલે એ ૫ વર્ષ કે ૫૦ વર્ષ કોઈ પણ ઉંમરે હોય, એનું મુખ્ય લક્ષણ એ કે આપણને આપણી અક્ષમતા, અજ્ઞાન, અવગુણ વગેરેનો ખ્યાલ ન આવવા દે – એ પ્રત્યે સભાન ન થવા દે. અને આ સભાનતાના અભાવને લીધે આપણને આપણી જાત માટે સ્વાભાવિક રીતે ઊંચા ખ્યાલ જન્મે. આપણે આપણી જાતને અન્યોથી કાંઈક જુદી, કાંઈક ઊંચી સમજવા માંડીએ. એવું નથી હોતું કે ક્યારેય આપણી જાત આપણી આગળ ઉઘાડી ન પડી જતી હોય. માંદ્યલો ક્યારેક તો આપણને ‘એ કેવો છે’ એનો ખ્યાલ આવવા જ દે છે, ક્યારેક ને ક્યારેક જાતનો ક્યાસ નીકળતો જ હોય છે અને વિચારના ચક્રડોળે ચડી જવાનું હોય.

છે. આવે વખતે સ્વ-ઓળખની પ્રસ્થાપિત કરી મૂકેલી કાલ્પનિક હકીકતોમાં રમમાણ રહેતું મન પોતે જ એ ખોટી ભ્રમણાઓને ઇન્ત-ભિન્ન કરવા માટે મચી પડતું હોય છે. પણ અજ્ઞાન કોનું નામ? ‘એક સાંધો અને તેર તૂટે’ એ કહેવત બરાબર ઊંધી રીતે અહીં લાગુ પડે છે. એ તો એક ભ્રમણા તૂટે તો બીજી અને બીજી તૂટે તો ત્રીજી – સર્જન કરી જ આપે છે. સમુદ્રનાં મોજાં ખૂટે તો ભ્રમણાથી પિંડ છૂટે. પણ એ કંઈ એમ સહેલું છે!

‘શયદા’ તો કહે છે –

“વિચારોમાં મથું છું અને મચી મંથન કરી લઉં છું;

વિસર્જન થાય ભ્રમણા તો ફરી સર્જન કરી લઉં છું.”

અજ્ઞાન જેની જનની હોય તે ભ્રમણાની સંતતિ પૂરી થાય ખરી કે!

અજ્ઞાનની ઓળખ કઈ? પોતે પોતાની ઓળખ ન પડવા દે તે.

જ્ઞાનની ઓળખ કઈ? અજ્ઞાનના સીમાડા વિસ્તારી આપે તે!

નવાઈ લાગી? જ્ઞાન અજ્ઞાન વધારી આપે! ના, આ શબ્દોનું તાત્પર્ય પકડવાનું છે.

જ્ઞાન જેમ જેમ વધતું જાય તેમ તેમ તેના અનુપાતમાં ‘અજ્ઞાન કેટલું છે’ તેનો વર્તારો પણ નીકળતો જ જાય છે. દરેક સમજણ નવા અનેક પ્રશ્નો સર્જી આપે છે. એ પ્રશ્નોના જવાબ પોતાની પાસે નથી, પોતે એ બાબતમાં અજ્ઞાની છે – એની સાબિતી દરેક સમજણ પાસેથી સાંપડતી રહે છે. માનવ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનો ઇતિહાસ તો સ્પષ્ટપણે કહે છે કે કઈ સંસ્કૃતિએ કેટલો વિકાસ કર્યો એનું સાચું મૂલ્યાંકન કરવું હોય તો એ સંસ્કૃતિની પ્રજાતિ પોતાના અજ્ઞાન વિશે કેટલી સભાન હતી તે તપાસો. સ્વાભાવિક છે કે Quantum Physics કે Genetic Engineering વિશેનું અજ્ઞાન એક વૈજ્ઞાનિકને જેટલું પજવે તેવી પજવાણી આફ્રિકાના આદિવાસીને નથી જ હોતી – નથી જ થવાની. વિજ્ઞાન અજ્ઞાનની ક્ષિતિજોને સતત વિસ્તારતું રહે છે, એ પોતે જ પોતાને નબળું – ઓછું ઠરાવતું રહે છે, પ્રશ્નો સરજતું રહે છે, એના જવાબ શોધવાની પીડા વહોરતું રહે છે, અને એ રીતે પોતે વધુ ને વધુ વ્યાપક તેમ જ ગંભીર બનતું રહે છે.

આપણે પણ જ્ઞાનમૂલક અજ્ઞાનની આ પજવાણી સહન કરવી જ પડશે. તો જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા – જાતને ઊંચી ઉઠાવવા માટે પ્રયત્નશીલ બની શકીશું. અજ્ઞાન કનડવું જોઈએ, એક શલ્યની જેમ. તો જ એને ઉખાડીને ફેંકી દેવા માટે જુરસો ચડશે. જેટલું જ્ઞાન છે તેનો સંતોષ આપણી સફરને અધવચ્ચે જ અંજામ આપી દેશે. પણ મંઝિલ દૂર હોવાનો અહેસાસ મુકામોમાં ઠરીને ઠામ નહીં થવા દે. અને જો આ મથામાણ કયાં પછી, આ પુરુષાર્થ આદર્યા પછી, આ વીર્યોલ્લાસ ફોરવ્યા પછી, આપણે વીતેલી જિંદગી તરફ નજર કરીશું, વીતેલાં વર્ષોની જ્ઞાનસંપદાનાં લેખાં-જોખાં કરીશું તો આપણા મોંમાંથી સહસા નીકળી જશે – યદા કિશ્ચિજ્જોઽહં...

“જ્યારે હું ખરેખર કશું જ નહોતો જાણતો ત્યારે હું એક મદમસ્ત ગજરાજની માફક અંધ બની ગયો હતો, મારું અભિમાની મન મારી જાતને ત્યારે ‘સર્વજ્ઞ’ સમજતું હતું. પરંતુ જ્યારે બુધ જાનોના સંસર્ગથી હું ખરેખર કંઈક સમજતો થયો ત્યારે ‘હું કેટલો મૂર્ખ છું’ એનું મને ભાન પડ્યું, અને સનેપાત-તાવની પેઠે ચડેલો ગર્વ તો ક્યાંય ભાગી ગયો!..”

ગુરુચરણોની નિશ્ચાએ વર્તતા આપણે જો ‘ખરેખર ઘણું જાણવાનું બાકી છે’ એવો અનુભવ કરી શકીએ તો સેવેલા ગુરુકુલવાસની એ મોટી સાર્યકતા ગણાશે.

*

એક મુનિભગવંતે પ્રતિસાદ પાઠવ્યો છે કે “આવી રીતે શ્રુતસંવિભાગ ચાલશે તેવું કોઈએ ધાર્યું નહીં હોય.” પ્રશ્ન એ થાય કે ‘આ નહીં ધારનારા કોણ?’. ખરેખર તો શ્રુતસંવિભાગ નું સ્વપ્ન સેવનારા થોડાક મિત્ર મુનિઓ અને તેમને હોંશે હોંશે ખોબલે ખોબલે આશીર્વાદથી પોંખનારા તેમના ગુરુભગવંતોમાંથી કોઈ નહીં. કેમ કે વિભિન્ન સમુદાયોમાં ઉછરવા છતાં અને પરસ્પરનો અલ્પ સંપર્ક હોવા છતાં બધા જ મિત્ર મુનિઓને એકસરખો વિશ્વાસ હતો ને એકસરખી શ્રદ્ધા હતી – આપણી શ્રમણસંપદા પર, એનાં શક્તિ તથા સામર્થ્ય પર, બળવંત ગુરુકૃપા પર, પ્રભુની અપરંપાર કરુણા પર. આ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસે જ આ સાહસ કરવા માટે પ્રેર્યા હતા. અચિંતસત્તિજુતા હિ તે ભગવંતો પરમકલ્લાણા પરમકલ્લાણહેઠ સત્તાણાં. શ્રમણોની નિષ્ઠા અને પુરુષાર્થ તેમ જ દેવગુરુકૃપાનું સુભગ સંયોજન આલ્લાદક પરિણામો સર્જી આપે તેમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી.

શ્રુતસંવિભાગ ના લગભગ દરેક અંકે કન્ટેન્ટ અને લેઆઉટને લગતા નાના-મોટા પરિવર્તનો થયાં જ કરે છે. આ અંકમાં પણ છે. પરંતુ અગાઉના અંકો કરતાં આ અંક એક અન્ય રીતે પણ ધ્યાનપાત્ર છે. આ શુભકાર્યના પ્રારંભ માટે પૂજ્ય ગુરુભગવંત શ્રીવિજયશીલચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.ની અનુજ્ઞા અને આશીર્વાદ યાચ્યા ત્યારે એ આપવાની સાથે તેઓએ એક વાતની ખાસ ભલામણ કરી હતી કે સંપાદકે જ મહદંશે (નામથી કે ઉપનામથી) લેખનકર્મ કરવું પડે તેવી નિયતિ પ્રાયઃ આવા શૈક્ષણિક સામયિકો કે પરિપત્રોની હોય છે. ખરેખર તો સંપાદકનું વધુ ધ્યાન લેખનકર્મને બદલે સંપાદનકર્મની ચીવટમાં હોવું જોઈએ, પણ લગભગ તેવું નથી બનતું. એટલે જ તે દિવસે તે કોઈ એક વ્યક્તિ કે પક્ષનું જ mouthpiece બની જાય તેવું થાય છે. શ્રુતસંવિભાગ તમારો સંયુક્ત પ્રયાસ છે, તો આવી નિયતિ આની પણ ન થાય તે ઇચ્છનીય છે.

દેવગુરુધર્મની કૃપાથી શ્રુતસંવિભાગ ની નિયતિ તેવી નથી – નથી થવાની તેનો પુરાવો, સંકલનકારના એક પણ લખાણ વિનાનો, આ અંક છે. આના માટે શ્રુતસંવિભાગ પરિવારના સૌ મિત્ર મુનિઓ અભિનંદનના અધિકારી છે. પણ વિશેષ કરીને પૂજ્ય આ. શ્રીવિજયજગચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. (ડહેલાવાળા-સમુદાય) પોતાના શિષ્યવૃંદને સ્વાધ્યાયના આ મહાયજ્ઞમાં જે રીતે પ્રેરણા કરીને જોડે છે અને તેમની પાસે લેખન કરાવે છે તે સાથે જ અતિશય અનુમોદનીય છે.

*

શ્રુતસંદર્ભ યોજનાની રૂપરેખા, ઉપયોગવિધિ વગેરે અંગે આ જ અંકમાં વિગતે જણાવ્યું જ છે, તો પણ બે-ત્રણ વાતો આ સંદર્ભે અહીં પણ નોંધવી જરૂરી લાગે છે –

૧. આપણે ત્યાં જે ચર્ચા-વિચારણા, સંશોધન-સંપાદન, સમસ્યાઓમાં માર્ગદર્શન વગેરે થાય છે તેમાં શાસ્ત્રીય સંદર્ભોની ઉણપ ઘણીવાર બધાને ખટકતી હોય છે. આ મુશ્કેલીને પરિણામે નિર્ણયો વિપરીત કે અધૂરા આવે તેવી સ્થિતિ પણ વ્યાપકપણે જોવા મળે છે. જ્યારે શાસ્ત્રીય સંદર્ભો માટે માત્ર ને માત્ર બૌદ્ધિક ક્ષમતા પર જ નિર્ભર રહેવાનું હોય ત્યારે અવસર્પિણીના પ્રભાવે બૌદ્ધિક ક્ષમતાના વાકે પૂરેપૂરું ચિત્ર આપણી સામે સ્પષ્ટ ન થાય અને તેથી ખોટો નિર્ણય લેવાઈ જાય કે સંશોધન-સંપાદન અપૂર્ણ રહે તેવી સંભાવના રહે જ. એથી વિપરીતપણે જો બધા જ શાસ્ત્રીય સંદર્ભો હાથવગા હોય તો કેવું સારું! આવી વિચારણાથી પ્રેરાઈને આ પ્રયાસ આદર્યો છે. જો દેવગુરુધર્મની કૃપાથી આ પ્રયાસ સફળ થશે તો જૈનવિદ્યા

સંબંધિત સંશોધન-સંપાદન ક્ષેત્રમાં તો શકવર્તી પરિવર્તન આવશે જ, પણ એટલેથી જ ન અટકતાં સમગ્ર જૈન શાસનનું વાતાવરણ આનાથી બદલાશે તેવી આશા અને શ્રદ્ધા રાખવાનું ગમે છે.

૨. સુવિહિત પરંપરાને અનુસરીને સર્વ સમુદાયોની અધિકારી વ્યક્તિઓ પૂરતી જ આ સુવિધા મર્યાદિત રહેશે.

૩. એકવાર સદસ્ય બન્યા પછી આમાં અરજી કરવી કે એવી કોઈ પણ પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવાનું રહેતું નથી. દરેક સદસ્ય પોતાની જગ્યાએ જ ક્યારે પણ શાસ્ત્રીય સંદર્ભો મેળવી શકે છે – પલકવારમાં.

૪. અત્યારે ધ્યાન ફક્ત આગમપંચાંગી પર જ કેન્દ્રિત કર્યું છે. પણ આગળ જતાં તમામ મહત્વપૂર્ણ શાસ્ત્રગ્રંથોને આમાં આવરી લેવાની ભાવના છે.

સ્વાભાવિક છે કે આટલો મોટો પ્રકલ્પ માત્ર જાતભરોસે તો ચાલી ન જ શકે, પણ ભરોસો રહે છે – જૈન શાસન પર, એની મહાન અને અપ્રતિમ વ્યવસ્થા પર. પોલો કોએલોનું આ જગવિખ્યાત વિધાન હમેશાં નજર સામે રહે છે - *When you want something, all the universe conspires in helping you to achieve it.*

*

છેલ્લી વાત આ પરિપત્રના અગ્રલેખ વિશે. અત્યાર સુધી ૨ અંક સિવાય તમામ અંકોમાં અગ્રલેખ પૂજ્ય ગુરુભગવંત દ્વારા જ લખાયા છે. સ્વાધ્યાય અને સંયમ વિશે સુંદર રીતે પ્રેરણા આપતા આ લેખો અતિશય અનુમોદનાનો વિષય બન્યા છે અને શ્રામાણ્યને ઉજ્જવળ બનાવતા રહ્યા છે. આ પરિપત્રને સાંપડેલી ગરિમામાં આ અગ્રલેખોનો મોટો ફાળો છે.

પરંતુ એક વિચાર એવો આવ્યો કે જો શ્રુતસંવિભાગ સાથે સંકળાયેલા સર્વ મુનિઓના ગુરુભગવંતોને વિનંતિ કરીને તેમની પાસે અગ્રલેખો લખાવીએ તો તેઓના ચિંતન-મનનથી પણ શ્રુતસંવિભાગ પરિવાર લાભાન્વિત થઈ શકે. એટલે આવતા અંકથી અલગ-અલગ ગુરુભગવંતોને વિનંતિપત્ર લખીને તેઓના પ્રેરણાલેખો મેળવીને અગ્રલેખ તરીકે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.

✍ ત્રૈલોક્યમંડનવિજય

શ્રુતસંવિભાગ - ૧૫

અનુક્રમ

<u>ક્રમાંક</u>	<u>લેખ</u>	<u>પૃષ્ઠ</u>
	<u>દ્રવ્યાનુયોગ</u>	
216	શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન	1
217	ગન્ધાદિ દ્રવ્ય ભાવુક યા અભાવુક?	9
	<u>ધર્મકથાનુયોગ</u>	
218	ચન્દ્રપ્રભસ્વામી તથા મુનિસુવ્રતસ્વામીના ભવો કેટલા?	19
219	મલ્લિપ્રભુએ કેટલા સાથે દીક્ષા લીધી?	21
220	જમ્બૂકુમારની દીક્ષા વિષયક મતાંતર	22
221	પ્રભુવીરના ભવો અંગે કેટલાક મત-મતાંતરો	24
	<u>સંશોધન</u>	
222	સન્મતિતર્કપ્રકરણ ગત એક ગાથાના પાઠભેદ અંગે મંતવ્ય	32
	<u>ઇદમત્ર ચિન્ત્યમ્</u>	
223	અભવ્ય જીવ વધુમાં વધુ કેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે?	35
	<u>પ્રકીર્ણ</u>	
224	જિનદીક્ષાવિધિ	36
225	૧૨ પ્રકારના સંભોગથી સંઘબહાર	37
	<u>જિજ્ઞાસા</u>	
? 75	આગમો પ્રાકૃતભાષામાં કેમ રચાયા?	38
? 76	તીર્થંકર ભગવંતનો આહાર	38
? 77	દધદ્વિન્માત્રવિશ્રાન્તિં/વિશ્રાન્તિર્?	39
	<u>સમાધાન</u>	
? 51	ધર્મદાસગણિ	39
? 50	અંડગોલિક મનુષ્ય	42

શ્રુતસંવિભાગ - ૧૫

? 68	તત્સ્વભાવ' શબ્દ મેં ટ્યળ્ પ્રત્યય પર વૃદ્ધ્યભાવ	42
? 70	'તેષાં નતોઽહં ક્રમાન્' વાક્ય મેં નમ્ કો ક્તપ્રત્યય	43
? 69	'ઉચ્ચન્ત અઘૌ' પદ મેં સંધિ	43
? 71	૪ પ્રકૃતિયાં અઘાતી ક્યોં?	44
? 16	શ્રીસિદ્ધર્ષિગણિ મહારાજ	45
? 66	જેટલી અવિરતિ હોય તેટલો કર્મબંધ?	46
<u>પત્રચર્યા</u>		
☒ 92	☞ ∑ 141 (12.26) ત્રણ પ્રકારની પૂજા	47
☒ 93	☞ ∑ 178 (13.39) સિંહગુફાવાસી મુનિ ચોમાસું કરવા...?	47
☒ 94	☞ ☒ 91 (14.84)	48
☒ 95	☞ ∑ 99 (9.1) મરુદેવામાતાને કેવલજ્ઞાન વિષયક મતાંતર	48
☒ 96	☞ ∑ 189 (13.64) દ્વાદશાંગીની નિત્યાનિત્યતા	49
☒ 97	☞ ∑ 201 (14.31) પ્રત્યેકખામાણા અંગે એક વિશેષ ઉલ્લેખ	50
☒ 98	☞ ∑ 2 (1.2) ઉપમિતિભવપ્રપન્ના કથાના નામ અંગે વિચારણા	50
☒ 99	☞ ∑ 204 (14.39) ૩૧ કે ૩૨ સાગરોપમ?	51
☒ 100	☞ ∑ 199 (14.8) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરચે...	51
☒ 101	☞ ∑ 200 (14.31) સામાયિકના પરચકખાણનો એક પ્રકાર	52
☒ 102	☞ @ 58,59 (14.63)	52
☒ 103	☞ ∑ 205 (14.40) રથનેમિ, નેમિનાથ અને રાજમતી...	53
☒ 104	☞ ? 2 (1.4) ગજલંછન ચન્દ્ર વિખ્યાતા રે... એ પંક્તિનો અર્થ	54
☒ 105	☞ ∑ 213 (14.56) પઉમચરિયંમાં જાણવા મળેલ...	54
☒ 106	☞ ∑ 194 (14.1) વીતરાગી કો મી મૃષાવાદ કૈસે?	55
☒ 107	☞ ∑ 195 (14.2) કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ કે વાદ કિતને પરીષદ?	55
☒ 108	☞ ∑ 196 (14.3) દ્વિત્વાદિ અનેકસ્થ ધર્મ	55

શ્રુતસંવિભાગ - ૧૫

☒ 109	☞ ∑ 197 (14.5) આત્મા કર્મનો કર્તા-ભોક્તા વ્યવહારથી કેમ?	55
☒ 110	☞ ∑ 199 (14.8) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન વચ્ચે ભેદરેખા	58
☒ 111	☞ ∑ 202 (14.33) સંચારાપોરસીની વિધિ	59
☒ 112	☞ ☒ 80 (14.74)	60
☒ 113	☞ ∑ 111 (11.5) અગ્નિ કા લક્ષણ	60
☒ 114	☞ ∑ 169 (13.7) ચક્ષુઃપ્રાપ્યકારિતા???	60
☒ 115	☞ ∑ 169 (13.7) ચક્ષુઃપ્રાપ્યકારિતા???	61
☒ 116	☞ ∑ 202 (14.33) સંચારાપોરસીની વિધિ	62
☒ 117	☞ ∑ 206 (14.41) પર્પદાની વ્યવસ્થા વિશે	63
	<u>શુદ્ધિવૃદ્ધિ</u>	64
	<u>શ્રુતશુદ્ધિ</u>	
6	શ્રીસિદ્ધહેમચન્દ્રશબ્દાનુશાસનમ્ – લઘુવૃત્તિ:	65
7	શ્રીસિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનમ્ (મધ્યમવૃત્ત્યવચ્ચૂરિ...) - ભાગ – ૩	65
8	યોગબિંદુ (અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ સહિત)	69
9	યોગબિંદુ – સટીક	71
10	જૈનતર્કભાષા	78
	<u>સાંપ્રત ચિંતન</u>	
226	પ્રભુવીર-જન્મવાંચન સમયે શ્રીકૃષ્ણ વધેરાય કે ધરાય?	84
	<u>શ્રુતસંદર્ભ યોજના</u>	87
	<u>વિશેષ પ્રતિસ્પંદ</u>	102

આવરણચિત્ર – નૈનેશ સરૈયા, સૂરત

द्रव्यानुयोग

216. श्रुतनिश्चित मतिज्ञान

मतिज्ञान के सामान्य से दो भेद हैं - श्रुतनिश्चित और अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान। श्रुतनिश्चित मतिज्ञान अवग्रह-ईहा-अपाय-धारणा रूप है तथा अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान औत्पत्तिकी आदि चार बुद्धि रूप है। इन दो भेद में से श्रुतनिश्चित मतिज्ञान के विषय का तुलनात्मक अध्ययन करने पर प्रगट हुए कुछ तथ्य, कुछ प्रश्न, कुछ संभावित समाधान यहाँ प्रस्तुत हैं।

श्रीमलयगिरिसूरिजी म. तथा श्रीहरिभद्रसूरिजी म. दोनों ने आवश्यकनिर्युक्ति एवं नंदीसूत्र, दोनों आगमों पर वृत्ति रची है। श्रुतनिश्चित मतिज्ञान की व्याख्या अपनी दोनों वृत्तियों में श्रीमलयगिरिजी म. ऐसी करते हैं - 'तत्र शास्त्रपरिकर्मितमतेरुत्पादकाले शास्त्रार्थपर्यालोचनमनपेक्ष्यैव यदुपजायते तत् श्रुतनिश्चितम्॥'¹ अर्थात् पहले शास्त्र से परिकर्मित मति हो किंतु उत्पत्तिकाल में जो ज्ञान शास्त्रार्थ के पर्यालोचन बिना ही उत्पन्न होता है, वह श्रुतनिश्चित मतिज्ञान है। जैसे - 'घट लाओ' ऐसा किसी को कहने पर वह 'घट' या 'लाने की क्रिया' का अर्थ सोचे बिना सीधा ही कार्य करता है। इस प्रकार यहाँ घटादि पद के अर्थ पूर्व में जाने हुए हैं, किंतु कार्य के समय उन संकेतों का उपयोग नहीं होता। (किसी भी टीका में ऐसा दृष्टांत नहीं है। यह दृष्टांत श्रीराजशेखरसूरिजी म. द्वारा किए गए तत्त्वार्थसूत्र के विवेचन के आधार पर लिखा है।)

---

¹ आवश्यकनिर्युक्ति - गाथा - १ एवं नंदीसूत्र - ४६ मलयगिरीय विवरण

श्रीहरिभद्रसूरिजी म. आवश्यकनिर्युक्ति - १ की वृत्ति में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान को इस प्रकार व्याख्यायित करते हैं - 'कृतश्रुतोपकारं (पाठांतर - श्रुतकृतोपकारं) इदानीं पुनस्तदनपेक्षमेवाऽनुप्रवर्तते तद् अवग्रहादिलक्षणं श्रुतनिश्चितम्'। इस व्याख्या का भावार्थ उपर्युक्त श्रीमलयगिरिजी म. की व्याख्या के समान ही है। लेकिन श्रीहरिभद्रसूरिजी म. स्वयं ने ही अपनी नंदीसूत्र - ४६ की वृत्ति में उपर्युक्त व्याख्या से ठीक विपरीत व्याख्या की है। देखें - २'श्रुतं... तदनुसारेण श्रुतपरिकर्मितमतेस्तदपेक्षमेव चोत्पादकाले यदुत्पद्यते तत् श्रुतनिश्चितं', अर्थात् पहले श्रुत से परिकर्मित मति हो और उत्पत्तिकाल में भी जो ज्ञान उस श्रुत के सापेक्ष ही उत्पन्न होता है, वह श्रुतनिश्चित मतिज्ञान।

*

इस तरह एक ही कर्ता ने स्वयं की दो वृत्ति में एक ही पदार्थ की एक-दूसरे से बिलकुल विपरीत व्याख्या क्यों की होगी? इसका संभावित समाधान यह लगता है कि यहाँ मात्र विवक्षाभेद है, अर्थभेद नहीं है। श्रुत से अनपेक्ष रूप में ही ज्ञान की उत्पत्ति कहने के पीछे श्रीहरिभद्रसूरि म. आदि का आशय ऐसा है कि उत्पत्तिकाल में संकेतग्रहण का स्मरण नहीं होता, स्मरण के बिना ही मात्र संस्कार से अर्थ का ज्ञान हो जाता है। जबकि श्रुत से सापेक्ष रूप में उत्पत्ति कहने के पीछे ऐसा आशय है कि यदि संकेतग्रहण नहीं होता तो अर्थ का ज्ञान

---

^२ यह पाठ पुण्यविजयजी म. द्वारा संपादित पुस्तक के आधार से लिखा है। सागरानंदसूरिजी म. द्वारा संपादित प्रत में 'तदनुसारेण श्रुतपरिकर्मित-मतेस्तदपेक्षमेव चोत्पादकाले यत्तु तन्निरपेक्षं यदुत्पद्यते' पाठ है। पुण्यविजयजी म. द्वारा बाद में संशोधित होने से उसी पुस्तक को अधिक प्रमाण माना है।

भी नहीं होता। भले ही संकेत का स्मरण नहीं होता किंतु संकेत के सापेक्ष ही ज्ञान की उत्पत्ति होने से वह ज्ञान उत्पत्तिकाल में भी श्रुत के सापेक्ष है।

*

श्रीहरिभद्रसूरिजी म. ने ऐसा विवक्षाभेद किया, इस संदर्भ में प्राचीन ग्रंथों में भी ऐसा विवक्षाभेद है या नहीं? ऐसा संशोधन करते हुए कुछ आश्चर्यकारक तथ्य प्रगट हुए किंतु उन पर दृष्टिपात करने से पहले हम एक और पदार्थ के निरूपण में किए गए भेद का अवलोकन करते हैं -

श्रुतनिश्चित मतिज्ञान में 'श्रुत' से किसका ग्रहण करना है? इस विषय की कोई स्पष्टता श्रीहरिभद्रसूरिजी म. ने आवश्यकवृत्ति में नहीं की है किंतु नंदीसूत्र की वृत्ति में उन्होंने 'श्रुत' द्वारा सामायिक अध्ययन से लेकर लोकबिंदुसार पर्यन्त द्रव्यश्रुत ग्रहण करने का निर्देश किया है - 'श्रुतमिह सामायिकादि लोकबिन्दुसारान्तं द्रव्यश्रुतं गृह्यते॥' (नंदीसूत्र - ५६ वृत्ति)।

यदि ऐसे द्रव्यश्रुत के सापेक्ष होने वाले ज्ञान को ही हम श्रुतनिश्चित कहेंगे तो बहुत बड़ी आपत्ति होगी क्योंकि हम प्रतिदिन घट-पट-मठादि लौकिक पदार्थों के अवग्रह-ईहा-अपाय-धारणा द्वारा जो मतिज्ञान करते हैं, उसका (१) श्रुतनिश्चित और (२) अश्रुतनिश्चित रूप दो भेद में से किस भेद में समावेश करेंगे?

(१) श्रुतनिश्चित में उसका समावेश नहीं होगा क्योंकि श्रुतनिश्चित मतिज्ञान तो द्रव्यश्रुत के सापेक्ष है जबकि घट-पटादि का ज्ञान प्रस्तुत द्रव्यश्रुत के सापेक्ष नहीं है।

(२) अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान में भी उस ज्ञान का समावेश नहीं हो सकता क्योंकि अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान तो श्रुत से निरपेक्ष चार बुद्धि रूप है जबकि घट-पटादि का ज्ञान संकेतग्रहण रूप श्रुतज्ञान के सापेक्ष है।

अतः श्रीहरिभद्रसूरिजी म. ने आवश्यकनिर्युक्ति की वृत्ति में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान को सामान्य से सभी प्रकार के श्रुतज्ञान के सापेक्ष बताया है, वह व्याख्या अधिक उचित प्रतीत होती है। इस व्याख्यानानुसार लौकिक पदार्थों के मतिज्ञान का समावेश श्रुतनिश्चित मतिज्ञान में हो सकता है।

श्रीमलयगिरिसूरिजी म. की व्याख्या देखें तो उन्होंने भी 'शास्त्र और शास्त्रार्थपर्यालोचन' पद का प्रयोग किया है। अलबत्त, शास्त्र से द्रव्यश्रुत के ग्रहण का स्पष्ट उल्लेख नहीं किया है किंतु 'शास्त्र'शब्द लोक में 'द्रव्यश्रुत'अर्थ में रूढ है तथा घट-पटादि का संकेत कहीं भी 'शास्त्र' रूप में प्रसिद्ध नहीं है। अतः मलयगिरिसूरिजी म. का आशय भी यहाँ द्रव्यश्रुत को ग्रहण करने का ही भासित होता है।

*

जब हम इस चर्चा के प्राचीन आधारों की ओर दृष्टिपात करतै हैं, तब हमारे सामने तीन ग्रंथ उपस्थित होते हैं - विशेषावश्यकभाष्य, आवश्यकचूर्णि और नंदीचूर्णि आवश्यकचूर्णि में चूर्णिकार भगवंत ने श्रुतनिश्चित मतिज्ञान की व्याख्या नहीं की है, मात्र अवग्रह-ईहा-अपाय-धारणा रूप चार भेदों का वर्णन किया है।

विशेषावश्यकभाष्य और नंदीचूर्णि में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान का वर्णन देखने से पूरा रहस्य प्रगट हो जाता है। श्रीमलयगिरिसूरिजी और श्रीहरिभद्रसूरिजी, दोनों टीकाकार भगवंतो ने स्वयं की आवश्यकवृत्ति विशेषावश्यकभाष्य के आधार पर रची है। आवश्यकनिर्युक्ति के मलयगिरीय विवरण में 'उक्तं च, यदुक्तं' इत्यादि कहकर दिए गए विशेषावश्यकभाष्य के

पाठों के आधार से यह स्पष्ट है। जैसे - श्रुतनिश्चित-अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान की व्याख्या करने के बाद वे तुरंत ही *विशेषावश्यकभाष्य* की गाथा १६९ आधार दर्शाते हैं - 'पुर्वं सुयपरिकम्मियमइस्स जं संपयं सुयाईयं। तं निस्सियमियरं पुण अणिस्सियं मइच्चउक्कं तं॥'

श्रीहरिभद्रसूरिजी म. ने यद्यपि कहीं भी *विशेषावश्यकभाष्य* की गाथाओं का आधार नहीं दर्शाया है किंतु *आवश्यकवृत्ति* में उनके द्वारा की गई श्रुतनिश्चित मतिज्ञान की व्याख्या से यह स्पष्ट हो जाता है कि यह व्याख्या उन्होंने *विशेषावश्यकभाष्य* के आधार पर की है क्योंकि उनके द्वारा की गई व्याख्या *विशेषावश्यकभाष्य* की गाथा के साथ अद्भुत साम्यवाली है। देखें - 'सुयकओवयारं पुर्विं इण्हिं तयणवेक्खं॥' (*विशेषा०* - १६८) की 'यत्पूर्वमेव श्रुत(कृत)उपकारकं इदानीं पुनस्तदनपेक्षमेवाऽनुप्रवर्तते...॥' (स्वोपज्ञ वृत्ति) के साथ 'यत्पूर्वमेव श्रुतकृतोपकारं इदानीं पुनस्तदनपेक्षमेवाऽनुप्रवर्तते...॥' (*हारिभद्रीया आवश्यकवृत्ति*) अतः यह स्पष्ट है कि दोनों टीकाकार ने *आवश्यकवृत्ति विशेषावश्यकभाष्य* के आधार पर रची है।

इसी प्रकार *श्रीहरिभद्रसूरिजी* ने *नंदीसूत्र* की वृत्ति *नंदीचूर्णिके* आधार पर रची है। *नंदीचूर्णिके* में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान की व्याख्या इस प्रकार दी गई है - 'सुतं अणुसरणतो जं मतिणानमुप्पज्जइ तं सुतणिस्साए उप्पण्णंति वा णिस्सितं तं सुतणिस्सितं'³ अर्थात् श्रुत के अनुसरण से जो मतिज्ञान उत्पन्न हो अथवा श्रुत की निश्चा से जो उत्पन्न हो, वह श्रुतनिश्चित मतिज्ञान। इस व्याख्या का अनुसरण करते हुए *श्रीहरिभद्रसूरिजी* ने *नंदीसूत्र* की वृत्ति में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान को श्रुत के सापेक्ष कहा है। *श्रीहरिभद्रसूरिजी* म. के *नंदीचूर्णिके*

³ *नंदीसूत्रचूर्णिके* - सं. सागरजीम., पृ. २४ अंतिम दो पंक्ति।

अनुसरण की पुष्टि में एक साक्षी और भी है कि श्रुतनिश्चित मतिज्ञान में 'श्रुत' से किसका ग्रहण करना, इसकी स्पष्टता *विशेषावश्यकभाष्य* में नहीं है। *जिनभद्रगणि क्षमाश्रमण* ने स्वोपज्ञ टीका में श्रुत का सामान्यतया ही निर्देश किया है। *आवश्यकवृत्ति* में *श्रीहरिभद्रसूरिजी* ने *विशेषावश्यकभाष्य* का ही अनुसरण करते हुए 'श्रुत' की कोई स्पष्टता नहीं की है। जबकि *नंदीचूर्णि* में 'श्रुत' से द्रव्यश्रुत के ग्रहण का स्पष्ट विधान है - 'सामादयादिर्विंदुसारपज्जवसाणं एतं दव्वसुतं गहितं।' अतः *नंदीवृत्ति* में *श्रीहरिभद्रसूरिजी* ने *नंदीचूर्णि* का ही अनुकरण करते हुए 'श्रुत' पद से सामायिकादि द्रव्यश्रुत के ग्रहण का विधान किया है।

श्रीमलयगिरिसूरिजी म. की बात करें तो उन्होंने अपनी दोनों टीका (*आवश्यकविवरण* और *नंदीसूत्र* की वृत्ति) में एक समान व्याख्या रची है। अतः उन्होंने दोनों टीका में श्रुतनिश्चित मतिज्ञान को श्रुत से निरपेक्ष (उत्पत्तिकाल में) दर्शाते हुए *विशेषावश्यकभाष्य* का अनुसरण किया है तथा 'श्रुत' से 'शास्त्र' का ग्रहण करते हुए *नंदीचूर्णि* का अनुसरण किया है।

श्रुतनिश्चित मतिज्ञान में 'श्रुत' पद से द्रव्यश्रुत और संकेत, दोनों अर्थात् सामान्यरूप से श्रुतज्ञान का ग्रहण करना है, मात्र द्रव्यश्रुत का नहीं, इस विषय का स्पष्ट रूप से विधान *विशेषावश्यकभाष्य* - १६८ की *मलधारी हेमचन्द्रसूरिजी* म. रचित वृत्ति में है। देखें - 'श्रुतं द्विविधं - परोपदेशः आगमग्रन्थश्च॥' अतः यह स्पष्ट है कि यहाँ सामान्य श्रुत का ही ग्रहण करना है।

इतनी चर्चा करने पर भी यहाँ एक प्रश्न ऐसा है जिसका समाधान ढूँढना शेष बचता है -

चाहे *विशेषावश्यकभाष्य* की व्याख्या लो या *नंदीचूर्णि* की, दोनों में एक बात तो निर्विवाद रूप से निश्चित है कि श्रुतनिश्चित मतिज्ञान उत्पन्न होने

के पहले संकेतग्रहण या श्रुतज्ञान होना आवश्यक है। (फिर उत्पादकाल में उसका उपयोग हो या न हो, वह दूसरी बात है) अतः जिस मतिज्ञान के पूर्व किसी भी प्रकार का संकेत या श्रुत नहीं है, उस मतिज्ञान का समावेश (१) श्रुतनिश्चित (२) अश्रुतनिश्चित - इन दो भेद में से किस भेद में करेंगे? जैसे- किसी नवजात शिशु (जिसने पहले कभी घट नहीं देखा है - इति गम्यं) को घट देखकर अवग्रहादि हुए, उसके मन में घट का आकार बनने रूप मतिज्ञान हुआ, यह मतिज्ञान किस भेद में समाविष्ट होगा?

१. श्रुतनिश्चित में उसका समावेश नहीं हो सकता क्योंकि श्रुतनिश्चित मतिज्ञान की उत्पत्ति के पहले श्रुतज्ञान अवश्य चाहिए और यहाँ तो पूर्व का कोई श्रुत नहीं है।

२. अश्रुतनिश्चित में भी उसका अंतर्भाव नहीं हो सकता। यद्यपि अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान में पूर्वकालीन कोई श्रुत नहीं होता किंतु यह ज्ञान औत्पत्तिकी आदि चार बुद्धि रूप है तथा यह तथाविध विशिष्ट क्षयोपशम से उत्पन्न होने वाला है जबकि नवजात शिशु का ज्ञान औत्पत्तिकी आदि बुद्धि रूप नहीं है तथा नवजात शिशु (वज्रस्वामी जैसे जातिस्मरण वाले विशिष्ट महापुरुषों के अलावा) में तथाविध विशिष्ट क्षयोपशम स्वीकारने का कोई कारण भी नहीं दिखता है।

उपसंहार

(१) श्रीहरिभद्रसूरिजीम. ने स्वयं की दो वृत्तियों में (आवश्यक और नदीवृत्ति) जो भिन्न प्ररूपणा की है, वह (प्रायः) मात्र विवक्षाकृत शब्दभेद है, अर्थभेद नहीं।

(२) श्रुतनिश्चित मतिज्ञान में 'श्रुत' पद से सामान्यतया सभी श्रुत (संकेत और शास्त्र) का ग्रहण करना चाहिए।

(३) श्रीहरिभद्रसूरिजी म. के स्वयं की दो वृत्तियों में भिन्न मंतव्य को देखकर इतना स्पष्टतया ज्ञात होता है कि कोई भी टीकाकार जब किसी अन्यकर्तृक ग्रंथ की टीका में कुछ प्ररूपणा करते हैं, तब उस प्ररूपणा को तुलनात्मक अध्ययन के बिना उन टीकाकार का मत मान लेना कभी-कभी सरासर गलत साबित हो सकता है क्योंकि टीकाकार को अन्यकर्तृक ग्रंथ की प्राचीन व्याख्याओं तथा ग्रंथकार के अभिप्राय का अनुसरण करते हुए स्वयं की मान्यता से भिन्न प्ररूपणा करना भी आवश्यक होता है। (हाँ, यदि स्वतंत्र ग्रंथ हो अथवा स्वयं के ग्रंथ की टीका हो तो बात अलग है।)

(४) शेष अंतिम प्रश्न श्रुतसंविभाग परिवार के मित्र मुनिवरों के लिए → जिस मतिज्ञान के पूर्व किसी भी प्रकार का श्रुत न हो, उसका समावेश किस भेद में?

✓ मुनि श्रीगोयमचन्द्रविजयजी (डहेलावाला-समुदाय)

* * *

श्रुतसंविभाग - १६ कार्तिक शुद्धि पांचम (ज्ञानपांचमी), सं. २०७६ ना द्विसे प्रगट थशे.

आसो शुद्धि पांचमी, सं. २०७५ सुधीमां मणनारा लेप्पो/वप्पाणोनो

समावेश आगामी अंकमां करवो शक्य अनशे.

मित्र मुनिवरोने पोताना अडुमूल्य स्वाध्यायनो लाभ

श्रुतसंविभाग ना माध्यमथी वडैयवा डार्दिक आमंत्रण छे.

217. गन्धादि द्रव्य भावुक या अभावुक?

गन्धादि द्रव्य अन्य पुद्गलों को भावित करते हैं या नहीं, इस बाबत में मतांतर प्रस्तुत है -

१. श्रीमलयगिरिजी म. ने आवश्यकनिर्युक्ति^४, नंदीसूत्र^५ और प्रज्ञापनासूत्र^६ की टीकाओं में गन्धादि द्रव्यों को अभावुक कहा है किंतु राजप्रश्नीयटीका^७ में गंध के पुद्गलों को भावुक कहा है।

२. श्रीहरिभद्रसूरिजी म. ने आवश्यकनिर्युक्ति^८ और नंदीसूत्र^९ - दोनों वृत्तियों में गन्धादि द्रव्यों को अभावुक कहा है।

अतः श्रीमलयगिरिजी म. द्वारा राजप्रश्नीयटीका में किया गया विधान ही सबसे भिन्न हो रहा है।

*

हमारे प्राचीन ग्रंथों में गन्धादि द्रव्यों को अभावुक कहने वाले पाठ हैं। जैसे - विशेषावश्यकभाष्य में श्रीजिनभद्रगणि ने लिखा है -
बहु-सुहुम-भावुगाइं जं पडुयरं च सोत्तविण्णाणं।

---

४ गन्धादिद्रव्याणि... तदन्यावासकानि च॥ (आवश्यकनिर्युक्ति - ५ मलयगिरीय वृत्ति)

५ गन्धादिद्रव्यापेक्षया शब्दद्रव्याणि... भावुकानि च॥ (नंदीसूत्र - ३७ मलयगिरीय वृत्ति)

६ गन्धादिद्रव्याणां... अभावुकत्वाच्च॥ (प्रज्ञापना - १५.१.१९४ मलयगिरीय वृत्ति)

७ इसी लेख में आगे यह पाठ दिया गया है।

८ गन्धादि... अभावुकत्वात्॥ (आवश्यकनिर्युक्ति - ५ हारिभद्रीय वृत्ति)

९ गन्धादि... अभावुकत्वात्॥ (नंदीसूत्र - ६० गाथा - ७५ हारिभद्रीय वृत्ति)

गन्धाईदव्वाइं विवरीयाइं जओ ताइं ॥३३८॥

यहाँ गन्धादि द्रव्यों को शब्द द्रव्यों से विपरीत अर्थात् अभावुक कहा गया है। इस भाष्य की स्वोपज्ञ वृत्ति में भी कहा है - 'गन्धादिद्रव्याणि तु यतस्तोकबादराऽभावुकानि...'।

'पुट्टं सुणेई सद्दं... बद्धपुट्टं वियागरे॥'¹⁰ (आवश्यकनिर्युक्ति - ५) इस गाथा के व्याख्यान में भी श्रीश्रीमलयगिरिजी म. और श्रीश्रीहरिभद्रसूरिजी म.सा. शब्द स्पृष्ट और गन्धादि बद्धस्पृष्ट ही क्यों? ऐसी शंका के समाधान में यही उत्तर देते हैं कि शब्द भावुक है किंतु गन्धादि द्रव्य अभावुक है। अतः इस गाथा में भी शब्द को स्पृष्ट और गंध को बद्धस्पृष्ट कहने से ही यह सिद्ध हो जाता है कि गंध द्रव्य अभावुक है।

*

अतः ऐसे प्राचीन प्रामाणिक संदर्भों द्वारा गंध द्रव्य अभावुक ही सिद्ध होने पर भी उन आचार्य भ. के सामने ऐसे दो प्रश्न उपस्थित हुए, जिससे गंध को भावुक स्वीकारना पड़े -

१. यदि गंध अभावुक है तो विश्रेणि में गंध कैसे फैलती है? मात्र अभावुक होने पर गंध श्रेणि में ही फैलनी चाहिए क्योंकि जीव और पुद्गलों की गति श्रेणि अनुसार ही होती है। शब्द भी भावुक होने से ही विश्रेणि में भी प्रसरता है।

---

¹⁰ यह गाथा तत्त्वार्थसूत्र की सबसे प्राचीन दिगंबरिय टीका सर्वार्थसिद्धि में भी उद्धरण के रूप में दी गई है (सूत्र १.१९) तथा श्वेतांबरिय आमनाय में आवश्यकनिर्युक्ति (गाथा - ५) के अलावा नंदीसूत्र (गाथा - १५) में भी यह गाथा है। अतः यह स्पष्ट है कि यह गाथा किसी अतिप्राचीन स्रोत से दिगंबर-श्वेतांबर दोनों आमनाय में चली आ रही है।

२. 'मनुष्यलोक की दुर्गंध ४००-५०० योजन ऊपर तक जाती है, जिससे देव मर्त्यलोक में नहीं आते हैं' यह बात *स्थानांगसूत्र*^{११} जैसे प्रामाणिक आगम से सिद्ध है। गंध अभावुक होने पर मूल *स्थानांगसूत्र* की इस बात को सिद्ध करना भी आपत्तिजनक है क्योंकि घ्राणेन्द्रिय का विषयपरिमाण ९ योजन ही है, अतः देवों को ४००-५०० योजन तक गंध कैसे आती है?

*

१. इनमें से प्रथम प्रश्न का समाधान तो श्रीजिनभद्रगणिजी ने अपने *विशेषावश्यकभाष्य* - ३५२ की स्वोपज्ञ वृत्ति में कुछ इस प्रकार दिया है - 'गन्धादिद्रव्याण्यपि मिश्राण्येवोपलभ्यन्ते। न त्वेषामनुश्रेणिनियमः॥' गन्धादि द्रव्य भी मिश्र ही ग्रहण किए जाते हैं, इनके लिए अनुश्रेणि गति का नियम नहीं है।

अर्थात् जैसे शब्द द्रव्य भावुक होने से कभी भी भाषक द्वारा बोले गए मात्र मूल पुद्गल ही श्रोता के कान में नहीं जाते किंतु मूल पुद्गलों से वासित पुद्गल भी श्रोता के कर्ण में प्रवेश करते हैं। अतः शब्द हमेशा मिश्र (मूल+वासित पुद्गल) ही ग्रहण किया जाता है, वैसे ही गंध द्रव्य भी मिश्र ही ग्रहण किया जाता है और इन द्रव्यों का श्रेणि अनुसार ही गति करने का नियम नहीं है अर्थात् ये श्रेणि छोड़कर विश्रेणि में भी गति कर सकते हैं।

आगे वे श्रेणि को छोड़कर अन्य श्रेणि में गति करने का कारण स्पष्ट करते हुए लिखते हैं - 'अतिस्थूलत्वात्' अर्थात् गन्धादि द्रव्य अतिस्थूल होने से अन्य पुद्गलों से टकराकर अपनी श्रेणि बदलते-बदलते अन्य श्रेणिओं और विदिशा में भी फैल जाते हैं।

^{११} माणुस्सए गंधे जाव चत्तारि पंच जोयणसताइं...॥ (*स्थानांग* ४.३.३२३)

माणुस्सए..दुग्गंधे...उड्डं पि य णं चत्तारि पंच जोयणसयाइं...॥ (*राजप्रश्नीय*

श्रीजिनभद्रगणिजीके इस विधान से प्रथम प्रश्न का समाधान तो ठीक-ठीक हो जाता है किन्तु एक अन्य आपत्ति उपस्थित हो जाती है कि गन्धादि द्रव्य यदि मिश्र ही ग्रहण किए जाते हैं तो वे अभावुक होने से अन्य पुद्गलों को कैसे भावित करते हैं?

उन्होंने ही गाथा - ३३८ तथा उसकी वृत्ति में गन्धादि द्रव्यों को अभावुक कहा था और वे ही थोड़ा आगे जाकर गाथा - ३५२ की वृत्ति में गंध पुद्गलों के मिश्र ग्रहण का विधान करते हैं। अतः उनकी बात में ही विरोध हो रहा है।

यही प्रश्न विशेषावश्यकभाष्य - ३५१ की टीका रचते समय मलधारी श्रीहेमचंद्रसूरिजी के मन में भी शायद खटक रहा होगा इसलिए उन्होंने मिश्र द्रव्यों के ग्रहण का विधान कर अंत में 'इति वृद्धटीकाकारः' जोड़ दिया - 'घ्राणादीन्यपीन्द्रियाणि गन्धादिद्रव्याणि मिश्राण्याददते। तेषां ... इति वृद्धटीकाकारः'।

*

२. द्वितीय प्रश्न में एक साथ दो समस्याएँ हैं -

(a) गंध द्रव्य अभावुक होने से मनुष्य लोक की गंध ४००-५०० योजन तक कैसे जाएगी?

(b) घ्राणेन्द्रिय का विषयपरिमाण ९ योजन ही है, अतः देव ५०० योजन दूर से आई हुई गंध का ग्रहण कैसे करते हैं?

*

(a) इनमें से पहली समस्या का एकमात्र समाधान यही है कि गंध द्रव्यों को भावुक स्वीकारना पड़ेगा। अतः गंध पुद्गल उत्तरोत्तर पुद्गलों को भावित करते जाएँगे तो मनुष्यलोक की गंध ४००-५०० योजन तक पहुँच जाएगी।

श्रीश्रीमलयगिरिजी म. ने पहली समस्या का यह उपर्युक्त समाधान ही राजप्रश्रीयटीका में दिया है। उन्होंने वहाँ स्पष्टतया गंधद्रव्य भावुक होने का विधान किया है → 'इह यद्यपि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां मन्दपरिणामभावाद् घ्राणेन्द्रियस्य च तथाविधशक्त्यभावात्; तथापि तेत्युत्कटगन्धपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्येऽन्यान् पुद्गलानुत्कटगन्धपरिणामेन परिणामयन्ति। तेऽप्यूर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान्, तेऽप्यन्यानिति चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावद् गन्धः॥' (राजप्रश्रीय - ६६ मलयगिरीयटीका)¹²

यद्यपि इस पाठ में श्रीश्रीमलयगिरिजी म. ने गंधपुद्गलों को भावुक स्वीकारा है किंतु फिर भी उनका मन गंधपुद्गल को अभावुक स्वीकारने की तरफ ही ढलता हुआ भासित होता है क्योंकि इस पाठ में उन्होंने 'यद्यपि' और 'तथापि' लिखा है। देखें, यद्यपि (ऐसे सामान्य से तो) गंध के पुद्गल ९ योजन के बाद ग्रहणयोग्य नहीं होते क्योंकि पुद्गलों का परिणाम मंद होता है और घ्राणेन्द्रिय की तथाविध शक्ति का भी अभाव है; तथापि वे मनुष्यलोक की दुर्गंध के पुद्गल अति उत्कट परिणाम वाले हैं इसलिए वे ९ योजन और उससे ऊपर भी अन्य पुद्गलों को गंधपरिणाम से वासित करते हैं। यहाँ स्पष्ट है कि गंधपुद्गलों को श्रीश्रीमलयगिरिजी म. मंदपरिमाण वाले होने से भावुक नहीं मानना चाहते हैं और मनुष्यलोक के गंधपुद्गलों को भी वे अति उत्कट परिणाम वाले होने से भावुक मानते हैं।

---

¹² यही पाठ मुनिश्री त्रैलोक्यमंडनविजयजी ने जिज्ञासा ४३ के समाधान में दिया है (देखें श्रु.सं. - १२ पृ. ७४) किंतु सूत्र ७५३ का उल्लेख दिया गया है जबकि वास्तविक सूत्र क्र. ६६ है।

श्रीश्रीमलयगिरिजी म. गंधपुद्गलों को सामान्यतया भावुक नहीं मानना चाहते, इस बात में दूसरा प्रमाण यह भी है कि अपनी टीकाओं में विशेषावश्यकभाष्य के अनेक उद्धरणों को प्रमाण रूप में लेने पर भी उन्होंने कहीं भी गंध के पुद्गल मिश्र ही ग्रहण किए जाते हैं, इस बिंदु का उद्धरण या उल्लेख भी नहीं किया क्योंकि यह बिंदु सामान्यतया भावुक मानने के अलावा सिद्ध नहीं होता है।

*

(b) दूसरी समस्या का समाधान नवांगीटीकाकार श्रीअभयदेवसूरिजी म. ने दो प्रकार से दिया है -

(क) मनुष्यलोक की गंध ४००-५०० योजन तक जाती है, यह बात शास्त्रों में मनुष्यक्षेत्र का अत्यंत अशुभ स्वरूप दर्शाने के लिए कही गई है किंतु इसका अर्थ ऐसा नहीं है कि देव ९ योजन से आगे गंध का ग्रहण करते हैं। देव ९ योजन तक ही गंध ग्रहण करते हैं किंतु मनुष्यक्षेत्र पूर्वोक्त प्रकार से अत्यंत अशुभ होने के कारण देव नीचे नहीं आते¹³। अथवा

(ख) इन्द्रिय का विषयपरिमाण ९ योजन मात्र औदारिक शरीर की अपेक्षा से है, वैक्रिय की अपेक्षा से नहीं। अतः देव ४००-५०० योजन से भी गंध ग्रहण कर नीचे नहीं आते¹⁴।

---

¹³ इदं च मनुष्यक्षेत्रस्याऽशुभस्वरूपत्वमेवोक्तम्, न च देवोऽन्यो वा नवभ्यो योजनेभ्यः परत आगतं गन्धं जानातीति॥ (स्थानांग ५.३.३२३ अभयदेवसूरिकृत वृत्ति)

¹⁴ अथवा... यदिन्द्रिविषयप्रमाणमुक्तं तदौदारिकशरीरेन्द्रियापेक्षमेव सम्भाव्यते॥ (स्थानांग ५.३.३२३ अभयदेवसूरिकृत वृत्ति) (उपर्युक्त दोनों पाठ देखें श्रु.सं. - १३, पृ. ८८)

ये दोनों ही समाधान बराबर जँचते नहीं हैं क्योंकि (क) यदि हम मनुष्य सूर्य द्वारा निःसृष्ट पुद्गलों के उष्ण स्पर्श को ८०० योजन दूर से भी ग्रहण कर सकते हैं तो देव ४००-५०० योजन दूर से आनेवाली गंध को ग्रहण क्यों नहीं कर सकते? (यहाँ इतना ख्याल रहे कि स्पर्शनेन्द्रिय और घ्राणेन्द्रिय, दोनों ही प्राप्यकारी हैं, दोनों का विषयपरिमाण ९ योजन ही है तथा दोनों के विषय अभावुक हैं।)

(ख) यदि ऐसा मानें कि इन्द्रियों का विषयपरिमाण मात्र औदारिक शरीर की अपेक्षा से है तो भी वही आपत्ति होगी कि औदारिक शरीर ऐसे हम ८०० योजन दूर रहे सूर्य द्वारा निःसृष्ट किरणों की उष्णता का ग्रहण कैसे करते हैं? तथा विषयपरिमाण के अनेक स्थलों पर किए गए वर्णन में किसी शरीरविशेष की अपेक्षा का उल्लेख भी नहीं है।

अतः इस दूसरी व्याख्या का समाधान भी श्रीश्रीमलयगिरिजी म. द्वारा लिखित पाठ से अधिक स्पष्ट होता है – मनुष्यलोक के गंधपुद्गल अति उत्कट परिणाम वाले होने से नौ योजनों के मध्य में अन्य पुद्गलों को वासित करते हैं, वे वासित पुद्गल भी ऊपर जाते हुए अन्य पुद्गलों को वासित करते हैं...¹⁵।

अर्थात् वे पुद्गल नौ योजन में ही रहे हुए अन्य-अन्य पुद्गलों को वासित करते जाते हैं। इस प्रकार गंध ऊपर ४००-५०० योजन तक पहुँच भी जाती है और घ्राणेन्द्रिय के ९ योजन स्वरूप विषयपरिमाण की व्यवस्था भी नहीं टूटती है। अतः देव पृथ्वी से ४००-५०० योजन ऊपर स्वयं से ९ योजन अथवा ९ योजन के अंदर ही अन्य पुद्गलों द्वारा वासित पुद्गल का ग्रहण कर सकते हैं।

इसी प्रकार सूर्य द्वारा निःसृष्ट पुद्गल स्वयं का उष्ण परिणाम कुछ बदलते-बदलते यहाँ तक पहुँचते होंगे एवं हम ९ योजन या उसके अंदर हुए परिणाम का ग्रहण करते होंगे, ऐसा भासित होता है।

---

¹⁵ देखें प्रस्तुत लेख में दिया गया राजप्रश्नीयसूत्र की वृत्ति का पाठा।

गंध की भावुकता - अभावुकता के प्रसंग से अन्य दो प्रासंगिक चर्चा भी प्रस्तुत हैं -

१. कुछ ग्रंथों¹⁶ में गंध ऊपर ८००-१००० योजन तक जाने के उल्लेख मिलते हैं, वे विचारणीय लगते हैं, क्योंकि पहले कहे अनुसार *स्थानांगसूत्र*, *राजप्रश्रीयसूत्र* आदि के मूल पाठों में 'चत्वारि पंच जोयणसयाइं' ही उल्लेख है तथा टीकाकारों *श्रीअभयदेवसूरिजी* और *श्रीमलयगिरीजी* ने भी इसकी स्पष्टता इस प्रकार की है कि जब मनुष्यलोक में कलेवरादि प्रचुर होते हैं तब गंध ५०० योजन तक जाती है, शेष काल में ४०० योजन तक गंध जाती है¹⁷। तथा *बृहत्संग्रहणी*¹⁸ में भी ऐसा ही उल्लेख है।

२. गंध की तरह प्राचीन ग्रंथों में स्पर्श और रस को भी अभावुक तथा बद्धस्पृष्ट ग्रहण वाला ही कहा गया है¹⁹। 'अभावुकता कैसे?' यह बात इन दोनों की बाबत में भी विचारणीय है।

16 देखें *लोकप्रकाश* २६.५७६ के बाद में - *उपदेशमालाकर्णिकायां तु - ऊर्ध्वगत्या शतान्यष्टौ सहस्रमपि कर्हिचित्। मर्त्यानां याति दुर्गन्धस्तेनेहायान्ति नाऽमराः॥*

17 चत्वारि पंचेति विकल्पदर्शनार्थं, कदाचिद् भरतादिष्वेकान्तसुषमादौ चत्वार्येवाऽन्यदा तु पञ्चाऽपि, मनुष्यपञ्चेन्द्रियातिबहुत्वेनौदारिकशरारीणां तदवयवतन्मलानां च बहुत्वेन दुरभिगन्धप्राचुर्याद्॥ (*स्थानांग* ५.३.३२३ *अभयदेवसूरिकृत वृत्ति*) यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतकलेवरादीनि तदा पञ्च योजनशतानि यावद् गन्धः, शेषकालं चत्वारि। (*राजप्रश्रीय* - ६६ *मलयगिरीयवृत्ति*)

18 *बृहत्संग्रहणी* - गाथा १९४ देखें॥ (श्रु.सं. - ११ में लेखक्र. १२५ भी॥)

19 प्रस्तुत लेख में दिए गए *विशेषावश्यकभाष्य* के पाठ में और टिप्पणीक्र. १, २, ३ आदि में सभी जगह 'गन्धादि' पद में आदि-शब्द से स्पर्श और रस का ही ग्रहण किया गया है।

रस-स्पर्श को भावुक सिद्ध करने वाले दृष्टांत -

१. सूर्य की उष्ण किरणों से सड़क आदि सभी वस्तुएँ उष्ण हो जाती हैं।

२. यदि स्पर्श भावुक नहीं है तो अग्नि का चाहे जितना भी संपर्क हो, ऊपर वर्तन में रहा हुआ पानी कभी भी गर्म नहीं होना चाहिए।

३. यदि स्पर्श और रस भावुक नहीं हैं तो उनका ज्ञान होना भी संभव नहीं लगता क्योंकि भावुक हुए बिना वे बद्ध और स्पृष्ट कैसे होंगे! बद्ध यानी आत्मीकृत करना और स्पृष्ट यानी शरीर पर रज की तरह लगना²⁰। इसी प्रकार अन्य दृष्टांतों की स्वयमेव विभावना कर सकते हैं²¹।

*

निष्कर्ष

१. प्राचीन ग्रंथों से लेकर सभी टीकाओं में इन्द्रियों के विषयों के वर्णन में गंध को अभावुक कहा गया है।

२. गंध को अभावुक मानने में दो आपत्तिजनक प्रश्न - (i) विश्रेणि में गंध कैसे फैलती हैं? (ii) मनुष्यलोक की गंध ४००-५०० योजन तक जाने से देव नीचे नहीं आते, इस बात की सिद्धि कैसे?

३. समाधान (१) गंधद्रव्य अतिस्थूल होने से अन्य पुद्गलों से टकराकर अन्य श्रेणियों में भी फैल जाते हैं - श्रीजिनभद्रगणिजी म.। (२) गंधपुद्गल ९

---

²⁰ स्पृष्टमित्यात्मनाऽऽलिङ्गितं बद्धं... आलिङ्गितानन्तरमात्मप्रदेशै-
रागृहीतम् (नंदीसूत्र - ३७ मलयगिरीयवृत्ति)

²¹ श्रीजिनभद्रगणिजी द्वारा लिखी गई 'गन्धादि द्रव्य मिश्र ही ग्रहण किए जाते हैं' बात में भी आदि से स्पर्श और रस का ही ग्रहण है। यह बिंदु भी ध्यानाहर्ह है।

યોજન મેં રહે અન્ય પુદ્ગલોં કો વાસિત કરને સે ૪૦૦-૫૦૦ યોજન તક ગંધ કો દેવ ગ્રહણ કર સકતે હૈં - શ્રીશ્રીમલયગિરિજી મ.। (ગંધ કો સામાન્યતયા ભાવુક નહીં માનના, અતિ ઉત્કટ પરિણામ હોને સે માત્ર મનુષ્યલોક કી ગંધ કે પુદ્ગલ ભાવુક હૈં।)

૪. ગન્ધાદિ દ્રવ્ય મિશ્ર હી ગ્રહણ કિયે જાતે હૈં - શ્રીજિનભદ્રગણિજી (ઇસમેં ગંધ કો સામાન્યતયા ભાવુક માનના પડેગા।)

૫. દો પ્રાસંગિક ચર્ચા - (૧) મનુષ્યલોક કી ગંધ ૮૦૦-૧૦૦૦ યોજન તક જાને કે ઉલ્લેખ વિચારણીય હૈં। (૨) ગંધ કી તરહ સ્પર્શ ઓર રસ કી અભાવુકતા ભી વિચારણીય હૈં।

✓ મુનિ શ્રીગોયમચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાલા-સમુદાય)

* * *

મિત્ર મુનિવરો આ પ્રશ્નો પરત્વે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવશે તો આનંદ થશે

- * શ્રુતસંવિભાગ માં કયા વિભાગો તમને બહુ ગમે છે? કેવા પ્રકારનાં લખાણો તમને વધુ રુચિકર જણાય છે?
- * શ્રુતસંવિભાગ માં નવા કયા કયા વિભાગો ઉમેરી શકાય?
- * શ્રુતસંવિભાગ માં લેઆઉટ સંબંધિત કયાં પરિવર્તનો કરવા જેવાં લાગે છે?
- * શ્રુતસંવિભાગ તમારા અભ્યાસમાં કઈ રીતે વધુ સહાયભૂત થઈ શકે?
- * શ્રુતસંવિભાગ નું ભવિષ્ય શું હોઈ શકે? એને વધુ ઉજ્જવળ કેવી રીતે બનાવી શકાય?
- * શ્રુતસંવિભાગ અને એને સંલગ્ન યોજનાઓમાં તમે કઈ રીતે યોગદાન આપી શકો?

ધર્મકથાનુયોગ

218. ચન્દ્રપ્રભસ્વામી તથા મુનિસુવ્રતસ્વામીના ભવો કેટલા?

આઠમા શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામીના તથા વીસમા શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીના ભવો અંગે થોડોક વિસંવાદ જોવા મળે છે.

ત્રિશષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્માં, શ્રીઅમરચન્દ્રસૂરિજી કૃત ચતુર્વિંશતિસંક્ષિપ્ત-જિનચરિતાન્માં અને શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજી કૃત ચન્દ્રપ્રભસ્વામિચરિત્માં શ્રીચન્દ્રપ્રભ-સ્વામીના ત્રણ ભવનો જ ઉલ્લેખ મળે છે, જ્યારે સપ્તતિશતકગ્રંથમાં ૭ ભવની વાત કરી છે તથા ૭ ભવના નામ આ પ્રમાણે બતાવ્યાં છે - ૧. શ્રીવર્મ રાજ ૨. સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ ૩. અજિતસેન ચક્રવર્તી ૪. અચ્યુત દેવલોકમાં ઈન્દ્ર ૫. પદ્મ રાજ ૬. વૈજયન્તમાં દેવ ૭. શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામી. અહિંયા છેલ્લા ત્રણ ભવનાં નામ દરેક ગ્રંથમાં સમાન છે, એમાં ક્યાંય વિસંવાદ નથી. માત્ર ભવોની સંખ્યામાં જ વિસંવાદ છે, એનું સમાધાન કેવી રીતે કરવું?

વળી, મુનિસુવ્રતસ્વામીના ભવની વિચારણા કરીએ તો ભવોની સંખ્યા અને ભવોનાં નામો એ બન્નેમાં વિસંવાદ જોવા મળે છે. ત્રિશષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્માં, ચતુર્વિંશતિસંક્ષિપ્તજિનચરિતાન્માં તથા વિનયચન્દ્રસૂરિજી કૃત મુનિસુવ્રતસ્વામિ-ચરિત્માં ત્રણ ભવોની જ વાત છે. ૧. સુર રાજ ૨. પ્રાણત દેવલોકમાં દેવ ૩. મુનિસુવ્રતસ્વામી. જ્યારે સપ્તતિશતકગ્રંથમાં અને મલધારી શ્રીશ્રીચંદ્રસૂરિજી કૃત મુનિસુવ્રતચરિત્ર (પલ પલ સમરું સુવ્રત નામ એ પુસ્તકના આધારે) માં નવ ભવો ગણાવ્યા છે અને ત્યાં અંતિમ ત્રણ ભવો એટલે કે નવમા મુનિસુવ્રતસ્વામીના ભવ પહેલાના બે ભવ ઉપર બતાવ્યા એના કરતાં જુદા બતાવ્યા છે. ત્યાં નવ ભવનાં નામ આ પ્રમાણે બતાવ્યાં છે - ૧. શિવકેતુ ૨. સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ ૩. કુબેરદત્ત રાજ ૪. સનન્કુમાર દેવલોકમાં દેવ ૫. વજ્રકુંડલ રાજ ૬. બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવ ૭. શ્રીવર્મ રાજ ૮. અપરાજિત દેવલોકમાં દેવ ૯. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી. અહીં સાચી વાત કયા ગ્રંથની ગણવી? પ્રમાણભૂત તરીકે કેટલા ભવોનો સ્વીકાર કરવો? કે પછી મતાંતર માનીને મન મનાવી લેવાનું?

તથા આ બન્નેય વાતનું સમર્થન અલગ-અલગ જગ્યાએ અલગ-અલગ મહાપુરુષોએ કર્યું છે. ‘ગંધારે શ્રીમહાવીર જિણુંદા’ આ થોયની રજી ગાથા આમ છે – ‘ઋષભ જિનેશ્વર તેર ભવ સાર, ચન્દ્રપ્રભ ભવ સાત ઉદાર, શાન્તિકુમાર ભવ બાર; મુનિસુવ્રત ને નેમકુમાર, એ જિનના નવ-નવ ભવ સાર, દશ ભવ પાર્શ્વકુમાર; સત્તર જિનના ત્રણ ત્રણ લહીએ, સત્તાવીશ ભવ વીરના કહીએ, જિનવચને સદ્હીએ, ચોવીશ જિનનો એહ વિચાર, એહથી લહીએ ભવનો પાર, નમતાં જયજયકાર.’ આ થોયમાં શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામી અને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીના સંદર્ભમાં સપ્તતિશતકગ્રંથ વગેરેનો આધાર લેવાયો હોય એમ લાગે છે.

જ્યારે શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિજી કૃત ચૈત્યવંદનમાં – ‘પ્રથમ તીર્થંકર તણા, ભવ તેર કહીજે, શાંતિ તણા ભવ બાર સાર, નવ નેમ લહીજે ૧. દશ ભવ પાર્શ્વ જિણુંદના, સત્તાવીસ શ્રીવીર, શેષ તીર્થંકર તિહું ભવે, પામ્યા ભવજલ તીર ૨. જિહાંથી સમકિત ફરશીયું એ, તિહાંથી ગણીએ તેહ, ધીરવિમલ પંડિતતણો, જ્ઞાનવિમલ ગુણગેહ ૩. અહીં શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામી અને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી આદિ ૧૯ તીર્થંકર પરમાત્માઓના ત્રણ જ ભવ ગણાવ્યા છે. એટલે શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિજીએ ત્રિપટિં આદિ ગ્રંથોના આધારે આ વાત જણાવી હોય એમ લાગે છે. તથા આ ચૈત્યવંદનની ૩જી ગાથાના આધારે એમ વિચારી શકાય કે ૮મા અને ૨૦મા પ્રભુના આગળના ભવો એ સમકિત પામ્યા પહેલાનાં છે તેથી ત્રિપટિં વગેરેમાં તેની ગણતરી નથી કરવામાં આવી. આ સિવાય પણ અન્ય ગ્રંથોમાં આ અંગેનું કોઈ સમાધાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું હોય અને આ વિસંવાદ ટાળી શકાતો હોય તો ચોક્કસ તે જણાવવા મિત્રોને વિનંતિ.

✓ મુનિ શ્રીશીલચન્દ્ર-દિવ્યચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

219. મલ્લિપ્રભુએ કેટલા સાથે દીક્ષા લીધી?

આપણે થોયમાં બોલીએ છીએ કે “પાર્શ્વ ને મલ્લી ત્રય શત સાથે, બીજા સહસ્રે પ્રતી”. મલ્લિનાથ ભગવાને ત્રણસો સાથે દીક્ષા લીધી, એ ત્રણસો રાજા કે સ્ત્રીઓ?

શ્રીવિનયચન્દ્રસૂરિજી વિરચિત મલ્લિનાથચરિત્રમાં ત્રણસો રાજાઓ અને ત્રણસો સ્ત્રીઓ સાથે પ્રભુએ દીક્ષા લીધી એવો પાઠ છે, જ્યારે ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ લખે છે કે બાહ્ય પરિવારને યોગ્ય એવા એક હજાર માણસો સાથે અને અંતરંગ પરિવારને યોગ્ય ત્રણસો સ્ત્રીઓ સાથે પ્રભુએ સંયમ સ્વીકાર્યું –

ત્રિશતીપ્રમિતા ભૂયસ્ત્રિશતીપ્રમિતાઃ સ્ત્રિયઃ ।

સંવેગામ્ભઃકૃતસ્નાનાઃ પ્રાવ્રજન્નતુતીર્થપમ્ ॥મ.ચ.-૫.૨૮૧॥

બહિઃપરિચ્છદાર્હાણાં નૃણાં દશશતૈઃ સમમ્ ।

સ્ત્રીણામપ્યન્તરપરીવારાર્હાણાં ત્રિભિઃ શતૈઃ ॥ત્રિષ્ટિ-૬.૬.૨૦૧॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર અનેક કર્તાનાં મળે છે, એ દરેક કૃતિમાં ત્રિશતનો જ ઉલ્લેખ છે. એટલે થોયની પંક્તિ પ્રમાણે અર્થ બેસે છે, તો શ્રીમલ્લિનાથના ચરિત્રમાં આવો વિસંવાદ કેમ?

✓ મુનિ શ્રીરાજદર્શનવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

* * *

220. જમ્બૂકુમારની દીક્ષા વિષયક મતાંતર

હમણાં આપણા શ્રીસંઘમાં પર્યુષણપર્વમાં સુબોધિકા ટીકાનું વાંચન પ્રસિદ્ધિને પામેલું છે. તેમાં જમ્બૂકુમારની દીક્ષા વિશે આ રીતનું વર્ણન મળે છે -

તતઃ રાત્રૌ તાઃ પ્રતિબોધયંશ્ચૌર્યાર્થમાગતં ચતુઃશતનવનવતિ (૪૯૯)
ચૌરપરિકરિતં પ્રભવમપિ પ્રાબોધયત્, તતઃ પ્રાતઃ પञ्चशतचौर-प्रियाष्टक-
तज्जनकजननी-स्वजनकजननीभिः सह स्वयं पञ्चशतसप्तविंशतितमो
नवनवतिकनककोटीः परित्यज्य प्रव्रजितः॥

ત્યાર પછી રાત્રે બધી પત્નીઓને અને ચોરી કરવા માટે આવેલા પ્રભવ સહિતના ૫૦૦ ચોરોને પણ પ્રતિબોધ આપ્યો. બીજા દિવસે સવારે ૫૦૦ ચોર, પોતાની ૮ પત્નીઓ, તેઓના માતા-પિતા, પોતાના માતા-પિતા અને પોતે આ રીતે ૫૨૬ ની સાથે (પોતાના સહિત ૫૨૭) ૯૯ કરોડ સુવાર્ણ દ્રવ્યને છોડીને દીક્ષા લીધી.

આ વાત અત્યારે સકળ સંઘમાં પ્રસિદ્ધ છે. પણ પરિશિષ્ટપર્વમાં આનાથી થોડુંક જુદું વર્ણન જોવા મળે છે. જુઓ -

जम्बूनाम्नोऽथ पितरौ, श्वसुरा बान्धवोऽपि च।

ऊचुः साधूक्तधर्मोऽसि, प्रव्रज्या नोऽप्यतः परम्॥૨૭૮॥

प्रभवोऽप्यभ्यधाન્मित्र!, पितृनापृच्छ्य सत्वरम्।

परिव्रज्यासहायस्ते, भविष्यामि न संशयः॥૨૭૯॥

सुधर्मस्वामिनः पादानापदम्भोद्धितारकान्।

पञ्चाङ्गस्पृष्टभૂषीठः, स प्रणम्य व्यजिज्ञपत् ॥૨૮૦॥

સંસારસાગરતરીં, પ્રવ્રજ્યાં પરમેશ્વર!।

મમ સસ્વજનસ્યાઽપિ, દેહિ ધેહિ કૃપાં મયિ॥૨૮૮॥

પશ્ચમઃ શ્રીગણધરોઽપ્યેવમભ્યર્થિતસ્તદા।

તસ્મૈ સપરિવારાય, દદૌ દીક્ષાં યથાવિધિ॥૨૮૯॥

પિતૃનાપૃચ્છ્ય ચાઽન્યેદ્યુઃ પ્રભવોઽપિ સમાગતઃ।

જમ્બૂકુમારમનુયાન્પરિવ્રજ્યામુપાદદે॥૨૯૦॥

શ્રીજમ્બૂસ્વામિપાદાબ્જમરાલઃ પ્રભવોઽપિ ચ।

શિષ્યભાવેન તસ્યૈવ, દત્તઃ સ ગુરુણા યતઃ॥૨૯૧॥ (પરિશિષ્ટ પર્વ- ત્રીજો

સર્ગ)

(જમ્બૂને હવે તેના માતા-પિતા, સાસુ-સસરા અને બંધુઓએ કહ્યું કે “તેં અમને ખૂબ સરસ ધર્મ સમજાવ્યો છે. હવે અમે પણ તારી સાથે જ દીક્ષા લઈશું”. પ્રભવ પણ બોલ્યો કે “હું પણ માતા-પિતાની રજા લઈને જલ્દીથી દીક્ષામાં તારો સહાયક બનીશ”. બીજા દિવસે સ્વજનો સહિત જમ્બૂએ સુધર્માસ્વામીજીની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. તેના થોડા દિવસ પછી પ્રભવે પણ સુધર્માસ્વામીજીની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. પણ તે પહેલેથી જ જમ્બૂસ્વામીના ચરણકમલનો હંસ છે એમ જાણી તેને શિષ્યભાવથી જમ્બૂસ્વામીને સોંપી દીધો.)

આમ પરિશિષ્ટ પર્વ જોતાં સ્પષ્ટ રીતે એમ જાણાય છે કે જમ્બૂસ્વામી આદિ ૫૨૭ ની એકસાથે દીક્ષા થઈ નથી, પણ ૨૭ ની દીક્ષા એકસાથે થયેલી છે. જ્યારે કલ્પસૂત્રસુબોધિકામાં સ્પષ્ટ પાઠ છે કે તે વખતે એકસાથે ૫૨૭ ની દીક્ષા થઈ હતી.

/ મુનિ શ્રીમુક્તિચરણવિજયજી (શ્રીકલાપૂર્ણસૂરિજી-સમુદાય)

* * *

221. પ્રભુવીરના ભવો અંગે કેટલાક મત-મતાંતરો

મહાવીરસ્વામીના ભવો ૨૭ છે કે નહીં? તે વિષયમાં અલગ-અલગ ગ્રંથોમાં અલગ-અલગ ઉલ્લેખો હોવાથી તેનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થતું નથી. આથી, અહીં મુખ્યત્વે પાંચ ગ્રંથોના સંદર્ભો સાથે તેમાં થતા પ્રશ્નો અને તેનાં સંભવિત સમાધાનો ઉપર વિચારણા કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. (૧) *આવશ્યકનિર્યુક્તિ* (૨) *ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત*, *લોકપ્રકાશ* આદિ ગ્રંથો (૩) *સમવાયાંગસૂત્ર* (૪) *મહાવીરચરિયં* (-શ્રીગુણચન્દ્રગણિજી રચિત) (૫) *મહાવીરચરિયં* (-શ્રીદેવભદ્રવિજયજી વિરચિત). આ દરેક ગ્રંથોમાં પરસ્પર વિભિન્ન નિરૂપણ આવતું હોવાથી ક્રમસર તેની વિસ્તૃત વિચારણા કરવામાં આવશે -

(૧) *આવશ્યકનિર્યુક્તિ*²² - મહાવીરસ્વામીના ભવોનો સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ આ ગ્રંથમાં છે. આમાં સામાન્યથી પ્રચલિત બાવીસમા મનુષ્યભવનો કોઈ પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. એટલે કે મહાવીરસ્વામીનો જીવ નરકમાંથી નીકળીને કેટલાક ભવો ભમીને પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી થયો એમ કહ્યું છે. આ જ વાતનું સમર્થન કરતો પાઠ *કલાવલી*²³ ગ્રંથમાં પણ આવેલો છે.

(૨) *ત્રિષ્ટિ*²⁴, *લોકપ્રકાશ*²⁵ આદિ ગ્રંથો - આમાં તે બાવીસમા મનુષ્યના ભવનો સમાવેશ કરાયો છે, પરંતુ તેનું કોઈ પણ જાતનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું નથી.

²² ચુલસીઈમપ્પહટ્ટે સીહો નરણસુ તિરિયમણુણસુ। પિઅમિત્તચક્કવટ્ટી મૂઆઈ વિદેહિ ચુલસીઈ।। (*આવશ્યકનિર્યુક્તિ* - ૪૪૮)

²³ એવં કહિ વિ ભવગ્ગહણાણિ તિરિય-મણુણસુ ઉવવજ્જિઉણાઽવરવિદેહે મૂયાણ... પિયમિત્તો નામ ચક્કવટ્ટી જાઓ ।। (ભાગ - ૨, પૃષ્ઠ - ૨૭)

²⁴ સોઽપિ તિર્યઙ્ગુણુપ્યાદિભવાન્ બન્નામ ભૂરિશઃ। લબ્ધ્વા ચ માનુષં જન્મ, શુભં કર્મેકદાઽઽર્જયત્।। (*ત્રિષ્ટિ* - ૧૦.૧.૧૮૩)

²⁵ દ્વાર્વિશેઽથ ભવે નૃત્વં, પ્રાપ્ય પુણ્યાન્યુપાર્જયત્। ભવે ત્રયસ્ત્રયોર્વિશે, પ્રિયમિત્રાભિધોઽભવત્।। (*લોકપ્રકાશ* - ૩૨.૧૫૨)

(૩) સમવાયાંગસૂત્ર²⁶ - અહીં ૧૩૩ માં સૂત્રમાં “મહાવીરસ્વામી ભગવાનનો જીવ તીર્થકરના ભવથી છટ્ઠા પોટ્ટિલના ભવમાં એક કરોડ વર્ષ શ્રામણ્યપર્યાય પાળીને સહસ્રાર કલ્પમાં સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો” એવો ઉલ્લેખ છે. ૨૭તેની ટીકામાં શ્રીઅભયદેવસૂરિજી પોટ્ટિલને પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી માનીને છ ભવોનો ક્રમ આ રીતે ગોઠવે છે -

(૧) પોટ્ટિલ (પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી) (૨) દેવ (૩) નંદન રાજર્ષિ (૪) દશમો દેવલોક (૫) દેવાનંદાના ગર્ભમાં (૬) ત્રિશલાના ગર્ભમાં.

એટલે કે તેઓ ગર્ભહરણને પાણ ભવસ્વરૂપે ગણીને પાઠ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને તેઓશ્રી જણાવે છે કે આના સિવાય અન્ય કોઈ છટ્ઠો ભવ સંભળાતો ન હોવાથી આ રીતે છ ભવોનું વ્યાખ્યાન કરાયું છે.

---

²⁶ સમણે ભગવં મહાવીરે તિત્થકરભવગ્ગહણાતો છટ્ઠે પોટ્ટિલભવગ્ગહણેણેણં વાસકોઢિં સામણ્ણપરિયાગં પાઠણિત્તા સહસસારે કપ્પે સવ્વટ્ઠે વિમાણે દેવત્તાતે ઉવ્વન્ને।। (શ્રીસમવાયાંગસૂત્ર - ૧૩૪)

²⁷ કિલ ભગવાન્ પોટ્ટિલાભિધાનો રાજપુત્રો વભૂવ, તત્ર ચ વર્ષકોટિં પ્રવ્રજ્યાં પાલિતવાનિત્યેકો ભવઃ। તતો દેવોઽભૂદિતિ દ્વિતીયઃ। તતો નન્દનાભિધાનો રાજસૂનુઃ છત્રાગ્રનગર્યાં જજ્ઞે ઇતિ તૃતીયઃ। તત્ર વર્ષલક્ષં સર્વદા માસક્ષપણેન તપસ્તસ્વા દશમદેવલોકે પુષ્પોત્તરવિજયપુણ્ડરીકાભિધાને વિમાને દેવોઽભવદિતિ ચતુર્થઃ। તતો બ્રાહ્મણકુણ્ડગ્રામે ઋષભદત્તબ્રાહ્મણસ્ય ભાર્યાયા દેવાનન્દાભિધાનાયાઃ કુક્ષાવુત્પન્ન ઇતિ પશ્ચમઃ। તતસ્ત્ર્યશીતિતમે દિવસે ક્ષત્રિયકુણ્ડગ્રામે નગરે સિદ્ધાર્થમહારાજસ્ય ત્રિશલાભિધાનભાર્યાયાઃ કુક્ષાવિન્દ્રવચનકારિણા હરિનૈગમૈષિનામ્ના દેવેન સંહૃતસ્તીર્થકરતયા ચ જાત ઇતિ ષષ્ઠઃ। ઉક્તભવગ્રહણં હિ વિના નાઽન્યદ્ ભવગ્રહણં ષષ્ઠં શ્રૂયતે ભગવત્ ઇત્યેતદેવ ષષ્ઠભવગ્રહણતયા વ્યાખ્યાતમ્। યસ્માન્ન ભવગ્રહણાદિદં ષષ્ઠં તદપ્યેતસ્માદ્ ષષ્ઠમેવેતિ સુષ્ટ્યતે।। (ઉપરોક્ત સૂત્ર કી શ્રીઅભયદેવસૂરિજી કી વૃત્તિ)

૨૮(૪) મહાવીરચરિયં (-શ્રીગુણચન્દ્રગણિજી રચિત) - આમાં બાવીસમા મનુષ્યભવ પછી એક દેવના ભવનો પણ ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. જે બીજા કોઈ પણ ગ્રંથમાં દેખાતો નથી. એટલે કે મહાવીરસ્વામીનો જીવ ભવભ્રમણ કરીને મનુષ્ય થયો, ત્યાં છટ્ઠ-અટ્ઠમ આદિ તપ કરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો અને ત્યાંથી પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી તરીકે ઉત્પન્ન થયો.

(૫) મહાવીરચરિયં (-શ્રીદેવભદ્રવિજયજી વિરચિત) - આ ગ્રંથ પ્રાપ્ત થયેલ નથી. પરંતુ વિવિધ વિષય વિચારમાળા - ભાગ - ૭ માં આ ગ્રંથનો ઉલ્લેખ છે અને તેમાં આપેલ બાવીસમા મનુષ્યભવનું વર્ણન અને ચક્રવર્તીપણે ઉત્પન્ન કેમ થયા? આદિ ઘણી બાબતોનો ઉલ્લેખ આમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ભવનું વર્ણન અન્યત્ર ક્યાંય પણ પ્રાપ્ત થતું નથી, જ્યારે અહીં વર્ણન આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે -

એકદા ભવોને વિષે પરિભ્રમણ કરતો મહાવીરસ્વામીનો જીવ રથપુરનગરને વિષે પ્રિયમિત્ર નામના રાજા અને વિમલા નામની રાણીનો પુત્ર વિમલશ્રી નામનો થયો. સમગ્રકળાકુશળ થયો. પિતાએ રાજ્ય આપ્યું. એકદા વનમાં ભ્રમતાં તેણે પાશથી બંધાયેલા મૃગલાને છોડી દીધો, તેથી અનુકંપાથી અને ભદ્રિકભાવપાણથી તેણે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું. છેલ્લે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ઉગ્ર તપ તપી, ચક્રવર્તીના ભોગરૂપકળ ચક્રવર્તીપદ બાંધ્યું. ત્યાંથી મૂકાનગરીમાં પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તીપણે ઉત્પન્ન થયા. (પૃ. ૧૩૩-૧૩૪)

અહીં વર્ણવેલ અલગ અલગ પાઠોના આધારે કોઈને પણ આવા સાહજિક પ્રશ્નો થઈ શકે છે -

---

૨૮ લદ્ધૂણ માણસત્તં, કાઉં છટ્ઠમાઈ તવચરણં। ભોગફલમજ્જિઉણં, ઉવવન્નો દેવલોગંમિ। તઓ આયુક્ષણં ચુઓ... સો તિવુટ્ટજીવો કુચ્છિંસિ પુત્તત્તણેણ ઉવવન્નો ત્તિ... સમુચિયસમણં ય કયં સે પિયમિત્તો ત્તિ નામં।

(૧) આવશ્યકનિર્યુક્તિ આદિ ગ્રંથોમાં બાવીસમા મનુષ્ય ભવનો કોઈ ઉલ્લેખ ન હોવા છતાં પછીના ચરિત્રકારોએ આ નવો ભવ શા માટે ઉમેર્યો હોવો જોઈએ?

(૨) અને તે ભવને ગણતરીમાં લીધો તો તેનું સામાન્ય વર્ણન પણ શા માટે ન કર્યું?

(૩) શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ ગર્ભહરણને પણ ભવ તરીકે ગણતરી કરીને પાઠની સંગતિ કરી છે તે કેટલા અંશે યોગ્ય છે? કારણ કે અન્ય કોઈ ગ્રંથકારે આવી ગણતરી કરી નથી.

(૪) જો શ્રીઅભયદેવસૂરિજીના કથન પ્રમાણે પોટ્ટિલને પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી ગણીએ તો મૂળમાં તેના પછીના ભવમાં સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયા એમ કહ્યું છે, તેનો અન્ય દરેક ગ્રંથો સાથે વિરોધ આવે છે. કારણ કે અન્ય ગ્રંથોમાં મહાશુક્ર²⁹ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા એવું વર્ણન આવે છે. તો આ બાબતનો કેવી રીતે મેળ બેસાડવો? ઉપરાંત ટીકાકાર પણ દેવલોકનો ઉલ્લેખ ન કરતાં સામાન્યથી “તે જીવ દેવસ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયો”³⁰ એટલું જ કહી અટકી જાય છે.

(૫) શ્રીગુણચન્દ્રગણિજી કૃત મહાવીરચરિત્રમાં બતાવેલ દેવના ભવની વાત અન્ય કોઈ ગ્રંથમાં નથી, માત્ર આ જ ગ્રંથમાં છે. તો આ બંને વાતોની સંગતિ કેવી રીતે કરવી?

(૬) પૂર્વના કોઈ પણ ગ્રંથમાં બાવીસમા ભવનું વર્ણન મળતું નથી, તો શ્રીદેવભદ્રજીએ તેનું વર્ણન કયા ગ્રંથના આધારે કર્યું હશે?

---

²⁹ મૃત્વા મહાશુક્રે કલ્પે સર્વાર્થે વિમાને... દેવોઽભવત્॥ (આવશ્યકનિર્યુક્તિ - ૪૪૯ - હારિભદ્રીયવૃત્તિ)

³⁰ દેવેનં ટિપ્પણ - 271

(૭) શ્રીભગવતીસૂત્રના^{૩૧} ૧૨ મા શતકના ૯ મા ઉદ્દેશામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે ચક્રવર્તીનો પૂર્વભવ દેવ અથવા નરક જ હોય છે, તો મહાવીરસ્વામીનો જીવ બાવીસમા મનુષ્ય ભવથી સીધો ચક્રવર્તી કેવી રીતે બન્યો?

આટલા ગ્રંથોનું અવલોકન કર્યા બાદ ઉત્પન્ન થયેલા કેટલાક સવાલોનું સંભવિત સમાધાન આ રીતે વિચારી શકાય છે કે - શ્રીસમવાયાંગસૂત્રમાં કથન કરેલા પોટ્ટિલના ભવને તે બાવીસમા ભવના સ્થાને મૂકવામાં આવે, ત્યાર બાદ તેમાં જે સહસ્રાર દેવલોકના ગમનની વાત છે તેને શ્રીગુણચન્દ્રગણિજી કૃત મહાવીરચરિત્રના દેવલોકના ભવ સાથે જોડી દઈએ, કારણ કે ત્યાં કોઈ પણ દેવલોકનું નામ આપ્યું નથી. પરંતુ આ ભવને ગૌણ તરીકે ગણીને પૂર્વાચાર્યોએ તેનો ઉલ્લેખ નહિ કર્યો હોય એમ માની લઈએ અને ત્યાર બાદ ત્રેવીસમો પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તીનો ભવ ગણીએ તો ઘણાં સમાધાન મળી જાય છે. આથી આવો ક્રમ થાય છે -

- (૧) ૨૧ મો ભવ - નરક
- (૨) ભવભ્રમણ
- (૩) ૨૨ મો ભવ - પોટ્ટિલ (મનુષ્યભવ)
- (૪) સહસ્રાર દેવલોક (ભવ તરીકે ન ગણવો)
- (૫) ૨૩ મો ભવ - પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી

પરંતુ આમ કરતાં પણ કેટલાક પ્રશ્નો તો થાય જ. જેમ કે -

(૧) આમ કરવાથી શ્રીઅભયદેવસૂરિજીનું કથન ગૌણ કરી દેવું પડે છે.

(૨) શ્રીદેવભદ્રજી કૃત મહાવીરચરિત્રમાં ૨૨ મા ભવમાં મહાવીરસ્વામીના જીવનું નામ વિમલશ્રી કહ્યું છે. જ્યારે આ વિચારણામાં તેમનું નામ પોટ્ટિલ લેવું પડે છે.

---

^{૩૧} નરદેવા ણં ભંતે! કઞ્ઞોર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ? કિં નેરતિણં? પુચ્છા, ગોયમા! નેરતિણ્હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, નો તિરિં, નો મણું, દેવેર્હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ।।

આમ પ્રાપ્ત થતાં પ્રમાણોના આધારે સંભવિત સમાધાન મેળવવાનો પ્રયત્ન કરાયો છે. આથી દરેક વિદ્વાન મુનિવરોને વિનંતિ છે કે સૌ પોતાના અભિપ્રાય જણાવે.

આ ઉપરાંત આ બધા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતાં બીજી પણ કેટલીક નોંધવા જેવી બાબતો જણાઈ, તેનો પણ વિચાર કરી લઈએ -

(૧) ³²પ્રચલિત પરંપરા પ્રમાણે મહાવીરસ્વામીના જીવનું ૧ લા ભવમાં નામ ‘નયસાર’ હતું, પરંતુ કહાવલી³³ અને મહાવીરચરિયં³⁴ (-શ્રીનેમિચંદ્રજી કૃત) ગ્રંથમાં ૧ લા ભવનું નામ ‘બલાધિપ’ કહ્યું છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પુસ્તકમાં યં. શ્રીકલ્યાણવિજયજી મ. જણાવે છે કે - “પાછળના ચરિત્રગ્રંથોમાં તેઓનું નામ ‘નયસાર’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે, પરંતુ મૂળ નામ ‘બલાધિપ’ જ લાગે છે.

(૨) શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિજી રચિત કહાવલી³⁵ ગ્રંથમાં મહાવીરસ્વામીના ૧૪ મા ભવ તરીકે ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે અન્ય દરેક ગ્રંથોમાં³⁶ સ્થાવર બ્રાહ્મણની વાત છે. અહીં માત્ર નામનો જ ભેદ છે, બાકી આયુષ્ય, જન્મસ્થાન આદિ સમાન જ છે.

³² સ્વામિભક્તો નયસારાભિધાનો ગ્રામચિન્તકઃ॥ (ત્રિષષ્ટિ - ૧૦.૧.૫)

³³ અવરવિદેહે ગામે, એગંમિ બલાહિઓ વાઅ(નિવા)ળાણ॥ (કહાવલી - ભાગ - ૨, પૃષ્ઠ - ૨૧)

³⁴ અવરવિદેહે છેત્તે, ગામમ્મિ બલાહિવો પુરા આસિ। (શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિજી કૃત મહાવીરચરિયં - ગાથા - ૧૨)

³⁵ ભારદ્વાઓ ચોત્તીસપુવ્વલક્ષાઠ્ઠ દિયભગવો॥ (કહાવલી - ભાગ - ૨, પૃષ્ઠ - ૨૪)

³⁶ સંસરિઅ થાવરો રાયગિહે ચઝતીસ બંમલોગંમિ॥ (આવશ્યકનિર્યુક્તિ - ૪૪૩)

(૩) આવશ્યકનિર્યુક્તિ^{૩૭}, કહાવલી, ત્રિપષ્ઠિ૦, મહાવીરચરિયં (- શ્રીનેમિચન્દ્ર કૃત) આટલા ગ્રંથોના કર્તા મહાવીરસ્વામીના મુખ્ય ભવો વચ્ચે ચાર વાર ભવભ્રમણ માને છે, જ્યારે, લોકપ્રકાશ^{૩૮} અને કલ્પસૂત્ર-સુબોધિકાવૃત્તિમાં ત્રણ જ વાર ભવભ્રમણનો ઉલ્લેખ છે, એટલે કે આ બંને ગ્રંથોમાં સોળમા વિશ્વભૂતિના ભવની પહેલાના ભવભ્રમણનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

(૪) શ્રીશીલાંકાર્યજી કૃત ચઉપન્નમહાપુરુસચરિયં^{૩૯}અન્તર્ગત ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ચરિત્રમાં મહાવીરસ્વામીના મરીચિથી વિશ્વભૂતિ સુધીના ભવોનું વર્ણન છે. તેમાં મહાવીરસ્વામીનો જીવ પાંચમા ભવે કૌશિક બ્રાહ્મણ થઈ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહ્યું છે જ્યારે અન્યત્ર સર્વત્ર સ્થાનોમાં^{૪૦} કૌશિક બ્રાહ્મણના ભવ પછી ઘણો કાળ સંસારમાં ભમી પુણ્યમિત્ર બ્રાહ્મણ થાય છે અને ત્યાર બાદ સૌધર્મ દેવલોકમાં જાય છે એમ કહ્યું છે.

૩૭ છસ્સુ વિ પારિવ્વજ્જં ભમિઓ તતો અ સંસારે।

રાયગિહ વિસ્સનંદી, વિસાહભૂઈ અ તસ્સ જુવરાયા।

જુવરણ્ણો વિસ્સભૂઈ, વિસાહનંદી અ ઇઅરસ્સા। (આવશ્યકનિર્યુક્તિ - ૪૪૩-

૪)

૩૮ ભવે પચ્ચદશે બ્રહ્મ-લોકસ્વર્ગે સુરોઽભવત્।

મરીચ્યાદિનૃભવાનાં ષટ્કે સોઽભૂત્ ત્રિદણ્ડિકઃ।।

ષોડશે ચ ભવે વિશ્વ-ભૂત્યાખ્યો યુવરાજસૂઃ। (લોકપ્રકાશ - ૩૨.૯૪૫-૬)

૩૯ મિરીચી વિ દેવલોગાઓ ચવિઝ્ઞ કોલ્લાગસન્નિવેસે કોસિઓ ણામ
બમ્ભજ્ઞત્તણેણ સમુપ્પન્નો। ... મરિઝ્ઞ અજહણ્ણુક્કોસદ્વિઝ્ઞો સોહમ્મે કપ્પે સમુપ્પન્નો।।
(ચઉપન્ન૦ - પૃષ્ઠ - ૧૭)

૪૦ કોસિઝ કુલ્લાગંમિ(ગેસું), અસીઝમાઝં ચ સંસારે।

થૂણાઝ પૂસમિત્તો, આઝં બાવત્તરિં ચ સોહમ્મે।। (આવશ્યકનિર્યુક્તિ - ૪૪૦-૧)

(૫) શ્રીઅમરચન્દ્રસૂરિજી કૃત ચતુર્વિંશતિસંક્ષિપ્તજિનચરિતાનિ⁴¹ (કાવ્યસાહિત્યમાલા - ભાગ - ૧) ગ્રંથની ૧૪૩૮-૧૪૩૯ મી દ્વારગાથામાં મહાવીરસ્વામીના સત્તાવીશ ભવોનાં નામો આપ્યાં છે, તેમાં પાંચમા કૌશિક બ્રાહ્મણના ભવ પછી સૌધર્મ દેવલોકનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ આગળ તરત જ ક્રમશઃ⁴² વિસ્તારથી વાર્ણનના પ્રસંગે કૌશિક બ્રાહ્મણ પછી ભવભ્રમણ અને ત્યાર બાદ પુષ્પમિત્ર બ્રાહ્મણ થાય છે એમ કહ્યું છે. આથી, એક જ ગ્રંથમાં આગળ-પાછળ વિરોધ આવે છે, આથી ૧૪૩૯ મી ગાથામાં રહેલા સૌધર્મગઃ ના સ્થાને સંસારગઃ પાઠ વધારે સંગત થાય છે.

(૬) મહાવીરસ્વામીના જીવે ૨૫ મા નંદન રાજર્ષિના ભવમાં ૧૧,૮૦,૬૪૫ માસક્ષમણ કર્યા એવો ઉલ્લેખ સૌપ્રથમ પં. શ્રીવીરવિજયજી કૃત પ્રશ્નચિંતામણિ અને સત્તાવીશ ભવના સ્તવનમાં⁴³ મળે છે. અન્યત્ર સર્વત્ર⁴⁴ માત્ર આજીવન માસક્ષમણને પારણે માસક્ષમણ કર્યા એવો જ ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ૧૧,૮૦,૬૪૫ ની ગણતરી પણ માત્ર પ્રશ્નચિંતામણિ ગ્રંથમાં જ કરવામાં આવી છે.

✓ મુનિ શ્રીનિર્ગ્નથચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

⁴¹ સૌધર્મગઃ પુષ્પમિત્રો, વિપ્રઃ પ્રથમકલ્પગઃ॥ (સંક્ષિપ્ત - ૧૪૩૯)

⁴² મૃત્વા ભ્રાન્ત્વા ભવં સ્થૂણસન્નિવેશે દ્વિજોઽજ્જનિ॥

પુષ્પમિત્રાભિધઃ સોઽન્તે, ત્રિદણ્ડિત્વં શ્રિતો મૃતઃ॥ (સંક્ષિપ્ત - ૧૪૭૫-૬)

⁴³ અગીયાર લાખ ને એંશી હજાર છસે વળી,

ઉપર પિસ્તાવીશ અધિક પણ દિન રૂળી. (પં. શ્રીવીરવિજયજી કૃત સત્તાવીસ ભવોનું સ્તવન - ૪.૫)

⁴⁴ રાજ્યં વિહાય પ્રવ્રજ્યાં કૃતવાન્, પોટ્ટિલ ત્તિ પોટ્ટિલાચાર્યાન્તિકે સયસહસંસં તિ વર્ષશતસહસં યાવદિતિ કથમ્? સર્વત્ર માસભક્તેન - અનવરતમાસોપવાસેનેતિ ભાવાર્થઃ॥ (આવશ્યકનિરૂપ્તિ - ૪૫ વૃત્તિ)

સંશોધન

222. સન્મતિતર્કપ્રકરણ ગત એક ગાથાના પાઠભેદ અંગે મંતવ્ય

ણિયવયણિજસઙ્ગા સઙ્ગે ગયા પરવિયાલણે મોહા।

તે પુણ ન દિદ્વસમયો વિભજ્જઈ સઙ્ગે વ અલિણ વા।। (સમ્મ ૧.૨૮)

આ જ ગાથાને દ્વાદશારનયચક્ર - પ્રથમ અર - પૃ. ૩૪ માં ઉત્તરાર્ધગત સામાન્ય ભેદ સાથે આ પ્રમાણે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે -

ણિયવયણિજસઙ્ગા સઙ્ગે ગયા પરવિયાલણે મોહા।

તે પુણ અદિદ્વસમયો વિભજ્જઈ સઙ્ગે વ અલિણ વા।।

અહીં, બંને સ્થળમાં આ ગાથાના પૂર્વાર્ધની સમાનતા હોવાથી તેના અર્થમાં કોઈ ભેદ પડતો નથી - પોતાના વક્તવ્યમાં સત્ય એવા સર્વે નયો પર(નયસંબંધી વિષય)નું ઉન્મૂલન કરવામાં મિથ્યા છે - પરંતુ, ઉત્તરાર્ધમાં પાઠનો સામાન્ય ભેદ હોવાથી તેના અર્થ અને તાત્પર્યમાં પણ ભેદ પડી જાય છે.

પ્રથમ પાઠને આશ્રયીને - સિદ્ધાન્તને જાણનાર (પુરુષ) તે જ નયોને (આ નય) સત્ય છે કે અસત્ય છે - આ પ્રમાણે વિભાજિત કરતો નથી - આવા પ્રકારના અર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેથી, અનેકાન્તવાદને જાણનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ દરેક નયોનો સત્ય કે અસત્ય સ્વરૂપે વિભાગ કર્યા વિના મધ્યસ્થતાથી આશ્રય કરે છે - આવા પ્રકારના તાત્પર્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. જ્યારે, દ્વિતીય પાઠને આશ્રયીને સિદ્ધાન્તને નહીં જાણનાર પુરુષ તે જ નયોનો (આ નય) સત્ય છે અથવા અસત્ય છે - આ પ્રમાણે વિભાગ કરે છે - આવા પ્રકારના અર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી, એકાન્તવાદી મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ દરેક નયોને સત્ય કે અસત્ય સ્વરૂપે વિભાગ કરીને ગ્રહણ કરે છે - આવા પ્રકારના તાત્પર્યાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હવે, પ્રશ્ન થાય કે ઉપરોક્ત બંને સ્થળમાંથી કયા સ્થળનો પાઠ સંગત છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પૂર્વે પ્રસ્તુત (૨૮) ગાથાનું આગળની ગાથા સાથે

અનુસંધાન કરવું ઉચિત જણાય છે. જેથી, ખ્યાલ આવે કે આ ગાથાનો પૂર્વવર્તી ગાથા સાથે શું સંબંધ છે? તે ગાથા આ પ્રમાણે છે -

इहरा समूहसिद्धो परिणामकओ व्व जो जहिं अत्थो।

ते तं च ण तं तं चेव व त्ति णियमेण मिच्छत्तं॥ (सम्म० १.२७)

અર્થ - અન્યથા (રત્નાવલિના દૃષ્ટાન્ત અનુસાર અનેકાન્તનો સ્વીકાર કરવામાં ન આવે તો) જ્યાં જે અર્થસમુદાય સિદ્ધ અથવા પરિણામકૃત છે - તે જ આ છે, તે તદ્દૂપ નથી અથવા તે તે જ છે, ઇત્યાદિ મત નિયમથી મિથ્યાત્વ છે.

અહીં, આગળની ગાથાઓમાં જણાવેલ તે-તે નયોને અભિમત વિષયગત એકાંતને આશ્રયીને તે-તે નયોમાં મિથ્યાત્વનું આપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

આથી, પ્રસ્તુત (૨૮ મી) ગાથા એ આગળની ગાથાઓના વિષયોના ઉપસંહાર સ્વરૂપ હોવાથી આ (૨૮ મી) ગાથામાં પણ મિથ્યાત્વનું જ નિરૂપણ થવું ઉચિત જણાય છે.

સર્વનયવિષયક સમત્વનો અભાવ મિથ્યાત્વ તરીકે અભિપ્રેત હોવાથી તે અભિપ્રેત વિષયની સંગતિ કરવામાં દ્વાદશાસ્માં ઉદ્ધૃત કરેલ પાઠ વધારે સહાયક થઈ શકે છે.

જો કે, પ્રચલિત પાઠના આધારે પણ અર્થોપપત્તિથી ઉક્ત વિષયની સંગતિ થઈ શકે છે. પણ, જ્યાં સુધી સાક્ષાત્ કાર્ય થતું હોય ત્યાં અર્થોપપત્તિને આધાર બનાવીને કાર્ય કરવામાં ગૌરવ થતું હોઈ દ્વાદશાસ્વર્તી પાઠને યોગ્ય માનવો જોઈએ.

હવે, પ્રશ્ન થાય કે પ્રચલિત પાઠ શું તદ્દન અસંગત છે? તો તેનો ઉત્તર એ છે કે પ્રચલિત પાઠને સહસા અસત્ય કે અસંગત ઠેરવી શકાય નહીં. તેનું કારણ એ છે કે સન્મતિવૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી મહારાજ સિવાયના અન્ય-અન્ય પરવર્તી ગ્રંથકારોએ પણ પ્રચલિત પાઠને જ માન્ય કર્યો છે. તેની પાછળનાં કારણો આ પ્રમાણે હોઈ શકે -

- તેઓની પાસે પ્રચલિત પાઠની પરંપરા ઉપલબ્ધ હોય.
- પૂર્વાપરની ગાથામાત્રની સંગતિ કર્યા વિના વૃત્તિકારના અભિપ્રાયને જ પ્રધાનતા આપી હોય.
- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે દ્વાદશારવૃત્તિનું લેખનકાર્ય કર્યું હોવાથી બંને પ્રકારના પાઠ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં પણ પ્રસંગવિશેષને આશ્રયીને બંને પાઠ ઉચિત જણાયા હોય. (નયોપદેશ શ્લોક - ૧૦ ની વૃત્તિ)
- સન્મતિવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત (૨૮ મી) ગાથાની અવતરણિકામાં આગળની ગાથાઓમાં નિરૂપિત 'મિથ્યાત્વ' વિષયના ઉપસંહારની પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવી છે અને પછીની (૨૯ મી) ગાથાની અવતરણિકામાં નય અને પ્રમાણ - પ્રત્યેક દ્રવ્યાર્થિક - પર્યાયાર્થિક નય અને સાપેક્ષ દ્રવ્યાર્થિક - પર્યાયાર્થિક નયનું પ્રતિપાદન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવી છે અને તે સાપેક્ષતા સમ્યક્ત્વ - સર્વનયવિષયક સમત્વથી પ્રયુક્ત હોવાથી ૨૮ મી ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં સર્વનયવિષયક સમત્વસ્વરૂપ સમ્યક્ત્વનું જ પ્રતિપાદન કરવું અભીષ્ટ હોવાથી શ્રીઅભયદેવસૂરિજી મહારાજ વગેરેએ પ્રચલિત પાઠને જ માન્ય કર્યો હોય તેવું જણાય છે.

છતાં પણ, મલ્લવાદી ક્ષમાશ્રમણજી એ શ્રીઅભયદેવસૂરિજીના પૂર્વવર્તી હોવાથી તેમની પાસે પ્રાચીન પાઠ ઉપલબ્ધ હોય અને તે જ પાઠ વધારે અર્થસંગત જણાયો હોવાથી તેઓશ્રીએ તે (દ્વાદશાસ્ત્રમાં ઉદ્ધૃત) પાઠને મહત્ત્વ આપ્યું હોય તેમ બને. વળી તેઓશ્રીએ સન્મતિતર્કપ્રકરણની વૃત્તિ પણ રચી હોવાથી પણ આ વાત વધુ સંભવિત જણાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રચલિત અને અપ્રચલિત પાઠ અંગે મેં મારો એક અભિપ્રાય જણાવ્યો છે. છતાં પણ, તજ્ઞ વિદ્વાનોને નમ્ર વિનંતિ છે કે આ અભિપ્રાયમાં જણાતી ક્ષતિ તરફ ધ્યાન દોરે અને પોતાનો વિશેષ અભિપ્રાય સૂચિત કરે.

✓ મુનિ શ્રીવિશ્વચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

इदमत्र चिन्त्यम्...

223. અભવ્ય જીવ વધુમાં વધુ કેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે?

ધર્મસંગ્રહની શ્રીમાનવિજયજી મ. કૃત શ્લોક - ૨૨ની સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં અભવ્ય જીવ વધુમાં વધુ કેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે એ સંબંધમાં આ પ્રમાણે જાણાવ્યું છે કે -

ग्रन्थिप्रदेशं यावत्तु अभव्योऽपि सङ्ख्येयमसङ्ख्येयं वा कालं तिष्ठति। तत्र स्थितश्चाऽभव्यो द्रव्यश्रुतं भिन्नानि दशपूर्वाणि यावत्लभते...।।

અર્થાત્ ગ્રંથિદેશમાં રહેલો અભવ્ય જીવ કંઈક ન્યૂન એવા દશપૂર્વરૂપ દ્રવ્યશ્રુતને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ ધર્મસંગ્રહની ટીકાના આ પાઠ સિવાય અન્યત્ર ક્યાંય આવા પ્રકારના ભાવવાળો પાઠ મળતો નથી.

તથા અભવ્યકુલકમાં પણ અભવ્ય જીવ ક્યા ક્યા ભાવોને પામી શકે તે વિષયમાં ત્યાં જાણાવ્યું છે કે ‘પૂર્વધરપાણું અભવ્ય જીવ ન પામી શકે’ એટલે કે પૂર્વગતશ્રુતની પ્રાપ્તિ અભવ્યને ન થઈ શકે. તેમ જ વિશેષાવશ્યકભાષ્યની ગાથા - ૧૨૧૮ ની ટીકામાં સ્પષ્ટ જાણાવ્યું છે કે - તસ્યાઽપિ (-અભવ્યસ્યાઽપિ) એકાદશાઙ્ગપાઠાનુજ્ઞાનાત્ મતલબ કે અભવ્ય જીવને ૧૧ અંગ સુધીનું જ જ્ઞાન હોઈ શકે છે. (આ વાતનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ પ્રવીણભાઈ મોતના ધર્મસંગ્રહ પરના વિવેચનમાં છે.)

આ બધી વિચારણા ઉપરથી એમ સમજી શકાય કે મિથ્યાત્વની અવસ્થામાં કંઈક ન્યૂન એવા દશપૂર્વનું જ્ઞાન ભવ્ય જીવ પ્રાપ્ત કરી શકે, પરંતુ અભવ્ય જીવ તો વધુમાં વધુ ૧૧ અંગ સુધીનું જ જ્ઞાન - દ્રવ્યશ્રુત પ્રાપ્ત કરી શકે, એથી વધુ નહીં. તો ધર્મસંગ્રહની ટીકામાં ભિન્નભિન્ન દશપૂર્વાણિ ને સ્થાને એકાદશાઙ્ગાણિ આ પ્રમાણેનો ફેરફાર સમજી શકાય?

／ મુનિ શ્રીશીલચન્દ્ર-ચન્દ્રયશવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

પ્રકીર્ણ

224. જિનદીક્ષાવિધિ

શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ સંયમેચ્છુને કેવી રીતે સંયમ આપવો, સમવસરણમાં આવી ગયા બાદ પણ એને સંમતિ આપવી કે નિષેધ કરવો એ વાત પંચાશક્માં દ્વિતીય જિનદીક્ષાવિધિ-અધિકારમાં શ્લોક ૨૫ અને ૨૭ માં જણાવે છે. સજ્ઞાતતીવ્રશ્રદ્ધસ્ય પ્રભુ પ્રત્યે અતિશય શ્રદ્ધાવાન બન્યો હોય એવા દીક્ષાર્થીને જિનદીક્ષાનો સામાન્યથી વિધિ બતાવવો અને પછી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરાવવો. અને એને કહેવું કે “જિનદીક્ષા સ્વીકાર માટે તૈયાર થયેલા તારે અન્યતીર્થિકના દેવને કે અન્યતીર્થને વંદન ન કરવા, પણ જિન, જૈન મુનિ અને જિનાગમને જ વંદન કરવા. અથવા તારી પસલી ફૂલોથી ભરવામાં આવશે. વસ્ત્રથી આંખે પાટો બાંધવામાં આવશે. તારે તે પુષ્પો ક્ષોભ પામ્યા વિના સમવસરણમાં બિરાજમાન જિનપ્રતિમા તરફ નાંખવા. પુત્ર, ધન વગેરે સાથે તારે તારો આત્મા ગુરુને સમર્પિત કરવો.”

જિનેશ્વર ઉપર પુષ્પપાત કરાવવાથી આવેલ મુમુક્ષુ કેવી ગતિમાંથી આવ્યો છે અને કેવી ગતિમાં જશે એ જાણવાનો જ ઉદ્દેશ છે.

इह च समवसरणमध्ये पुष्पपाताद् दीक्षाराधनाजनिता सुगतिः
तद्वहिःपाताच्च तद्विराधनाजनिता कुगतिः अस्य एतावन्मात्रमतो
ग्रन्थादवसीयते।

જો સમવસરણમાં પુષ્પો પડે તો દીક્ષાની આરાધનાથી સુગતિ થશે અને જો સમવસરણથી બહાર ફૂલો પડે તો તેની વિરાધનાથી દુર્ગતિ થશે, આટલું જ આ મૂળ ગ્રન્થમાંથી જણાય છે.

શ્લોક ક. ૨૭ માં કહે છે કે ફૂલો જો સમવસરણમાં પડે તો તે દીક્ષાની શોભા છે, પણ ફૂલો બહાર પડે તો કઈ વિધિ કરવી? મૂળ ગાથા –

बाहिं तु पुष्पपाए वियडणचउसरणगमणमाईणि ।

કારાવિજ્ઞઈ एसो वारतिगं उवरि पडिसेहो ॥ २७ ॥

પુષ્પો સમવસરણની બહાર પડે તો આલોચના, ચાર શરણાનો સ્વીકાર અને નમસ્કારમંત્રનું સ્મરણ મુમુક્ષુને કરાવવું. આ વિધિ ત્રણ વાર કરાવવો. ત્રણે વખતમાં પુષ્પો જો સમવસરણની બહાર જ પડે તો દીક્ષા માટે નિષેધ કરવો અને મીઠા શબ્દોમાં કહેવું કે તને હમણાં નહીં પણ ફરી અવસરે દીક્ષાપ્રદાન કરીશું.

વર્તમાનકાળે આ રીતે જિનદીક્ષાવિધિકલ્પ જણાતો નથી. દીક્ષાર્થીની શુભાશુભગતિ જાણવાના બીજા પણ કેટલાક મતો છે. જિજ્ઞાસુઓએ પંચાશક્તો જિનદીક્ષાવિધિ-અધિકાર જોવો.

／ મુનિ શ્રીરાજદર્શનવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

225. ૧૨ પ્રકારના સંભોગથી સંઘબહાર

ગોષ્ઠામાહિલને દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રે એકાંતમાં કહ્યું કે ‘ભગવાન વડે જે કહેવાયું છે તે સ્વીકાર કર, અન્યથા સંઘ વડે તું બહાર કઢાશે’. પણ તે સ્વીકાર કરતો નથી. તેથી સંઘ વડે સાતમો નિલ્નવ જાણીને ૧૨ પ્રકારના સંભોગ વડે તેનો બહિષ્કાર કરાવ્યો. તો તે ૧૨ પ્રકારના સંભોગ કયા તે અંગે તપાસ કરતાં શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની શ્રીલક્ષ્મીવલ્લભગણિની વૃત્તિમાં તે અંગે આવો પાઠ મળ્યો –

દ્વાદશવિધસમ્ભોગશ્ચાઽયં પञ्चकल्पे –

उवहि-सुय-भक्तपाणे, अंजलीपगगहे इय।

दावणा य निकाए य, अब्भुट्ठाणे त्ति आवरे।।

कितिकम्मस्स य करणे, वेयावच्चकरणे इय।

समोसरण-सन्निसेज्जा, कहाए य पबंघणा।। (૧૪૮૯-૧૦)

૧૨ પ્રકારનો સંભોગ – ૧. ઉપધિ ૨. શ્રુત ૩. ભક્તપાન ૪. અંજલિકરણ ૫. દાપના ૬. નિકાયના ૭. અભ્યુત્થાન ૮. કૃતિકર્મકરણ ૯. વૈયાવચ્ચ ૧૦. સમવસરણ ૧૧. સન્નિપદ્યા ૧૨. કથાપ્રબંધ.

／ મુનિ શ્રીવંદનરુચિવિજયજી (શ્રીસિદ્ધિસૂરિજી-સમુદાય)

જિજ્ઞાસા

? 75 સિદ્ધાન્ત - આગમો પ્રાકૃતભાષામાં કેમ રચાયા? આ પ્રશ્નના જવાબરૂપે એક શ્લોક અતિપ્રચલિત છે -

બાલસ્ત્રીમન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્રકાઙ્ક્ષણામ્ ।

અનુગ્રહાર્થં સર્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥

વિચાર કરતાં પ્રશ્ન થાય છે કે બાલ, સ્ત્રી, મન્દ અને મૂર્ખ આદિના ઉપકારને માટે જો સિદ્ધાન્તો - આગમો પ્રાકૃતભાષામાં નિબદ્ધ થયા હોય તો તેને ભણવા માટેની અનુજ્ઞા આ જીવોને શા માટે નહીં? યોગવાહી જ આગમો વાંચી શકે એવો નિયમ કેમ? તથા જો એમ કહેવામાં આવે કે આગમોનાં રહસ્યો ગૂઢ અને ગંભીર છે, તે જેવા-તેવાને ન અપાય, અપાત્ર/અયોગ્યને ન દેવાય તો આ વાત પણ સાચી છે. પરંતુ શ્લોક સાથે આનો મેળ કેમ બેસાડવો? અને બીજો પ્રશ્ન એ પણ ઉદ્ભવે કે છેદસૂત્રો જેવા ગંભીર-ગૂઢ રહસ્યોથી ભરપૂર એવા આગમો પ્રાકૃતભાષામાં શા માટે રચાયા? મતલબ કે સર્વજનસુલભ-સહજ ભાષામાં તેને શા કારણે ગૂંથવામાં આવ્યા?

તેમ જ આ પ્રશ્ન રજૂ કરવા પાછળ કોઈ એવો અર્થ ન કરી બેસે કે સ્થાનકવાસીની જેમ બધાને આગમ વાંચવાની છૂટ આપવા માટે આ વિચારણા પ્રસ્તુત છે. અહીં તો આ શ્લોક દ્વારા શું તાત્પર્ય ગ્રહણ કરવું એ જ મુખ્ય આશય છે. સુજ્ઞ વાચકો સ્વઅભિપ્રાય સમ્યક્તયા પ્રસ્તુત કરે. / મુનિ શ્રીશીલયન્દ્ર-નિર્ગ્નથયન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

? 76 તીર્થંકર ભગવંત કેવલજ્ઞાન પહેલાં કરપાત્રી હોય, હાથમાં જ આહાર ગ્રહણ કરીને વાપરે. પરંતુ, કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે તેમના સાધુ ગોચરી લાવે ત્યારે તે કેવી રીતે આહાર કરે - હાથમાં કે પાત્રમાં? હાથમાં કરે તો કોણ આપે? તેના વિષે કોઈ શાસ્ત્રસંદર્ભ મળે છે? / મુનિ શ્રીહર્ષયન્દ્રવિજયજી (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

? 77 જ્ઞાનસાર - ૨.૧ કે ત્રીસરે પદ મેં યહ પાઠાન્તર હૈ। ટીકાકાર શ્રીગંધીરવિજયજી ઓર શ્રીશુભંકરસૂરિજી મ. ને ‘વિશ્રાન્તિં’ દ્વિતીયાન્ત પદ કો સ્વીકાર કર ‘દધત્’ પદ કા અર્થ ‘ધારયન્ કુર્વન્’ કિયા હૈ। યુદ ડપાધ્યાય યશોવિજયજીને સ્વોપજ્ઞ બાલાવબોધમેં ‘વિશ્રાન્તિં’ કો દ્વિતીયાન્ત રખકર ‘દધત્’ કા અર્થ ‘ધરતો’ કિયા હૈ। કિંતુ યહ વિચારણીય હૈ ક્યોંકિ દધત્ તો નપુંસકલિંગ કા રૂપ હોગા, વહ પુલ્લિંગ કા વિશેષણ કૈસે હોગા? અથવા ડસકા પુલ્લિંગ અર્થ કૈસે કિયા જાણગા? ડસસે અધિક ઠીક ‘વિશ્રાન્તિર્’ લગતા હૈ, જિસસે ‘દધચ્ચિન્માત્રવિશ્રાન્તિર્’ પૂરા સમસ્ત પદ પુલ્લિંગ હો સકતા હૈ। શ્રીદેવચંદ્રજી મ. ને અપની જ્ઞાનમંજરી ટીકા મેં ડસી પાઠ કા સ્વીકાર કિયા હૈ। અલબત્ત, ટીકા મેં ડન્હોંને ‘વિશ્રાન્તિં દધત્’ હી અર્થ કિયા હૈ કિંતુ ‘દધત્’ કો પુલ્લિંગ નહીં કિયા, યહ બાત બી ધ્યાનાર્હ હૈ। વ્યાકરણનિષ્ણાત મુનિવરોં સે અધિક સ્પષ્ટતા કરને કા અનુરોધ હૈ। / મુનિ શ્રીગોયમચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાલા-સમુદાય)

સમાધાન

? 51 (12.67) ઉપદેશમાલા ના રચયિતા શ્રીધર્મદાસગણિ મહારાજ કયા? અને તેમનો સત્તાસમય કયો?

@ ઉપદેશમાલાગ્રંથના રચયિતા શ્રીધર્મદાસગણિના સત્તાસમય અંગે ભિન્ન-ભિન્ન પ્રમાણોના આધારે ૧લી, ૨જી કે પમી સદીનું અનુમાન જુદા-જુદા વિદ્વાનો કરે છે, એમ જે જિજ્ઞાસામાં જણાવ્યું છે તે વાત ઘણું કરીને અક્ષરશઃ શ્રીજંબૂવિજયજી મહારાજ સંપાદિત ઉપદેશમાલાની પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૩ અને ૪ પર જોવા મળે છે. ત્યાં એમણે પણ કોઈ સ્પષ્ટ સમાધાન સૂચવેલું હોય એવું જણાતું નથી. પરંતુ ડો. દીનાનાથ શર્મા સંપાદિત ઉપદેશમાલા - સમીક્ષાત્મક સંપાદન એવં અધ્યયન નામક પુસ્તકમાં ૮ વિભાગ પાડીને ઉપદેશમાલાગ્રંથની ભૂમિકા સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે તેમાં ૩મા વિભાગમાં શ્રીધર્મદાસગણિના સમયના સંબંધમાં વિસ્તૃત ચર્ચા સંપાદકે કરી છે જે અવશ્યમેવ ધ્યાનાર્હ છે. અહિંયા તેમાંથી કેટલાક મુદ્દાઓ અક્ષરશઃ નોંધ્યા છે, તો

કેટલાકનો માત્ર આશય સ્પષ્ટ કર્યો છે. આના પરથી ખ્યાલ આવી શકશે કે ઉપદેશમાલાની રચના કરનાર એ પ્રભુવીરના હસ્તે દીક્ષિત થયા નથી અને તેમનો સમય વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી પછીનો હોવો જોઈએ. સહુ પ્રથમ અંગ્રેજીમાં મોરિસ વિલ્ટરનિજનો અભિપ્રાય ત્યાં જાણાવાયો છે કે ઉપદેશમાલા એ ભગવાન મહાવીરના સમયની રચના હોવી જોઈએ.

ત્યાર પછી ત્યાં લખ્યું છે કે इसी प्रकार मुनि जिनविजयजी कहते हैं – “ग्रन्थना केटलाक व्याख्यानकारोए तो तेमने खास भगवान् महावीरस्वामीना ज एक हस्तदीक्षित शिष्य तरीके उल्लेख्या छे अने ए रीते ए प्रकरणनी रचना महावीरस्वामीना समयमां ज थएली होवानी मान्यता प्रकट करी छे परन्तु ऐतिहासिक दृष्टिए तेम ज प्राकृतभाषाना स्वरूपना तुलनात्मक वगैरे दृष्टिए ग्रन्थ तेटलो प्राचीन तो सिद्ध नथी थतो कारण के एमां भगवान महावीरना निर्वाण बाद केटलाय सैका पछी थयेला आर्यवज्र आदि आचार्योंनो पण प्रकटरूपे उल्लेख थएलो मळे छे तेथी इतिहासज्ञोनी दृष्टिए ए ग्रन्थ वी.नि.ना ४था - ५मा शतक दरम्यान के तेथीय पछीना एकाद सैकामां रचाएलो सिद्ध थाय छे।”

डॉ. जगदीशचन्द्र जैन का भी यही मन्तव्य है – “जैन परम्परा के अनुसार धर्मदासगणि महावीर के समकालीन बताए गये हैं लेकिन वे ई.स. की चौथी शताब्दी के विद्वान जान पड़ते हैं।”

अब उपदेशमाला में उल्लिखित कुछ नामों पर विचार किया जायगा जिससे यह स्पष्ट हो जायगा कि धर्मदासगणि भगवान महावीर के काल के थे या नहीं। ग्रन्थ में कालकाचार्य और उनके भानजे दत्त नाम के ब्राह्मण राजा का उल्लेख है। कालकाचार्य नाम के चार आचार्य हुए हैं। उपरोक्त कालकाचार्य प्रथम कालकाचार्य हैं – ऐसा मुनि श्रीकल्याणविजयजी का मानना है। उन कालकाचार्य का समय वीरनिर्वाण ३०० से ३३५ तक माना गया है (अर्थात् ई.स. पूर्व लगभग तीसरी शताब्दी)।

दूसरा उल्लेख मंगू आचार्य का मिलता है जो “वलभी युगप्रधान पट्टावली” के अनुसार रेवतीमित्र के उत्तरवर्ती हैं। रेवतीमित्र का समय ईसापूर्व दूसरी सदी है। अतः मंगू ईसापूर्व दूसरी सदी के बाद के ठहरते हैं।

तीसरा उल्लेख वज्रस्वामी का है। उनका समय आवश्यकनिर्युक्ति के अनुसार वी.नि. ४९६ से ५८४ तक है (अर्थात् ईसा की प्रथम शताब्दी)। उपरोक्त तथ्यों से यह तो निश्चितरूप से स्पष्ट हो जाता है कि धर्मदासगणि भगवान महावीर के समय के नहीं थे और उनकी पूर्व सीमा ई.स. प्रथम शताब्दी भी निश्चित हो जाती है।

उपदेशमाला पर सर्वप्रथम वृत्ति जयकीर्ति की संवत् ९१३ की मिलती है। अतः यह उनकी उत्तर सीमा हुई। इस प्रकार धर्मदासगणि पहली और नौवी सदी के बीच के होने चाहिए। लगभग ९०० वर्ष के इस अन्तर को कम करने के लिए कोई अन्य प्रमाण उपलब्ध नहीं हुआ है।

ત્યાર પછી ત્યાં વસુદેવહિંડી, પડમચરિયં અને ઉપદેશમાલા આ ત્રણ ગ્રંથોને સામે રાખીને ભાષાકીય વિશ્લેષણ - તુલનાત્મક અધ્યયન કરવામાં આવ્યું છે, વ્યંજનોમાં લોપ, દ્વિત્વ આદિનાં ફેરફાર, રૂપરચના, સર્વનામનાં રૂપો વગેરેના આધારે ઉપરોક્ત ત્રણેય ગ્રંથોમાં કેટલા પ્રતિશત સામ્ય છે તે વિસ્તારથી સમજાવેલ છે ને અંતમાં આ પ્રમાણે નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે -

इस प्रकार उपदेशमाला की भाषा वसुदेवहिण्डी की भाषा से थोड़ी परवर्ती काल की लगती है और पडमचरियं की भाषा के लगभग समान है। वसुदेवहिण्डी का समय पाँचवी शताब्दी है और पडमचरियं का भी पाँचवी शताब्दी है। लेकिन डॉ. के. आर. चन्द्रा ने भाषा के आधार पर वसुदेवहिण्डी को पडमचरियं से पहले की रचना मानी है। इस दृष्टि से भी उपदेशमाला पाँचवी सदी के पहले नहीं जाती है। दासान्त नामों की परम्परा (जैसे जिनदास, संघदास आदि) भी छठी - सातवीं सदी में प्रचलित हुई मालूम होती है। अतः इन सभी दृष्टियों से इसका समय ईसा की छठी - सातवीं शताब्दी के लगभग ही ठहरता है।”

આશા છે કે આટલી સ્પષ્ટતા દ્વારા ધર્મદાસગણિના સત્તાસમય અંગે કિંચિત્ સમાધાન તો સંપ્રાપ્ત થશે! અસ્તુ.

? 50 (12.67) અંડગોલિક મનુષ્ય એ મનુષ્યના ભેદમાં આવે કે જળચર તિર્યચના ભેદમાં આવે? જો મનુષ્ય હોય તો કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિ, અન્તર્દ્વીપ આ ત્રણમાંથી કયા ભેદમાં આવે છે? શાસ્ત્રપાઠ સાથે સમાધાન આપવા ભલામણ.

@ અંડગોલિક મનુષ્ય એ જળચર તિર્યચના ભેદમાં ન આવે, બલ્કે મનુષ્યના ભેદમાં જ આવે એમ મહાનિશીથસૂત્ર - અધ્યયન - ૪, સૂત્ર - ૧૦ થી ૧૩ ના પાઠથી જણાય છે. ત્યાં લખ્યું છે કે લવણસમુદ્રમાં જ્યાં સિંધુ મહાનદી પ્રવેશ કરે છે તે પ્રદેશના દક્ષિણ દિશાના ભાગમાં ૫૫ યોજન પ્રમાણવાળી વેદિકા, એના મધ્યભાગમાં ૧૨૧૧ યોજન પ્રમાણ હાથીના કુંભસ્થળના આકારે પ્રતિસંતાપદાયક નામે સ્થળ છે આ સ્થળ લવણસમુદ્રના જળથી ૭૧૧ યોજન ઊંચું છે. ત્યાં ગાઢ અંધકારવાળી ઘડિયાળના આકારે રહેલી ૪૭ ગુફાઓ છે. તે ગુફાઓમાં બે-બેની વચમાં જલચારી (અંડગોલિક) મનુષ્યો વાસ કરે છે. તેઓ પ્રથમસંઘયાણવાળા, ૧૨૧૧ વૈંત પ્રમાણ કાયાવાળા, સંખ્યાતવર્ષના આયુષ્યવાળા અને મધ્ય-માંસ ઇત્યાદિમાં લોલુપી હોય છે. તથા તેમની અંડગોલિકાને રત્નદ્વીપના મનુષ્યો ગ્રહણ કરે છે. ત્યાં એટલે કે લવણસમુદ્રમાં રત્નદ્વીપ નામનો અંતર્દ્વીપ છે. તે અંડગોલિક જલચારી મનુષ્યોના સ્થળથી એકત્રીશસો યોજન દૂર છે. તે રત્નદ્વીપવાસી મનુષ્યો કેવી રીતે અંડગોલિકા ગ્રહણ કરે છે? કેવી રીતે તે જલચારી (અંડગોલિક) મનુષ્યોને હણે છે ઇત્યાદિનું વિસ્તારથી વર્ણન છે ને અંતે લખ્યું છે કે વિશેષ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રના વૃદ્ધવિવરણમાંથી જાણી લેવું.

(બંને સમાધાન -) / મુનિ શ્રીશીલચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

? 68 (14.60) યોગચિન્દુ - શ્લોક - ૬ મેં 'તત્સ્વાભાવ્યાત્' પદ હૈ, જિસકા સમાસવિગ્રહ ટીકાકાર ને ઇસ તરહ કિયા હૈ - સંસારહેતુર્મોક્ષહેતુશ્ચ (સ) સ્વભાવો યયોસ્તૌ (તત્સ્વભાવૌ) તદ્ભાવઃ (તત્સ્વાભાવ્યં) તસ્માત્ તત્સ્વાભાવ્યાત્। યહાં પ્રશ્ન યહ હૈ કિ 'તત્સ્વભાવ' શબ્દ મેં ટ્વળ્ પ્રત્યય લગાને પર 'તત્' મેં વૃદ્ધિ ક્યોં નહીં હુઈ?

@ આ વિષયમાં સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનની ૭.૪.૧૩ ની મધ્યમવૃત્તિમાં કદ્યું છે કે - કથમૂર્ધ્વમૌહર્તિકઃ, ગુરુલાઘવમ્, સંહતપારાર્થ્યમિતિ? નિપાતનબલાત્ સિદ્ધમ્, અતો નાસ્થર્થ ઉત્તરપદવૃદ્ધિવિધાનેન ।

એટલે કે અહીં પ્રશ્નકાર પ્રશ્ન કરે છે કે ઊર્ધ્વમૌહર્તિકઃ ઇત્યાદિમાં ઉત્તરપદની વૃદ્ધિ કેવી રીતે થઈ? તેના જવાબમાં આચાર્ય ભગવંત કહે છે કે નિપાતનાદિના બળથી આ ઉત્તરપદની વૃદ્ધિ સિદ્ધ થાય છે, આથી ઉત્તરપદવૃદ્ધિ દર્શાવનાર સૂત્રના વિધાન વડે કોઈ અર્થ નથી. તેવી જ રીતે અહીં પણ તત્સ્વાભાવ્યાત્ એ નિપાતનથી સિદ્ધ થઈ શકે છે.

? 70 (14.61) स्नातस्या० की दूसरी थुई के अंतिम पद में 'तेषां नतोऽहं क्रमान्' वाक्य में नम्-धातु को क्त-प्रत्यय कैसे हुआ? क्त-प्रत्यय अकर्मक धातुओं से कर्तरि प्रयोग में और कर्मणि प्रयोग में सकर्मक धातुओं से ही होता है। यहाँ कर्म होने से धातु सकर्मक है, फिर भी धातु को क्त-प्रत्यय कौन से सूत्र से लगा है ?

@ અહીં કર્તરિ પ્રયોગમાં ત(ક્ત)-પ્રત્યય સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનના આરંભે ૫.૧.૧૦ સૂત્રથી થયો હોઈ શકે. આ સૂત્રનો અર્થ સામાન્યથી એમ થાય છે કે જો આરંભ અર્થ જણાતો હોય તો ભૂતકાળમાં વર્તતા ધાતુથી જે ક્ત-પ્રત્યય કહેવાયો છે તે કર્તરિમાં વિકલ્પે થાય છે. આથી તેષાં નતોઽહં ક્રમાન્ આ પંક્તિનો અર્થ એવો થશે કે મેં તેઓનાં ચરણોને નમસ્કાર કરવાનો આરંભ કર્યો.

(બંને સમાધાન -) / મુનિ શ્રીનિર્ગન્થચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા સમુદાય)

? 69 (14.60) योगदृष्टिसमुच्चय- श्लोक - १२ में 'उच्यन्त अष्टौ' पद उतरार्ध में है, जिसका संधिविग्रह स्वयं श्रीहरिभद्रसूरिजी ने टीका में 'उच्यन्ते...अष्टौ' किया है। यहाँ 'एदोतः पदान्तेऽस्य लुक् (१.२.२७)' सूत्र बलवान् होने से 'अ' का लोप होना चाहिए, किंतु ग्रंथकार ने 'एदौतोऽयाय् (१.२.२३)' सूत्र से 'ए' का 'अय्' कर 'य' का लोप कैसे किया? क्या इसमें कोई अपवाद है?

@ શ્રીવિજયશીવચન્દ્રસૂરિજી મ. કૃત સંપાદનમાં શ્લોક - ૧૨ માં ઉચ્ચન્તે, અષ્ટૌ એ પ્રમાણે જ ૫૬ સ્વીકારાયું છે. અહીં વાક્ય હોવાથી સંધિ અનિત્ય છે તેમ સમજાય છે. વ્યાકરણમાં પણ એવું કહેવાય છે - સંહિતૈકપદે નિત્યા, નિત્યા ધાતૂપસર્ગયોઃ। નિત્યા સમાસે વાક્યે તુ, સા વિવક્ષામપેક્ષતે।।

/ મુનિ શ્રીસૌમ્યચન્દ્રવિજયજી મ. (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

? 71 (14.61) ૫વેં કર્મગ્રંથ કી ટીકા મેં અઘાતી કર્મ કી વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર હૈ - ‘જ્ઞાન-દર્શનાદિ-ગુણાનાં મધ્યે ન કશ્ચિદ્ ગુણં ઘ્રન્તીત્યેવંશીલા અઘાતિન્યઃ’ અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોં મેં સે કિસી બી ગુણ કો ઘાત કરને કા સ્વભાવ નહીં હૈં જિનકા, ઁસી પ્રકૃતિયોં કો અઘાતી કહા હૈ। ચાર મૂલ પ્રકૃતિયોં અઘાતી હૈં। પ્રશ્ન યહ હૈ કિ આઠ કર્મ કે ક્ષય સે સિદ્ધ ભગવંતોં મેં આઠ ગુણ પ્રગટ હોતે હૈં, યહ બાત પ્રચલિત હૈ। તો હસકા અર્થ હુઆ કિ ચાર અઘાતી કર્મ કે ક્ષય સે બી ચાર ગુણ પ્રગટ હોતે હૈં અર્થાત્ યે પ્રકૃતિયોં બી ગુણોં કા આવરણ તો કરતી હી હૈં, જૈસે - નામકર્મ સે અરૂપિત્વ, આયુષ્યકર્મ સે અક્ષયસ્થિતિ ઇત્યાદિ। હસ પ્રકાર ગુણોં કા આવરણ કરને પર બી હન પ્રકૃતિયોં કો અઘાતી ક્યોં કહા જાતા હૈ?

@ જો કર્મ સીધે (direct) આત્મગુણોં કી હાનિ કરતે હૈં ઉન્હેં ઘાતી કર્મ કહા જાતા હૈં। તથા શરીર પર અપના વિકાર વતાકર આત્મગુણ ઢકને વાલે ગુણોં કો અઘાતી કર્મ કહા જાતા હૈં। ઘાતી કર્મ સર્વતઃ અપના કાર્ય કરતે હી હૈં। અઘાતી કર્મોં મેં યહ અનિવાર્ય નહિ હૈ। કેવલી ભગવંત કો શરીર કે સ્તર પર અશાતા કા વેદન હોતે હુઁ બી અવ્યાબાધ સુખ કા વેદન સ્પષ્ટ હૈ।

/ મુનિ શ્રીહેમનિલયવિજયજી (શ્રીનીતિસૂરિજી-સમુદાય)

? 16 (7.18) वर्धमानतप-आराधक श्रीश्रीयन्द्रकेवलीना चरित्रना रचयिता श्रीसिद्धर्षिगणि मळाराज અને ઉપમિતભવ-પ્રપંચાકથા ના રચયિતા શ્રીસિદ્ધર્ષિગણિ મહારાજ બન્ને એક જ વ્યક્તિ છે કે અલગ?

@ આ વિષયમાં જૈન સાહિત્ય સંશોધક - ભાગ - ૧ માં હરિભદ્રસૂરિ કા સમયનિર્ણય નામના લેખમાં જણાવ્યું છે કે - ડૉ. મિરૌનોૌ ને Bulletin de l'Acade'mie Imperiale des sciences de st. - Petersburg 19 મેં સિદ્ધર્ષિ ઉપર એક લેખ પ્રકાશિત કિયા હૈ, જિસમેં શ્રીચંદ્રકેવલીચરિત્ર નામક ગ્રંથ કે નિમ્નલિખિત દો શ્લોક ઉદ્ધૃત કિયે હૈં -

વસ્વઙ્કેષુ (૫૯૮) મિતે વર્ષે, શ્રી સિદ્ધર્ષિરિદં મહત્।
પ્રાકપ્રાકૃતચરિત્રાદ્ધિ, ચરિત્રં સંસ્કૃતં વ્યધાત્।
તસ્માન્નાનાર્થસન્દોહાદુદ્ધૃતેયં કથાત્ર ચ।
ન્યૂનાધિકાન્યથાયુક્તેર્મિથ્યાદુષ્કૃતમસ્તુ મે॥

इन श्लोको का सार मात्र इतना है कि - सिद्धर्षि ने संवत् ५९८ में प्राकृत भाषा में बने हुए पूर्व के श्रीचंद्रकेवलीचरित्र ऊपर से संस्कृत में नया चरित्र बनाया था। सिद्धर्षि अपनी उपमि० कथा के बनने का संवत्सर ९६२ लिखते हैं, और इस चरित्र में ५९८ का उल्लेख किया है। इस प्रकार इन दोनों ग्रंथों के बीच में ३६४ वर्ष का अंतर रहेता है। इसलिये डॉ. मिरोनौ का कथन है कि यदि इस ५९८ वें वर्ष को गुप्त संवत् मान लिया जाए तो इस विरोध का परिहार हो जाता है। क्योंकि ५९८ गुप्त संवत् में ३७६ वर्ष सामिल करे देने पर विक्रम संवत् ९७४ आ जाता है और यह समय सिद्धर्षि के उपमि० कथा वाले संवत्सर ९६२ के समीप में आ पहुँचता है।

/ मुनि श्रीनिर्ग्रन्थयन्द्रविजयञ्च (उडेवावाणा-समुदाय)

? 66 (14.59) જો જીવને જેટલી અવિરતિ હોય એટલો બંધ હમેશાં ચાલુ જ હોય તો મિથ્યાત્વ ગુણદાણામાં રહેતા જીવને સંપૂર્ણ અવિરતિ હોવાના કારણે હમેશાં છએ કાયવધ ચાલુ જ રહેવા જોઈએ. ક્યારેક એક, ક્યારેક બે વગેરે કેવી રીતે સંભવી શકે?

@ આચારાંગનિર્યુક્તિની ૧૦૩ મી ગાથામાં જણાવ્યું છે કે પૃથ્વીકાયનો સમારંભ કરતો જીવ પૃથ્વીકાયને આશ્રિત સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત - એવા બીજા પણ ઘણા જીવોનો વધ કરે છે. બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોનો વધ તો સમજાય તેમ છે. પણ સૂક્ષ્મ જીવોનો વધ કઈ રીતે સમજવો તે વિશે ટીકાકારશ્રી જણાવે છે કે - અત્ર ચ સૂક્ષ્માણાં વધઃ પરિણામાશુદ્ધત્વાત્ તદ્વિષયનિવૃત્ત્યભાવેન દ્રષ્ટવ્યઃ॥ અર્થાત્ સૂક્ષ્મજીવવિષયક નિવૃત્તિ ન હોવાથી પૃથ્વીકાયનો સમારંભ કરનાર જીવનો પરિણામ અશુદ્ધ છે અને આ અશુદ્ધ પરિણામની અપેક્ષાએ અહીં સૂક્ષ્મ જીવોનો વધ સમજવાનો છે. આમ, આ પ્રરૂપણાનું તાત્પર્ય એ જ થયું કે જે-તે વિષયની અવિરતિના અભાવે, પરિણામની અશુદ્ધિ હોવાથી, તે-તે વિષયક કર્મબંધ થાય છે.

ચોથા કર્મગ્રંથના પ્રતિપાદન પરત્વે આમ વિચારી શકાય કે ઉપરોક્ત વધ વિરતિના અભાવે નિરંતર અને કોઈ ચોક્કસ કારણ વગર થતો હોય છે. જ્યારે ચોથા કર્મગ્રંથમાં જે વધનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તે ચોક્કસ હેતુપૂર્વક કરવામાં આવતો વધ છે. આ વધ ક્યારેક એક કાયનો, ક્યારેક બે કાયનો... યાવત્ છ કાયનો પણ હોઈ શકે છે.

આમ, બંને વધ ભિન્ન-ભિન્ન રીતે થતા હોવાથી કોઈ વિરોધાભાસ આવતો નથી. / મુનિ શ્રીશ્રુતાંગયન્દ્રવિજયજી (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

પત્રચર્યા

92. ☒ [☞ Σ 141 (12.26) ત્રણ પ્રકારની પૂજા]

આ ત્રણ પૂજાનાં મૂળ નામો *પોડશક ગ્રંથ*ની અંદર બતાવ્યા છે - ૧. કાયયોગની પ્રધાનતાવાળી - વિઘ્નોને શાંત કરનારી વિઘ્નોપશમની પૂજા = સમન્તભદ્રા ૨. વચનયોગની પ્રધાનતાવાળી - ઈલ્લોક અને પરલોકનાં સુખોને સાધી આપનારી અભ્યુદયપ્રસાધની પૂજા = સર્વમંગલા ૩. મનોયોગની પ્રધાનતાવાળી - મોક્ષને સાધી આપનારી નિર્વાણસાધની પૂજા = સર્વસિદ્ધિફલા.

ગ્રંથનો શ્લોક અને ટીકા -

વિઘ્નોપશમન્યાદ્યા ગીતાઽભ્યુદયપ્રસાધની ચાઽન્યા ।

નિર્વાણસાધનીતિ ચ ફલદા તુ યથાર્થસંજ્ઞાભિઃ ॥૧૦.૧॥

વિઘ્નાનુપશમયતીતિ વિઘ્નોપશમની આદ્યા કાયયોગસારા ગીતા = કથિતા। અભ્યુદયં પ્રસાધયતીતિ અભ્યુદયપ્રસાધની ચ અન્યા = અપરા વાગ્યોગપ્રધાના। નિર્વાણં સાધયતીતિ (નિર્વાણસાધની) ચ મનોયોગસારા, ફલદા તુ ફલદૈવ એકૈકા યથાર્થસંજ્ઞાભિઃ અન્વર્થાભિધાનૈઃ, એતાસાં સમન્તભદ્રા, સર્વમંગલા, સર્વસિદ્ધિફલા इत्येतान्यप्यन्वर्थनामानि ગીયન્તે।

આ ત્રણ પૂજાની વાત *ચૈત્યવંદનમહાભાષ્ય*માં પણ *શ્રીશાંતિસૂરિ* મહારાજે વિસ્તૃત રીતે સમજાવી છે.

/ મુનિ શ્રીકુમુદચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

93. ☒ [☞ Σ 178 (13.39) સિંહગુફાવાસી મુનિ ચોમાસું કરવા...?]

આ લેખના સંબંધમાં જણાવવાનું કે કોશાની જેમ ઉપકોશા નામની ગણિકા પણ પાટલીપુત્રમાં હતી એવો ઉલ્લેખ *આવશ્યક્યૂર્ણિ*માં પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ચૂર્ણિના શબ્દો - "...પાટલિપુત્તે દો ગણિયાઓ - કોસા ઉવકોસા ય..."

આથી ઉવકોસઘરે શબ્દ દ્વારા ઉપકોશાનું ગ્રહણ કરવું વધુ યોગ્ય જણાય છે. તેમ જ ડૉ. દીનાનાથ શર્મા દ્વારા સંપાદિત ઉપદેશમાલા : સમીક્ષાત્મક સંપાદન एवं अध्ययन नामक पुस्तकમાં પણ કોશાની બહેન ઉપકોશાને ત્યાં સિંહગુફાવાસી મુનિ ચોમાસું કરવા ગયા એ પ્રમાણે જ કથન કરવામાં આવ્યું છે.

94. ☐ [☐ ☐ 91 (14.84)]

શ્રાદ્ધજીતકલ્પની ગાથા - ૫૧ માં પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત્તનો ચોથો તપ-ભેદ પૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પછી વિરહેદ પામ્યો છે, એમ નથી. બલ્કે અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિત - એ બન્ને પ્રાયશ્ચિત્તના લિંગ, ક્ષેત્ર, કાળ અને તપ એમ ચાર ભેદ છે. તેમાં અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિત - એ બન્નેય પ્રાયશ્ચિત્તનો ચોથો ભેદ એટલે કે તપ અનવસ્થાપ્ય અને તપ પારાંચિત - એ બન્નેય પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદો શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પછી વિરહેદ પામ્યા છે, એમ કહ્યું છે અને ટીકામાં પણ આ જ વાત સ્પષ્ટ છે.

(પત્ર - 93-4) / મુનિ શ્રીનિર્ગ્નથયન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

95. ☐ [☐ Σ 99 (9.1) મરુદેવામાતાને કેવલજ્ઞાન વિષયક મતાંતર]

એ સંબંધમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિની હારિભદ્રી ટીકામાં પણ બે ઠેકાણે મરુદેવી માતાનું કથાનક પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં પણ ક્યાંય અન્યત્વ કે એકત્વ ભાવના ભાવતાં ભાવતાં કેવલજ્ઞાન થયું હોય એવી વાત નથી. બલ્કે નિર્યુક્તિગાથા - ૩૪૩ ની ટીકામાં મરુદેવી માતાને પ્રભુનું છત્રાતિચ્છત્ર જોતાં જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને અન્ય આચાર્ય ભગવંતોના મતે પ્રભુની દેશનાના શબ્દો સાંભળતાં કેવલજ્ઞાન થયું એમ ઉલ્લેખ છે. મૂળપાઠ - તતો તીર્ણ ભગવઓ હ્રતાઙ્ચ્છત્તં પાસંતીર્ણ ચેવ કેવલમુપ્પણ્ણં। અણ્ણે ભણંતિ - ભગવઓ ધમ્મકહાસદ્દં સુણંતીર્ણ।

તથા નિર્યુક્તિગાથા - ૧૩૨૦ની ઉત્તરાર્ધ ભાગની ટીકામાં પણ મરુદેવી માતા પુત્ર ઋષભની વિભૂતિ-ઐશ્વર્યને જોતાં આનંદિત થઈને ચિન્તન કરવામાં પ્રવૃત્ત થયાં - અપૂર્વકરણમાં પ્રવેશીને ત્યાં જ હાથીના સ્કંધ પર કેવલજ્ઞાન પામ્યાં એવી જ વાત

છે. મૂળપાઠ : જાવ પેચ્છઇ છત્તાઇછત્તં સુરસમુહં ચ ઓવયંતં, ભરહસ્સ વત્થાભરણાણિ ઓમિલાયંતાણિ દિટ્ઠાણિ, દિટ્ઠા પુત્તવિભૂઈ કઓ મમ ઇરિસ ત્તિ, સા તોસેણ ચિંતિતમારદ્ધા, અપુવ્વકરણમણુપવિટ્ઠા, જાતીં નત્થિ જેણ વણસ્સઙ્કાઈહિંતો ઉવટ્ઠિત્તા, તત્થેવ હત્થિવરગયાઈ કેવલનાણં ઉપ્પણ્ણં।।

પ્રવચનાદિના માધ્યમે આ અને આવી અન્ય બાબતોની પણ સ્પષ્ટતા કરવી જોઈએ જેથી વિશેષપ્રમાણસંપન્ન આવી ઘટનાઓ પણ પ્રચાર - પ્રસાર પામી શકે.

96. ☐ [છ] Σ 189 (13.64) દ્વાદશાંગીની નિત્યાનિત્યતા]

☐ 83 (14.78) માં મુનિશ્રી દ્વારા એમ જણાવાયું છે કે “... નંદીસૂત્ર કી ટીકા કે પાઠ સે ભી યહ સ્પષ્ટતા નહીં હોતી કી દ્વાદશાંગી સૂત્ર સે નિત્ય હૈ યા અર્થ સે? મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે જો શ્રુત અનાદિઅનંત કહા ગયા હૈ, વહાં સૂત્ર યા અર્થ કી અપેક્ષા સ્પષ્ટ નહીં હૈ. વહ સૂત્ર કી અપેક્ષા સે ભી હો સકતા હૈ...”

આ ચર્ચા પાછળ નો મુખ્ય હેતુ એ છે કે આપણે ત્યાં કોઈપણ આગમ-ગ્રંથમાં ‘દ્વાદશાંગી સૂત્રથી નિત્ય હોય’ એવા પ્રકારનું કથન પ્રાયઃ કરીને આજ સુધી ઉપલબ્ધ થયું નથી (સૂત્રકૃતાંગવૃત્તિના પાઠ સિવાય) અને તેથી સુવિહિત પરંપરામાં એ પ્રમાણે જ ભણાવવામાં/સમજાવવામાં આવે છે કે દ્વાદશાંગી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં પણ પ્રત્યેક તીર્થંકરના ગણધરો દ્વારા રચના પામતી હોય છે. ત્યાં પણ એક વ્યક્તિને આશ્રયીને દ્રવ્ય અને ભાવને આધારે સૂત્રથી નિત્ય નથી. તેમ છતાંય ‘મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં દ્વાદશાંગી નિત્ય છે’ એમ કહેવામાં આવે છે તે પ્રવાહની અપેક્ષાએ. અને આ વાતનું સ્પષ્ટ વિધાન નંદીસૂત્રની ટીકામાં કરવામાં આવ્યું છે. આ સિવાય એટલે કે ‘પ્રવાહની અપેક્ષાએ દ્વાદશાંગી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં નિત્ય છે’ એના બદલે બીજી કોઈ રીતે અર્થાત્ ‘દરેક ગણધર ભગવંતોની દ્વાદશાંગીના શબ્દો એક જ સરખા હોય છે, અનાદિઅનંત કાળમાં ક્યારેય એ શબ્દોમાં પણ ફેરફાર થતો નથી’ આવો અર્થ ‘નિત્ય’નો મહાવિદેહ ક્ષેત્રને આશ્રયીને પણ કરવામાં આવ્યો હોય કે આવતો હોય એવું ધ્યાનમાં નથી. આ

આશયને સ્પષ્ટ કરવા જ હ્રદમત્ર ચિન્ત્યમ્ અન્તર્ગત Σ 189 લેખ લખાયો છે. એટલે ઉપરોક્ત વિચારણાને સમજવાથી ખ્યાલ આવી શકે કે સૂત્રની અપેક્ષાએ અર્થાત્ પ્રત્યેક ગણધરોની દ્વાદશાંગીના શબ્દો એક જ સરખા હોય છે એ અપેક્ષાએ દ્વાદશાંગીને (પ્રવાહ ઈત્યાદિની અપેક્ષા વિના) નિત્ય કેવી રીતે માની શકાય?

તેમ જ સૂત્રકૃતાંગવૃત્તિના પાઠને પુષ્ટિ આપતો પાઠ જો અન્યત્ર ક્યાંય મળે તો વિશેષ સમાધાન થઈ શકે.

97. ☐ [જી] Σ 201 (14.31) પ્રત્યેકખામણા અંગે એક વિશેષ ઉલ્લેખ]

આ સંબંધમાં અમારે ત્યાં પરંપરાથી પાક્ષિક પ્રતિક્રમાણમાં પ્રત્યેકખામણા આદિ ખામણા સમયે ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! પ્રત્યેકખામણેણં અબ્હુટ્ટિઓમિ અબ્ધિંતર... ને બદલે અબ્હુટ્ટિઓમિ પત્તેઅખામણેણં અબ્ધિંતર... એ પ્રમાણે આદેશ મંગાય છે. જે અજ્ઞાત પ્રાચીન આચાર્ય લિખિત સામાચારીમાં બતાવેલ આદેશને મળતો આવે છે. અને આપણે ત્યાં પરંપરાથી જ પ્રત્યેકક્ષમાપના વખતે અબ્હુટ્ટિઓ પૂર્ણ થયા પછી જે પરસ્પર ‘સકલ જીવરાશિને મિચ્છામિ દુઃકડમ્’ આદિ જરા મોટે અવાજે બોલાય છે તે ઉક્ત સામાચારીમાં બતાવેલ વિધિના જ સંક્ષેપરૂપે માની શકાય? કારણ કે તેમાં બતાવેલ વિધિ પ્રમાણે કરવામાં તો ઘણો સમય થઈ જતો હોવાથી કદાચ મહાપુરુષોએ ફેરફાર કર્યો હોય!

98. ☐ [જી] Σ 2 (1.2) ઉપમિતિભવપ્રપન્ના કથાના નામ અંગે વિચારણા]

પૂ. શ્રુતસ્થવિર મુનિપ્રવર શ્રીજંબૂવિજયજી મહારાજ દ્વારા સંશોધિત-સંપાદિત ઉપદેશમાલાગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં તેઓશ્રીએ અલગ-અલગ સ્થળે ઉપમિતિ.. અને ઉપમિત.. એમ બન્ને પ્રયોગો કર્યા હોવા છતાં પ્રસ્તાવનામાં જ એક જગ્યાએ ટિપ્પણમાં લખ્યું છે કે ‘તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં ઉપમિતભવપ્રપન્ના કથા એવું નામ છે, અને તે યથાર્થ જ છે’.

(પત્ર - 95-8) / મુનિ શ્રીશીલયન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

99. ✉ [७ Σ 204 (14.39) ३१ के ३२ सागरोपम?]]

मुनिश्री ने कोष्ठक में तत्त्वार्थसूत्र के अनुसार उत्कृष्ट स्थिति ३३ सागरोपम लिखी है किंतु तत्त्वार्थसूत्र में उत्कृष्ट स्थिति ३२ सागरोपम है। विशेष के लिए देखें जिज्ञासा ४६ और अंक १३, पृ. ७२।

100. ✉ [७ Σ 199 (14.8) मतिज्ञान अने श्रुतज्ञान वर्ये...]

(१) मति-श्रुतज्ञान विषयक शंका का समाधान देने के विनंति -

जब कोई बालक शब्दों के अर्थपर्यालोचन बिना पूर्व में याद किया हुआ नवकारादि कोई भी सूत्र बोलता है तो उसमें श्रुतज्ञान कहाँ उपयोग में आता है? ऐसी शंका होने का कारण यह है कि जब बालक सूत्र याद करता है तब वह संस्कार 'वासना' में अंतर्भावित होते हैं और पुनः स्मरण में लाता है तब 'स्मृति' ज्ञान होता है। ये वासना और स्मृति दोनों ही मतिज्ञान के भेद हैं। अतः शब्दार्थपर्यालोचन बिना सूत्र याद करने में श्रुतज्ञान का क्या उपयोग? वर्तमान लोक में तो सूत्र रटने आदि में श्रुतज्ञानावरण का क्षयोपशम ही कारण रूप में प्रसिद्ध है।

(२) पाँच ज्ञान में से एक श्रुतज्ञान ही स्व-परप्रकाशक होने से उसका ही अनुयोग होता है। आवश्यकनिर्युक्ति - ७९ से भी यह बात स्पष्ट है - इत्थं पुण अहिगारो सुयनाणेणं जओ सुएणं तु। सेसाणमप्पणोऽवि अ अणुओगु पईवदिट्ठन्तो॥ अर्थात् यहाँ श्रुतज्ञान से अधिकार है क्योंकि श्रुत से ही शेष ज्ञान और स्वयं का भी अनुयोग होता है। यहाँ प्रदीप का दृष्टांत है। इससे यह सिद्ध होता है कि केवलज्ञान भी परप्रकाशक नहीं है, वह भी मतिज्ञान की तरह मूक है। प्रश्न यह है कि केवली भगवंत को भी देशना के लिए श्रुतज्ञान की अपेक्षा है या नहीं? केवलज्ञान में मात्र एक ही ज्ञान (पाँचों नहीं) मानने वाले आचार्य भगवंतों के मत से यह देशना कैसे घटित होगी?

तत्त्वार्थसूत्रकार श्रीउमास्वातिजीम. भी केवलज्ञान को एक ही मानते हैं, पाँचों ज्ञान साथ में नहीं स्वीकारते, यह बात 'एकादीनि भाज्यानि युगपदेकस्मिन्नाचतुर्भ्यः (१.३१)' सूत्र से स्पष्ट है। अन्यथा यदि वे पाँच ज्ञान स्वीकारते तो 'आ पञ्चभ्यः' लिखा होता तथा स्वोपज्ञ भाष्यमें स्पष्ट उल्लेख है - 'क्षयोपशमज्ञानि चत्वारि ज्ञानानि पूर्वाणि, क्षयादेव केवलम्। तस्मान्न केवलिनः शेषाणि ज्ञानानि भवन्ति'।

101. ☒ [ॐ Σ 200 (14.31) सामायिकना पथ्यकभाषणो अेक प्रकार]

आवश्यकनिर्युक्ति में सामायिक व्रत के वर्णन में भी इस प्रकार से सामायिक की विधि दर्शाई गई है - जो ऋद्धिरहित श्रावक है, वह समिति-गुप्ति से युक्त होकर साधुओं के पास जाए और सामायिक करे - करेमि भंते!... जाव साधू पज्जुवासामि... इत्यादि। तथा जो ऋद्धिप्राप्त श्रावक है, वह सर्व ऋद्धि सहित उपाश्रय जाकर मुकुटादि का त्याग कर सामायिक करे - करेमि भंते! जाव नियमं पज्जुवासामि इत्यादि। विस्तारपूर्वक पूरी विधि वहीं देखें। (प्रत्याख्यान अध्ययन में गाथा - १५६५ के पूर्व सामायिक व्रत का वर्णन)

102. ☒ [ॐ @ 58,59 (14.63)]

(१) मुनिश्री लिखते हैं - 'ज्यारे हाथ प्रवृत्त थाय त्यारे मनोयोग होतो नथी, फक्त काययोग होय छे अने त्यारे इंद्रिय के मन संबंधी अविरति पण हशे नहीं'। यह बात घटित नहीं होगी क्योंकि पहले गुणठाणे में हर समय एक इन्द्रिय की अविरति तो चालू ही रहती है। अतः काययोग के समय भी इंद्रिय की अविरति अवश्य होगी।

(२) मुनिश्री का वाक्य - 'ज्यारे मनोयोग होय छे त्यारे ज इंद्रिय अने मन संबंधी अविरति छे. शेष काळमां आरंभजन्य अविरति न मानतां संकल्पजन्य अविरति मानवी जोईए'। यह बात भी घटित नहीं होगी।

पहले गुणठाणे में जीव को न्यूनतम १ कायवध और इंद्रिय + मन की अविरति प्रत्येक समय सतत चालू ही रहती है। मुनिश्री मात्र मनोयोग के समय में ही इंद्रिय की अविरति घटाना चाहते हैं, वह घटित नहीं होगा। शेष काययोग और वचनयोग के समय में मुनिश्री संकल्पज अविरति मानना चाहते हैं किंतु आरंभज और संकल्पज - ये भेद तो हिंसा रूप अविरति के हैं, इंद्रिय + मन संबंधी अविरति के नहीं। अतः शेष काल में भी इंद्रियों की संकल्पज अविरति कैसे मानेंगे? उस समय भी किसी-न-किसी इंद्रिय की अविरति तो स्वीकारनी ही पड़ेगी।

अतः संक्षेप में, जिज्ञासा ५८ और ५९ रूप दोनों प्रश्न पुनः वैसे ही उपस्थित हो जाते हैं।

(पत्र - 99-102) / मुनि श्रीगोयमचन्द्रविजयजी (डहेलावाला-समुदाय)

103. ✉ [ॐ Σ 205 (14.40) रथनेभि, नेमिनाथ अने राजभती...]

टीपप्रश्न - पूर्वार्ध प्रश्न ५८ मां जगुवायुं छे के -

राजिमतीए रहनेमीने दीअर करी (कही) बोलाव्यो ते नेमनाथनो सगो भाई छे के पितराई ओरमाई छे? ए जे केटलाएक कहे छे जे सगाभाई ते विरुद्ध वचन छे, स्या माटे? जे शास्त्र में इम लख्यो छे जो तीर्थकरजी जन्म्या पछी माता बीजो पुत्र प्रसवे नहीं ते नियमा ज साचुं अने रहनेमीने दीअर कह्यो ते माटे ओरमान भाई छे. उत्तराध्ययनमें २२ अध्ययने दीअर कही बोलाव्यो छे.

परंतु, सेनप्रश्न, उल्लास - ३, प्रश्न - ४१५ मां तेनाथी विरुद्ध वात कही छे - श्रीजिनेन्द्राम्बा जिनेन्द्रप्रसवनानन्तरमपत्यं प्रसूते न वा इति। प्रश्नेऽत्रोत्तरं - एकान्तो ज्ञातो नाऽस्ति, नेमिनाथादीनां रथनेम्यादर्लघुभ्रातृतया प्रतीतत्वादिति॥ / मुनि श्रीसौम्यचन्द्रविजयजी म. (श्रीनेमिसूरिजी-समुदाय)

104. ☒ [❧ ? 2 (1.4) ગજલંછન ચન્દ્ર વિખ્યાતા રે... એ પંક્તિનો અર્થ]

આ સંદર્ભે એક પ્રાચીન પુસ્તકમાં તદ્દન નવો જ પાઠ જોવા મળ્યો. એટલે આખી થોડી જ એ પુસ્તકમાંથી યથાવત્ લખી છે -

ઉજિયાલી બીજ સુહાવઈ રે, શશીરૂપ અનૂપ વિભાવઈ રે,
ચંદા વિનતિ ચિત્તમાં ધરજો રે, સીમંધરને વંદના કરજો રે.
વિશ વિહરમાન જિન વાંદી રે, જિન શાશ્વત પૂજી આનંદી રે,
તિહાં નામ અમારું લેજો રે, ચંદા એ હિતકામિત દેજો રે.
સીમંધર જિનની વાણી રે, ચંદા સુણતાં અમીય સમાણી રે,
તે નિસુણી અમને સુણાવો રે, ભવસંચિત પાપ ગમાવો રે.
શ્રીસીમંધર જિન સેવી રે, ચંદા ભાસન શાસનદેવી રે,
તે હોજો સંઘની માતા રે, ગજાણંદ આણંદ વિખ્યાતા રે.

／ મુનિ શ્રીઅચલચન્દ્રવિજયજી (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

105. ☒ [❧ Σ 213 (14.56) પહમચરિયંમાં જાણવા મળેલ...]

ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષચરિત - ૨.૫.૧૭૮ માં સગર ચક્રીના ૬૦ હજાર પુત્રોને જવલનપ્રભ દેવે બાળ્યાનું જાણાવ્યું છે. જ્યારે પં. શ્રીશુભશીલગણિજી રચિત અરનાથચરિત્ર⁴⁵ - ૪.૪૮૬ માં બે ઓછા ૬૦ હજાર બાળ્યાનું લખ્યું છે -
દ્વ્યૂનષ્ઠિસહસ્રાણિ ચક્રિપુત્રાન્ દદાહ સઃ॥ ／ આચાર્ય શ્રીવિજયમુનિચન્દ્ર-સૂરિજી-શિષ્ય (શ્રીસિદ્ધિસૂરિજી-સમુદાય)

⁴⁵ દ્રેક સમયમાં પ્રગટ થશે.

106. ✉ [७] Σ 194 (14.1) वीतरागी को भी मृषावाद कैसे?

जहाँ भी राग-द्वेष के साथ मोह का उल्लेख आता है वहाँ मोह यानी अज्ञान अर्थ होता है। अतः क्षीणमोह और उपशान्तमोह गुणस्थानक में ज्ञानावरणीय कर्म का संपूर्ण क्षय नहीं होने से असत्य संभव है।

107. ✉ [७] Σ 195 (14.2) केवलज्ञानप्राप्ति के बाद कितने परीषह?

कल्पसूत्र में प्रभु के चारित्रजीवन का वर्णन करते समय कल्पसूत्रकार पांचो समितिओं का वर्णन करते हैं। जबकि प्रभु के जीवन में प्रत्यक्षतः चोथी एवं पांचवी समिति तो होती ही नहीं हैं। पाठ की अखंडितता के लिये किये गये पांचों समितिओं के वर्णन की तरह यहाँ भी २२ परीषह का वर्णन किया गया है ऐसा समझना चाहिए।

108. ✉ [७] Σ 196 (14.3) द्वित्वादि अनेकस्थ धर्मों

महोपाध्यायजी ने अध्यात्मसार में द्वित्वादि धर्मों को अतात्त्विक कहा है, असत् नहीं। जिस तरह स्वप्न, मृगमरीचिका, कल्पना आदि अतात्त्विक होते हुए भी सत् तो हैं ही, इसी तरह द्वित्वादि धर्म भी सत् तो हैं ही। (वास्तव में सत्-असत् पदार्थविज्ञान के विषय हैं। तात्त्विक-अतात्त्विक अध्यात्म के विषय हैं।) मायामरीचिगन्धर्व-नगरस्वप्नसन्निभान्। बाह्यान् पश्यति तत्त्वेन, भावान् श्रुतविवेकतः॥ एजन - १५६ जागीने जोऊं तो जगत दीसे नहि ...। देखे नहि कुछ ओर जब, तब देखे निजरूप... - समताशतक ८२।

109. ✉ [७] Σ 197 (14.5) आत्मा कर्मनो कर्ता-भोक्ता व्यवहारशी केम?

जैन दर्शनमां निश्चयनय अने व्यवहारनयनी विभावना :

निश्चयनय - (१) जे दृष्टि बाह्य अर्थना उपचारे (उपमाथी) अभ्यंतरपणुं ग्रहण करे। जेम - 'समाधिर्नन्दनं' - नन्दननी उपमाथी समाधि । (२) जे दृष्टि अभेदने ग्रहण करे। जेम - 'एगे आया'। (३) जे दृष्टि द्रव्यनी निर्मल परिणति -

બાહ્યનિરપેક્ષ પરિણામને ગ્રહણ કરે। જેમ - ‘આયા સામાઈએ, આયા સામાઈઅસ્સ અટ્ટે’। (દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય રાસ - ૮.૨૨)

એ સિવાય : ૧. જે યાવદ્ભાવીને જ ગ્રહણ કરે, દ્રવ્યને જ જુએ, પર્યાય તરફ દૃષ્ટિ ન કરે। જે સંપૂર્ણને જ માને, તરતમતા ન સ્વીકારે, જીવને સંપૂર્ણજ્ઞાની જ માને, જ્ઞાનમાં તરતમતા ન સ્વીકારે। જે સ્વભાવને જ સ્વીકારે, એના સાધન તરફ ઉપેક્ષા સેવે, જ્ઞાનને જ સ્વીકારે, ક્રિયા તરફ ઉદાસીનતા સેવે। જે શુદ્ધને જ માને, અશુદ્ધિ તરફ ઉદાસીન રહે।

વ્યવહારનય - (૧) જે વ્યક્તિનો ભેદ દેખાડે। જેમ - ‘અનેકાનિ દ્રવ્યાણિ, અનેકે જીવાઃ’। (૨) ઉત્કટ પર્યાયને જાણી પશ્ચવર્ણી ભ્રમરને કૃષ્ણવર્ણી કહે। (૩) કાર્ય-નિમિત્ત(-કારણ)માં અભેદ માને। જેમ - ‘આયુર્ઘૃતમ્’। ‘ગિરિઃ દહ્યતે’ જેવા વીજા ઉપચાર પણ માને। (દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય રાસ - ૮.૨૩)

હવે નિશ્ચયનય, દ્રવ્યાસ્તિક નય અને પર્યાયાસ્તિક નયમાંથી, યાવદ્ભાવીને જ જોતો હોવાથી દ્રવ્યાસ્તિક નયની દૃષ્ટિને સ્વીકારે છે। અભેદનો ગ્રાહક હોવાથી સંગ્રહનયની દૃષ્ટિને આદર આપે છે। અને નિર્મલ પરિણતિ અને અભ્યંતરપણું ગ્રહણ કરતો હોવાથી ઋજુસૂત્ર-શબ્દ-સમભિરૂઢ-એવંભૂતનયના દૃષ્ટિકોણને ગ્રહણ કરે છે।

એટલે આપણને બે રીતે શુદ્ધ નિશ્ચયનય પ્રાપ્ત થાય છે, મજાની સંઘટના રચાય છે : દ્રવ્યાસ્તિક અને સંગ્રહનયના અભિપ્રાયથી એક શુદ્ધ નિશ્ચયદૃષ્ટિ નય માત્ર દ્રવ્યને જ જુએ છે અને ઋજુસૂત્રાદિનયની દૃષ્ટિના સ્વીકરણથી વીજો શુદ્ધ નિશ્ચયદૃષ્ટિ નય માત્ર પર્યાયોનું જ ગ્રહણ કરે છે। હવે પ્રશ્ન થાય કે મહોપાધ્યાયજીને ત્રણ લક્ષણ કેમ લેવાં પડ્યાં? એમણે બેઠામાંથી એક દૃષ્ટિ સ્વીકાર કરવાની જગ્યાએ બેઠાનો સમન્વય કેમ કર્યો? એનું કારણ છે - ‘આત્મા

पोताना ज्ञानादि गुणोनो कर्ता-भोक्ता छे.' आ निश्चयनयमान्य दृष्टि न तो मात्र द्रव्यास्तिक + संग्रहनय स्वीकारी शके, न मात्र पर्याय जोनार ऋजुसूत्रादि नय। द्रव्यास्तिक नय मात्र द्रव्यने ज जोतो होवाथी 'आत्मा एव ज्ञानम्' एम अभेदने ज जोशे। ए आत्मा अने ज्ञाननो भेद नहीं जोतो होवाथी 'ज्ञानगुणनो कर्ता आत्मा' आम न कही शके। ऋजुसूत्रादि मात्र पर्यायने ज जुए छे तेथी एना मते तो आत्मा ज नथी, तो पछी कर्ता कोण? ते कारणे निश्चयनय = संग्रहनय + ऋजुसूत्रनय। एटले अभेद + निर्मल अभ्यंतर परिणति - बेऊना समन्वयथी आ समस्यानो उकेल सांपडे छे। संग्रहथी एने अभेद मळे छे अने ऋजुसूत्रादिथी स्वकीयत्व अने वर्तमानग्राहित्व मळे छे। अतः आत्मा ज्ञानादि गुणोनो कर्ता - एम निश्चयनय कही शके छे, पण पुण्य-पाप आदि पुद्गलपर्यायोनो कर्ता आत्माने निश्चयनय कोई पण रीते कही ज न शके।

जुओ आ संबंधी केटलाक पाठो - "नयेन सङ्ग्रहेणैव-मृजुसूत्रोपजीविना। सच्चिदानन्दरूपत्वं ब्रह्मणो व्यवतिष्ठते॥ (-अध्यात्मउपनिषद्) "बन्धो-दयोदीरणासत्त्वाः मुख्यभावाः कर्मणां स्यात्॥" (-अध्यात्मबिन्दु) "नाहं पुद्गलभावानां कर्ता...॥" (-ज्ञानसार - निर्लेपाष्टक) "जगज्जीवेषु नो भाति, द्वैविध्यं कर्मनिर्मितम्। यदा शुद्धनयस्थित्या, तदा साम्यमनाहतम्॥" (-अध्यात्मसार, समताधिकार - ८) "शुद्धनिश्चयतस्त्वात्मा, न बद्धो बन्धशङ्कया। भयकम्पादिकं किन्तु, रज्जावहिमतेरिव॥" (-अध्यात्मसार - आत्मनिश्चयाधिकार)

मुनिश्री लखे छे - "कर्मना फलनो आपणने साक्षात अनुभव थाय छे"। तो अहीं आपणे कोण - आत्मा के शरीर? निश्चयनयने पूछशो तो शरीर अथवा कर्मरूपी पुद्गलने ज जवाबदार कहेशे.

એક દાખલો જોઈએ : ગ્લાસમાં પાણી + નમક છે, ત્યાં બેઠું એકમેક દેખાતા હોવાથી અને સહજ ધારાશ અનુભવાતી હોવા છતાં પણ વૈજ્ઞાનિકને પૂછશો તો શીતલતા માટે પાણીને અને ધારાશ માટે નમકને જ ઉત્તરદાયી ગણશે। એમ નિશ્ચય તાત્પર્યગ્રાહી હોવાથી કર્મ અથવા એના પર્યાયોનું કર્તૃત્વ આત્મામાં નહીં માને।

વ્યવહારનયમાં અનુપચરિત અને ઉપચરિત અંગે - આપણે પૂર્વે જોઈ ગયા કે વ્યવહારનય કાર્ય-નિમિત્ત, આધાર-આધેય, સ્વ-સ્વામી, ગુણ-ગુણી આદિના ભેદમાં અભેદનો ઉપચાર માન્ય રાખે છે। તેમ જ પોતે ભેદગ્રાહી હોવાથી કાર્ય-નિમિત્ત આદિના ભેદને પણ ગ્રહણ કરે છે। હવે જ્યાં આ ભેદ એક જ દ્રવ્યાશ્રિત હોય ત્યાં અભેદ પણ બીજી વિવક્ષાએ (ભેદાભેદ હોવાથી) હોવાનો જાણે સ્થળે સ્વામિત્વ જોનાર વ્યવહારનયની દૃષ્ટિ નિરુપચરિત અથવા અનુપચરિત કહેવાય છે। જેમ - ‘જ્ઞાનવાન્ આત્મા’। પણ જ્યાં ભેદ ભિન્ન દ્રવ્યાશ્રિત છે ત્યાં પારમાર્થિક અભેદ સંભવ નથી। એવા વચનપથમાં વ્યવહારનય જે સ્વામિત્વની પ્રરૂપણા કરે છે તે ઉપચારપ્રધાન હોવાથી ઉપચરિત વ્યવહારનય કહેવાય। જેમ - ‘દેવદત્તસ્ય ધનમ્’। સંતારાપોરિસીમાં આનો દાખલો - “એગો મે સાસઓ અપ્પા નાણદંસણસંજુઓ” (-અનુપચરિત વ્યવહાર) “સેસા મે બાહિરા ભાવા” (-ઉપચરિત વ્યવહાર)।

110. ☒ [૯] Σ 199 (14.8) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન વચ્ચે ભેદરેખા]

દ્રવ્યશ્રુત → મતિજ્ઞાન → ભાવશ્રુત... આ ક્રમ અને ‘ન મઈ સુયપુવ્વિયા’ માં વિસંવાદ હોવાનું મને લાગે છે। મુનિને જ્યારે દ્રવ્યદેવ કહીએ છીએ ત્યારે એના મનુષ્યત્વ પર્યાયને લીધે નહીં, પરંતુ મુનિત્વ પર્યાય તરફ જ દૃષ્ટિ હોય છે, તેમ શબ્દને જ્યારે દ્રવ્યશ્રુત કહીએ ત્યારે વાચ્ય-વાચકભાવયોગ્યત્વ પર્યાયને જ દૃષ્ટિગોચર કરવો જોઈએ, શબ્દત્વને નહીં। અન્યથા વિજળીના કડાકા, શિલા

गबडवाना अथवा तो बीजा पण अहेतुक अवाजमां द्रव्यश्रुतत्व आवी पडशे। वळी ज्यारे वक्ता पण अनुपयुक्त होय अने श्रोता पण अनुपयुक्त होय त्यारे शब्दने ‘अणुपओगो दव्वं’ थी भले द्रव्यश्रुत कहीए पण ‘प्रधानकारणं द्रव्यम्’ ए परिभाषाथी तो द्रव्यश्रुत केवी रीते कहेवाय? पण त्यां मतिज्ञान तो सुतराम् छे ज (भले व्यंजनावग्रह तरीके होय) एटले अपाय (मतिज्ञान) मां ‘आ शब्द छे ज’ एवं ज्ञान थया पछी ज शब्दमां द्रव्यश्रुतत्व मानवुं जोइए। सारांश ए छे के मतिज्ञान अने शब्द बेऊमां द्रव्यश्रुतत्व आवे, पण मतिज्ञानथी पूर्वे द्रव्यश्रुत न होय। पृष्ठ - १४ ऊपर “श्रोत्रेन्द्रियथी जेमनो उपलंभ... तेमां श्रुतज्ञान प्रवर्ती शके छे।” आ पंक्तिथी लेखक पण शायद आ ज कहेवा मांगे छे। बीजी कोई विवक्षा होय तो जणाववा विनति।

पृष्ठ - २० - श्रुतने अनुसर्या वगर जे अक्षरलाभ थाय, तेनुं कथन जो वक्ता मत्युपयोगमां रहीने करी शकतो होय तो मतिज्ञान पण प्रज्ञापक (- बीजाने जणावनारुं) न बनी जाय? ‘अलवत्त, क्यारेक मतिज्ञान सीधुं ज द्रव्यश्रुतमां पण रूपांतर पामे’ (पृष्ठ - १८) - आ शक्य ज केवी रीते बने? भावश्रुत विना द्रव्यश्रुत क्यांथी होय? वक्ता अनुपयुक्त होय तो ‘अणुवओगो दव्वं’ थी द्रव्यश्रुतथी द्रव्यश्रुत (-शब्द) आ प्रक्रिया होई शके। पण मतिज्ञानथी द्रव्यश्रुत? स्पष्ट करवा विनंती।

111. ☒ [ॐ] Σ 202 (14.33) संथारापोरसीनी विधि]

पण आम करवुं स्पष्टपणे अविधि छे. अत्रे आ ‘अविधि’ शब्दनी जग्याए ‘परंपराभेद’ शब्द वधु सुरुचिपूर्ण लागशे। श्रीनीतिसूरिजी, डहेलावाला, श्रीकलापूर्णसूरिजी आदि समुदायोमां गीतार्थोनी आ परंपरा छे। (संवत्सरी-काउस्सगना प्रश्नमां लेखके आ ज प्रत्युत्तर आप्यो छे।)

112. ✉ [✉ ✉ 80 (14.74)]

વિજ્ઞાન ઔર અધ્યાત્મ ના કથન અનુસાર તો ત્વચા પદાર્થોનો खरेखर સ્પર્શ નથી કરતી એ તો બરાબર પળ, પદાર્થના પોતાના અણુઓ પળ જુદા જ છે। હવે પદાર્થના અણુઓ પળ જુદા અને ત્વચાના અણુઓ પળ જુદા। એટલે સંપૂર્ણ જગત અણુઓનો સમૂહ જ થઈ ગયો, પદાર્થ (આપણી ભાષામાં સ્કંધ-દેશ) જેવું તો કશું રહ્યું જ નહીં। એટલે ત્યાં 'इयर अप्पवेसे' નો નિયમ લગાડી શકાય। પળ વ્યવહારમાં તો પદાર્થ પળ છે ને ત્વચા પળ। અહીં સ્પર્શનો વ્યાવહારિક અર્થ કરીને ફોરેન્સિક ડિપાર્ટમેન્ટની વાતને સાચી માની શકાય। નહીં તો પરસ્પર પ્રભાવિત ક્ષેત્રને ફોરેન્સિક ડિપાર્ટમેન્ટવાળા પકડી શકતા હોય એવું માનવું જોઈએ। સામાન્યથી પળ બરફને અડવાથી ઠંડી અને આગને અડવાથી દાઝવાના અનુભવ થાય જ છે। તો બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ-વિષય ગ્રાહકપણું માનવામાં કોઈ મોટી બાધા જણાતી નથી।

113. ✉ [✉ Σ 111 (11.5) अग्नि का लक्षण]

ચન્દ્રકાંત મણિના સંયોગમાં અગ્નિની દાહકતાનો પ્રતિબંધ થાય છે, ઉષ્ણત્વનો નહિ. ચન્દ્રકાંત મણિના કારણે આપણે ઉષ્ણત્વ અનુભવી નથી શકતા એ વાત જુદી છે. ક્લોરોફોર્મથી જેમ સ્પર્શશક્તિ સંધાય તેમ અહીં જાણવું.

114. ✉ [✉ Σ 169 (13.7) चक्षुःप्राप्यकारिता???

સંપાદકશ્રી જે સમાધાન આપે છે, તે શબ્દ, સ્પર્શ, રસમાં તો બરાબર છે. પણ ગંધમાં પુદ્ગલો જેમ વાહક હોય છે, તેમ જ રૂપ વિષે પ્રકાશના કિરણોને વાહક માનીએ તો પ્રશ્ન તો ઊભો જ રહે છે.

મુનિશ્રી નયજ્ઞવિજયજી આદિ મહાત્માઓએ નૈયાયિક મતના ખંડન માટે ૪ યુક્તિઓ આપી છે. એમાંથી શરૂઆતની ત્રણ તો વૈજ્ઞાનિક મતને પણ લાગુ પડે છે.

ચોથી આપત્તિમાં આમ માની શકાય કે ચક્ષુથી નીકળતાં તારાકિરણો પ્રકાશકસ્વભાવી નથી, જેથી એમને સહકારી કારણરૂપ પ્રકાશની જરૂર જ ન પડે.

વૈજ્ઞાનિક મતે પણ પ્રકાશને પરાવર્તિત માનીએ તો નિમ્ન આપત્તિઓ આવવી જોઈએ :

૧) જેમ દર્પણ પ્રકાશને પરાવર્તિત કરે ત્યારે આંખો અંજાય તેમ ઓછા-વત્તા અંશે બધે અંજાવી જોઈએ.

૨) સહુથી અગત્યનું તો એવું માનીએ તો આપણે બધું જ થોડાક સમય પૂર્વેનું જ જોઈએ છીએ એવું માનવાની આપત્તિ આવે. કેમ કે અત્યંત ઝડપવાળો પ્રકાશ પણ પરાવર્તિત થઈને આવતાં થોડોક સમય તો લે જ. એટલે આપણે આટલા કાળ પૂર્વેનું જ પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ, વર્તમાનનું નહીં. સૂર્ય જેવી દૂરસ્થ વસ્તુઓ માટે તો આ કાળ ૮.૨૦ સેકન્ડ સુધીનો હોઈ શકે.

આના કરતા ચક્ષુમાં કોઈ Special Power માનવો જોઈએ જે પ્રકાશાદિ સહકારી કારણોની ઉપસ્થિતિમાં કોઈપણ માધ્યમ વિના પ્રકાશિત વસ્તુને જોઈ શકે. એ શક્તિને જ પ્રાપ્યકારિતા કહેવી.

115. ☒ [❧ Σ 169 (13.7) ચક્ષુ:પ્રાપ્યકારિતા???

શ્રીપ્રજ્ઞાપનાજીમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો છે કે દર્પણમાં કોઈ જુદા તો શું દર્પણને જુદા અથવા પોતાને (-શરીરને)? આનો ઉત્તર આમ અપાયો છે :

“આદર્શ તાવત્ પ્રેક્ષત એવ... આત્માનં - આત્મશરીરં પુનર્ન પશ્યતિ, તસ્ય તત્ત્વાઽભાવાત્...। તતઃ કથમાત્મશરીરં ચ તત્ર પશ્યેદિતિ? પ્રતિભાગં - સ્વશરીરસ્ય પ્રતિબિમ્બં પશ્યતિ। અથ કિમાત્મકં પ્રતિબિમ્બં? ઉચ્યતે - છાયાપુદ્ગલાત્મકમ્। તથાહિ - સર્વમૈન્દ્રિયકં વસ્તુ સ્થૂલં ચયાપચયધર્મકં રશ્મિવદ્ધ તે એવ છાયાપરમાણવઃ આદર્શાદિભાસ્વરદ્રવ્યપ્રતિગતાઃ સન્તઃ

સ્વસમ્બન્ધિદ્રવ્યાકારમાદધાના યાદૃગ્ વર્ણઃ સ્વસમ્બન્ધિનિ દ્રવ્યે કૃષ્ણો નીલઃ સિતઃ પીતો વા તદાભાઃ પરિણમન્તે॥” (મલય૦ વૃત્તિ - પૃષ્ઠ ૩૦૪-૩૦૫)

યદ્યપિ એનાથી સાબિત થાય છે કે દરેક વસ્તુથી છાયાપુદ્ગલો નીકળે છે (જેમ વિજ્ઞાન પળ માને છે) તો પળ જો એ છાયાપુદ્ગલો આંખ સુધી પહોંચે અને આંખ એને ગ્રહણ કરીને રૂપદર્શન કરે છે એવું માનીએ તો “ચક્ષુરિન્દ્રિયમુત્કર્ષતઃ સાતિરેકાત્ યોજનશતસહસ્રાદારમ્બ્ય અચ્છિન્નાન્ કુટકુટ્યાદિભિરવ્યવહિતાન્ પુદ્ગલાન્ અસ્પૃષ્ટાન્ દૂરસ્થિતાન્ અત એવ અપ્રવિષ્ટાન્ રૂપાત્મકાન્ પશ્યતિ॥” (પ્રજ્ઞાપનાજી - મલય૦ વૃત્તિ પૃષ્ઠ ૨૯૯) આ વાતનો વિરોધ આવે. એ છાયાપુદ્ગલો આંખમાં પ્રવેશે જરૂર (આંખમાં પળ દર્પણની જેમ પ્રતિબિંબ દેખાતું હોવાથી) પળ એ પ્રતિબિંબ બાહ્ય નિવૃત્તેન્દ્રિયરૂપ ચક્ષુ સુધી જ માનવું જોઈએ. આમ્યંતર નિવૃત્તેન્દ્રિય અથવા ઉપકરણેન્દ્રિય તો પોતાની વિલક્ષણ શક્તિ (- અપ્રાપ્યકારિતા) થી જ રૂપ ગ્રહણ કરે છે. તો જ પૂર્વાપર શાસ્ત્રવાક્યોનો સમન્વય થઈ શકે.

(પત્ર - 106-115) / મુનિ શ્રીહેમનિલયવિજયજી
(શ્રીનીતિસૂરિજી-સમુદાય)

116. ☒ [☒] Σ 202 (14.33) સંથારાપોરસીની વિધિ

આ લેખમાં ઘણીબધી બાબતો ખૂબ સરસ રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. તેમાંય કુક્કુડિપાયપસારણ વાળી ચર્યા ખૂબ રસપ્રદ છે. બે પગ ઊંચા અદ્ધર રાખીને સૂવાની વાત કેમે કરી બેસતી નથી જ. લેખકે કરેલ સ્પષ્ટતા જેવી સ્પષ્ટતા (સંકોચીને/ટૂંટિયું વાળીને ઈત્યાદિ) પૂર્વમાં ઘણીવાર થઈ છે, પણ આપણે ત્યાં સ્વસ્થ ચર્યા ખૂબ ઓછી થાય છે. એટલે આવા મુદ્દાઓ પછી મોળા પડી જતાં હોય છે. સારું થયું લેખકે આ ચર્યા છેડી.

બીજી એ પણ એક વાત નોંધપાત્ર છે કે ઓધનિર્યુક્તિના ટીકાકાસ્ત્રી સ્વયંની સામાયારી પણ મૂળ ગાથાના ક્રમથી ભિન્ન હશે - સંથારાપોરસીની વિધિ બાબતમાં.

કારણ કે ગાથા - ૨૦૫ ની ટીકામાં સ્વયં ટીકાકાર શ્રીદ્રોણાચાર્યજી ભગવંત લખે છે કે
અस्याश्च सामाचार्यनुक्रमेण गाथायां संबन्धो न कृतः किन्तु स्वबुद्ध्या
यथाक्रमेण व्याख्येया।।

આ લેખમાં બીજી પણ એક-બે વાતો અચરજ પમાડનારી જાણવા મળી કે
શ્રાવકોને શ્રવાણનો લાભ મળે એ હેતુથી સંથારાપોરિસી પ્રતિક્રમણ પછી ભણાવી દેવી.
એમ તો અમારે ત્યાં પણ સંથારાપોરિસી પ્રતિક્રમણ પછી તરત જ ભણાવી દેવાય છે,
પરંતુ એટલામાત્રથી એ દોષ નથી એમ નહીં. આ તો પછી પુનઃ માંડવીમાં સાધુઓને
ભેગા કરવા એ કાઠું પડે છે, કારણ કે કેટલાકનો તો સંથારાપોરિસી પહેલાં જ સંથારો
થઈ જતો હોય છે - સંથારો પાથર્યા વગર જ. અથવા તો માંડવીમાં - સમૂહમાં ભાગ
લીધા વિના પોતાની મેળે જ યા પોતાની જગ્યાએથી જ સંથારાપોરિસી ભણાવી
દેવાય. આ બધાંનું નિરાકરણ લાવવા દાદા ગુરુદેવ પૂજ્ય શ્રીરામસૂરિજી મહારાજે
પ્રતિક્રમણ પછી તરત જ સંથારાપોરિસી ભણાવી દેવાનું ચાલુ કરાવેલ. અલબત્ત એમાં
દોષ તો છે જ, પણ પેલા બધા દોષ કરતાં તો ઓછો. તેમ છતાંય શ્રાવકો માટે આવી
છૂટ અમારે ત્યાં ક્યારેય લેવાઈ નથી. એટલે શ્રાવકવાળી આ વાત વાંચીને સાર્યે
આશ્ચર્ય થયું. ને એમાંય શ્રાવકોએ ‘અવિધિ કરે છે’ એવો દોષ આપ્યો એ વાળી વાત
પણ ખૂબ દુઃખદાયક છે. એક જ આંખે જોવાની ટેવ પડી જવાથી આવી બધી
પીડાઓ હવે પ્રચુર પ્રમાણમાં પ્રસરતી જાય છે.

／ મુનિ શ્રીશીલચન્દ્ર-નિર્ગન્થચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

117. ☒ [❧] Σ 206 (14.41) पर्षदानी व्यवस्था विशे]

સ્તુતિના પાઠને સમર્થન આપે તેવો એક પાઠ રત્નસંચયમાં મળે છે -

मुणि वेमाणानि समणी, भवण-वण-जोइस देवदेवीतिगं।

कप्पसुरनरित्थितियं, चिट्ठइ एयाइं विदिसासु।।

મૂળા ગાથામાં તો કઈ પર્ષદા કઈ દિશામાં બેસે તેનો આમ તો સ્પષ્ટ નિર્દેશ નથી, પરંતુ તાત્પર્યતઃ તો નૈર્ઋત્ય ખૂણામાં ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષ - એ ત્રણ નિકાયના દેવો રહે અને વાયવ્ય ખૂણામાં એ જ ત્રણ નિકાયની દેવીઓ રહે - એમ જ સમજાય છે. માની શકાય કે આ અને આ પ્રકારના અન્ય પાઠોએ અનુસરીને સ્તુતિકારે પર્ષદાનું નિરૂપણ કર્યું હોય.

પણ વડીલો પાસે જાણવા મળ્યા મુજબ લેખમાં દર્શાવેલા સંશોધિત પાઠને પણ સમર્થન આપે તેવો પાઠ બૃહત્કલ્પલઘુભાષ્યની શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિજી રચિત વૃત્તિમાં મળે છે. ત્યાં ગાથા - ૧૧૮૬-૭ ની વૃત્તિમાં સમવસરણ-ગત પર્ષદાનું વિસ્તારથી નિરૂપણ થયું છે. ત્યાં વાયવ્ય ખૂણામાં ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષ - એ ત્રણ નિકાયના દેવો અને નૈર્ઋત્ય ખૂણામાં એ જ ત્રણ નિકાયની દેવીઓનું સ્થાન જણાવાયું છે. તેમ જ સમવસરણસ્તવમાં પણ એ જ પ્રમાણે નિરૂપણ છે.

પ્રકરણો કે સ્તુતિની અપેક્ષાએ પંચાંગીનો પાઠ જ સ્વાભાવિક રીતે વધુ પ્રમાણભૂત ગણી શકાય.

✓ મુનિ શ્રીશ્રુતાંગચન્દ્રવિજયજી (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

* * *

શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ

અંક ૧૪, પૃ. ૪, પં. ૧૮ વિકલ્પાકલ્પિતં → વિકલ્પકલ્પિતં।

અંક ૧૪, પૃ. ૮૪, પં. ૧૨ પૃષ્ઠ - ૬૮, પંક્તિ - ૫ → પૃષ્ઠ - ૪૮, પંક્તિ - ૧૦

અંક ૧૩, પૃ. ૮૮, પં. ૧૪ શરીરેન્દ્રિયાપેક્ષયેવ → શરીરેન્દ્રિયાપેક્ષયૈવા।

અંક ૧૩, પૃ. ૮૯ પત્ર ૭૨-૭૩ કી જગહ પત્ર ૭૩-૭૪ છપા હૈ। અનુક્રમણિકા મેં ક્રમ બરાબર હૈ। (સૂચવનાર - આ. શ્રીવિજયજગચંદ્રસૂરિજી-શિષ્યવૃંદ)

શ્રુતશુદ્ધિ

શ્રુતશુદ્ધિ - ૬

ગ્રંથ - શ્રીસિદ્ધહેમચન્દ્રશબ્દાનુશાસનમ્ - લઘુવૃત્તિ:

પ્રકાશક - શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જૈનમંદિર

સંપાદક - મુનિ શ્રીજંબૂવિજયજી

શુદ્ધિ - મુનિ શ્રીનિર્ગ્રંથચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૭૩	૧૯	અટ્ટિટિષતે	અટ્ટિટિષતિ
૩૧૦	૮	દ્વન્દ્વે બહ્વર્થે	દ્વન્દ્વેઽબહ્વર્થે
૩૧૦	૧૨	દ્વન્દ્વે બહ્વર્થે	દ્વન્દ્વેઽબહ્વર્થે
૩૪૭	૨	પૈષ્પલાદા:	પૈષ્પલાદા:
૩૮૪	૪	બસ્તે૦	વસ્તે૦
૩૮૪	૫	બસ્તે૦	વસ્તે૦

શ્રુતશુદ્ધિ - ૭

ગ્રંથ - શ્રીસિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનમ્ (મધ્યમવૃત્ત્યવચ્ચરિ...) - ભાગ - ૩

પ્રકાશક - શ્રીઅરિહંત આરાધના ટ્રસ્ટ

સંપાદક - આચાર્ય શ્રીરાજશેખરસૂરિજી મ.

શુદ્ધિ - મુનિ શ્રીનિર્ગ્રંથચન્દ્રવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૪	૨૫	જહ્વકાતા	જૈહ્વકાતા:
૬	૨૨	ઇજ્)	ઇજ્

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१०	२५	दोर्नदी०	अदोर्नदी०
११	१९	शलङ्कुश०	शलङ्कुश०
१६	२२	विपाशपाटः	विपाश् पाठः
१६	२८	['अत इञ्'।३।१।३।१।]	['बाह्वादिभ्यो गोत्रे' ।६।१।३।२।]
१७	२६	तस्य अपत्यं	तस्या अपत्यं
२३	२४	दुष्कला०	दुष्कुला०
२३	२५	दुष्कला०	दुष्कुला०
३०	२	०त् क्षत्रियवाचिनः	०त् राष्ट्र-क्षत्रियवाचिनः
३१	२०	द्व्यन्तस्य	द्व्यन्तस्य
३१	२८	पञ्चालीभिः	पाञ्चालीभिः
३२	७	भलन्द	भलन्दन
३२	१६	गोपवनाः	गौपवनाः
३३	३	अगस्तस्य	अगस्त्यस्य
३३	२३	युधिष्ठिरायणः	यौधिष्ठिरायणः
३४	११	कैतावयिनिः	कैतवायनिः
४५	२२	कांसीयम्	कंसीयम्
४८	६	ह्योगोदोहदम्	ह्यौगोदोहदम्
४८	१३	०हितस्य । [अ०	०हितस्य [अ०
४८	२९	'गोरादि०'	'गौरादि०'
५०	१४	०न्तात्] । दु०	०न्तात्] दु०
५१	११	दुरभवे इति	दुरभव इति
५३	५	चातुरर्थिकः ।	चातुरर्थिको देशे ।

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
६३	२५	०वाचि, प्रोक्त- प्रत्ययान्तमिन्नन्तं च	०वाचि, इन्नन्तं च
७७	२	-‘ऽकञ् वा’ स्यात् ।	-‘ऽकञ्’ स्यात् ।
८३	६	नवा’ पु०	नवा’ । पु०
१०१	३	सपूर्वाच्च	सपूर्वाच्च
१०८	१४	क्षत्रियब्राह्मणव०	क्षत्रियब्राह्मणव०
१०८	१५	ब्राह्मणान्	ब्राह्मणान्
१४०	२०	पुत्रान्तात्	पुत्रशब्दाद्
१५३	१६	नाभिशब्दात्	नाभिशब्दाद्
१५६	२२	०ठ्यर्थे ‘एयण्’	०ठ्यर्थे परिणामिनि ‘एयण्’
१५८	२१	स्वराद्यन्त	स्वराद्यदन्त
१६०	२५	बहुवचन	बहुवचन
१६८	४	मध्ये पदमनु	मध्येऽनुपदमितिपदं
१६९	५	पारावारीणः	पारावारीणः
१७०	१०	०शब्देन ॥१०६॥	०शब्देन शौण्डादित्वात् सप्तमीसमासः ॥१०६॥
१७४	१२	बहुवचनं	बहुवचनं
१७४	३०	भवतः अपि०	भवतः । अपि०
१७५	२२	कर्णशूरः	कर्मशूरः
१७७	८	संशये प्रस्तु०	संशये चकारादसंशये च प्रस्तु०
१७९	१५	मेघसंभवम्	मेघसम्भवम्
१८३	३०	(६॥२॥११७)	(६॥२॥११७)

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
२०४	२१	तु उच्यते	तूच्यते
२०६	१	क्षेपा-तिग्रहा	क्षेपा-ऽतिग्रहा
२०६	१०	‘तसुः’ । स्यात् ।	‘तसुः’ स्यात् ।
२०६	१६	अभिरर्जुनतः	अभिमन्युरर्जुनतः
२११	३	यतमानय	यतमानाया
२११	२९	विशेषणम्	विशेषणम्
२१२	३	द्विदेशेति	द्विर्देशेति
२१५	२५	पक्षेऽपरार्धम्	पक्षेऽपरार्धम्
२५४	२०	० न्तात् लुको०	०न्तादलुको०
२६०	२०	कल्याणपञ्चमकः पक्षः	कल्याणपञ्चमीकः पक्षः
२६२	५	०भ्यां परतो	०भ्यां नञादिभ्यश्च परतो
२६७	२९	(२।४।१०४)	(२।४।१०५)
२७०	२७	पादः ॥	पादः समाप्तः ॥
२७५	२६	पूर्वेषुकामशमः	पूर्वेषुकामशमः
२७५	२६	अपरेषुकामशमः	अपरैषुकामशमः
२७५	३०	पूर्वेषुकामशमः	पूर्वेषुकामशमः
२७५	३०	अपरेषुकामशमः	अपरैषुकामशमः
२७६	३	पूर्वेषुकामशमः	पूर्वेषुकामशमः
२७६	४	पूर्वेषुकामशमः	पूर्वेषुकामशमः
२८१	१६	मन्नन्ताच्च	मत्वनन्ताच्च
२९५	२२	संमत्य	सम्मत्य
३०३	१७	०दुपान्त्यनलोपो०	०दुपान्त्यन्लोपो०
३०५	११	रुत्वलोपादीनि	रुत्वनलोपादीनि

શ્રુતશુદ્ધિ - ૮

ગ્રંથ - યોગબિંદુ (અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ સહિત)

સંપાદક - મુનિ શ્રીધર્મશેખરવિજયજી ગણિ

પ્રકાશક - અરિહંત આરાધક ટ્રસ્ટ, વિ.સં. ૨૦૭૨

શુદ્ધિ - મુનિ શ્રીશીલયન્દ્રવિજયજી તથા સહવર્તી મુનિભગવંતો
(ડહેલાવાળા-સમુદાય)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨	૧૯	અભિધાન	અભિધાના
૯	૩	યસ્માત્તત્સ્યાત્	યસ્માત્સ્યાત્
૧૦	૪	બોધનિયમો	બોધનિયમૌ
૨૬	૩	યુજ્યેતે	યુજ્યતે
૨૮	૪	પુર	પુન
૩૧	૫	નાત્માદે	ચાત્માદે
૩૨	૭	સા	સ
૩૬	૫	અધ્યાત્માદીનાંયોગભેદાનામ્	અધ્યાત્માદીનામેકાદશાનાં યોગભેદાનમ્
૫૩	૪	વિષયેષુ ચેતઃ	વિષયેષ્વચેતઃ
૭૪	૧૧	સ્વસ્વસ્વભાવે	સ્વસ્વભાવે
૯૮	૭	ન	ચ
૧૦૦	૨૧	અપ્રતીમાનસા	અપ્રીતમાનસા
૧૦૧	૧૦	પલી	પત્ત્રી
૧૦૧	૧૨	મલિકા	મૂલિકા
૧૨૨	૨	શ્વાપદ	શ્વાપદ
૧૨૫	૬	નિષધનં	નિષેધનં

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१२५	९	मन्यत्रान्वेषणमाण	मन्यत्रान्वेषमाण
१२६	११	आहुर्बुवते	आहुर्बुवते
१४०	६	उद्गः	उदग्रः
१७०	८	एत एव	अत एव
१७१	४	एत एव	अत एव
१७४	८	कार्य	काय
१७५	५	सन्सुदरः	सन्सुन्दरः
१८२	५	उच्चते	उच्यते
२००	९	एतद्-यथाशक्ति	एतद्-अयथाशक्ति
२०१	२	०करणायां	०करणाभ्यां
२०२	७	०कयाइ' इत्यादि	०कयाइ' आ.नि. इत्यादि
२०५	३	नत्वेका	नत्वेको
२०५	५	एकापि	एकोऽपि
२०७	११	सत्त्वः-सर्वजीवः	सत्त्वः-जीवः
२१५	६	०वास्य पुनर्बन्ध०	०वास्याऽपुनर्बन्ध०
२२०	८	घटते, सिद्ध्यादि०	घटते, बीजसिद्ध्यादि०
२३८	५	ग्राहश्च	ग्राह्यश्च
२४६	४	केवलनैव	केवलेनैव
२४८	१	यत्स्याश्चित्रं	यत्स्याच्चित्रं
२४८	८	तल्लक्षणवियोगेन	तल्लक्षणनियोगेन
२५२	४	०मोक्षासन्नाभाव०	०मोक्षासन्नभाव०
२५२	६	पूर्वोक्तविध	पूर्वोक्तविधि
२७२	१३	०भोगभाजो	०योगभाजो
२७५	५	मुख्योऽनुचरितः	मुख्योऽनुपचरितः

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૮૨	૩	નન્દીતૂર૦	નન્દીસૂત્ર૦
૨૯૭	૧	યથા	યયા
૩૦૩	૪	૦શદાર્થઃ	૦શબ્દાર્થઃ
૩૦૬	૨	એષા	એષાં
૩૦૬	૫	એષા	એષાં
૩૨૨	૫	તન્ત્ર	તન્ત્રે
૩૨૫	૮	૦સ્થાપી	૦સ્થાયી
૩૩૮	૭	ઇત્યેવંરૂપં	ઇત્યેવંરૂપં
૩૪૫	૧૩	૦ક્ષોમસલિલ	૦ક્ષોમસલિલ
૩૪૮	૧૫	તદન્યસ્યાભાવાદેવ	તદન્યાભાવનાદેવ
૩૪૯	૧	જ્ઞાન૦	જ્ઞાત૦
૩૪૯	૧	૦ઽભાવાદેવ	૦ઽભાવનાદેવ

શ્રુતશુદ્ધિ - ૮

ગ્રંથ - યોગબિંદુ - સટીક (એલ. સ્વેલી (યુરોપીયન) દ્વારા સંશોધિત)

પ્રકાશક - જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

શુદ્ધિ - આ. શ્રીવિજયજગચ્યન્દ્રસૂરિજી મ. તથા મુનિ શ્રીશીલયન્દ્ર-
વિજયજી મ. (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨	૧૯	ધ્રુવાદ્વે	ધ્રુવાધ્વે
૧૧	૧૯	ભાવસંયોગલક્ષણ	ભાવલક્ષણ
૧૧	૨૩	અયોગ્ય	યોગ્ય
૧૦	૮	ભાવમાના	ભાવનામા
૪	૧૪	યદ્યસ્માત્સ્યાત્	યદ્યસ્માત્તસ્યાત્

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१२	१०	तस्य योगिरूपेण	तस्याऽयोगिरूपेणाऽपि
१२	१२	परकीययोगेन	परकीयायोगेन
१२	२५	युज्येते	युज्यते
१७	२७	तात्त्विको यो	तात्त्विको सः यो
२२	९	मन्त्रविषयः	मन्त्रविशेषः
२७	१६	विषयेषु चेतः	विषयेष्वचेतः
२७	२२	कृतंभरा	ऋतम्भरा
२९	५	करणत्वात्	कारणत्वात्
२९	१९	समतृण	स्मर्तृणां
३३	७	यथा	पथा
३८	६	स्वभावे	स्वस्वभावे
४०	१३	पुण्य	पुष्प
४१	१७	प्रशासनादे	प्रशंसनादे
४१	२१	कंचिद्विशेष	किञ्चिद्विशेष
४२	१९	०फलाया अधर्म०	०फलाया धर्माक्रियाया अधर्म०
४३	८	द्योयोऽपि	द्योगोऽपि
४३	२७	भोगाद्यर्थ	योगाद्यर्थ
४८	११	प्रसाद	प्रासाद
५०	१८	पूजारूपः	पूजारूपः स्यात्
५१	१	वस्त्रव्यवहार	वस्त्रद्रव्यव्यवहार
५१	९	निर्णीत	निर्णीत
५२	२०	स कः	सकः
५२	२९	प्रवृत्तो	प्रवृत्ता

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
५३	१	अजानानो	अजानत्या
५३	१	तथा	तया
५५	१५	जनसौभाग्य	जननसौभाग्य
५५	१६	ख्यापनार्थ	ज्ञापनार्थ
५८	२१	विशेषितम्	विशोधितम्
५९	६	दन्ति	दत्ति
५९	१८	सुखानि	सुखखानि
६३	२०	येषामेव	येषामेवं
६३	२२	एषां	येषां
६४	२६	०कस्याव्यापार०	०कस्यापारस्य पार०
६६	२४	विषये	विषं
६६	२५	दम्	-
६७	२५	समुदयादि	समुदायादि
६७	२६	अननुष्ठानमेव	अनुष्ठानमेव
७०	६	गमनादि	गगनादि
७०	१४	युक्ति	व्यक्ति
७१	९	न तु	ननु
७१	१४	न तु	ननु
७४	१०	महत्वा	महदा
७४	१८	लाभो	भाजो
७५	११	प्रतिकाल	प्रतिकल
७५	२६	लिकायाम	नलिकायाम
७६	१८	बन्धकाभावस्य	बन्धकभावस्य
७६	२१	व्यापकः	ख्यापकः

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
७८	७	वा	च
७९	२३	सुखानुरूपं	सुखानुष्ठानरूपं
८०	२६	अनाद्य	अनाढ्य
८३	१७	प्रतिष्ठिता	प्रतिष्ठितता
८४	४	तत्त्वकालादि	तत्कालादि
८४	२५	मृन्मात्रक	मृन्मात्रहेतुक
८६	६	किञ्चिद्धृत्या	किञ्चिद्वृत्या
८६	१७	संवृद्धिसंयुतः	वृद्धिसंयुतः
८६	२४	बहुत्वात्	बहुन्वारान्
८८	४	प्रत्यय	प्रत्यल
८८	१६	अथैवा	अस्यैवा
८८	२३	विहाय घटते	विहाय - विरह्य, घटते
८९	२२	नुजायमान	तु जायमान
९०	३	सन्निवृत्तिः	तस्मिन् सति वृत्तिः
९०	२०	छास्त्रपाठनं	शस्त्रपाटन(?)
९०	१९	अत्यन्ता	अत्यन्त
९१	५	त्राणायोच्यते	त्राणाञ्चोच्यते
९१	२३	वृत्या दैवो	वृत्तावेवौ
९८	१	एवमेव	एनमेव
९८	२२	यत्रेनो	यत्नेनो
९९	१९	अवश्यं तथैव	अवश्यंतयैव
१०२	२१	प्रतिपञ्चन्द्रमण्ड०	प्रतिपञ्चन्द्रसन्निभाः
१०२	२२	लसमाः	-
१०३	८	योश्चा(र)धिकार	योग्या अधिकार

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१०४	९७	०मता ।	०मता । श्लो. २१६
१०६	२४	गाथक	गायक
१०६	२५	कथाकथानकादि	कथाकथनादि
१०८	२६	वातरेणुर्वीतो०	‘वातहार्यं रजो वातरेणुः’ वातो०
११०	५	एतद्यथाशक्ति	एतद् अयथाशक्ति (?)
१११	२४	शेषस्येतरश्च	शेषश्चेतरस्य
११८	६	०मुत्तरेण	०मुत्तारण
१२०	१	अथैव	अत्रैव
१२०	११	०न्यत्र	०न्यन्न
१२०	१७	तत्तदुर्वा	०तत्तद् गुर्वा -
१२०	२०	सिद्धयादि	बीजसिद्धयादि
१२८	२९	तथाध्वाभेदतः	“तथाद्धाभेदतः”
१२८	२७	“तथाध्वाभेदतः”	“तथाद्धाभेदतः”
१३३	१४	अथ तयोः	अथाऽनयोः
१३५	३	०म्भवतां	०म्भवत्
१३५	१०	उपदेशप्रसिद्ध	उपदेशपदप्रसिद्ध
१३६	११	बाधकबाध्यादि०	पाचकपाच्यादि०
१३८	१४	शुभात्ततः	शुभात्ततस्तु
१४२	९	पचनादि	पवनादि
१४२	१२	“पचनादि०	“पवनादि०
१४२	१२	पचनखनन०	पवनखनन०
१४४	२३	प्रवृत्त्या नवभ्यः	प्रवृत्त्या ‘द्विप्रभृत्या

શ્રુતસંવિભાગ - ૧૫

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૪૪	૨૬	૦લદ્વે	૦લદ્વે
૧૪૪	૨૬	સવ્વઓ	સાવઓ
૧૪૫	૩	॥૩૫૨॥	॥૩૫૩॥ ⁴⁶
૧૪૫	૨૫	પ-	સદ્-
૧૪૫	૨૬	રિભૂતા૦	ભૂતા૦
૧૪૫	૨૬	માનુષાદિ	માષતુષાદિ
૧૪૬	૧૩	મૂલ	નૂળં
૧૪૬	૧૪	નાણહયં	નાણઙ્ગયં
૧૪૬	૧૪	પહાઓ	પંથાઓ
૧૪૭	૧૧	૦રત્ર	૦રત્ર
૧૪૯	૭	શબ્દોઽનુક્ત૦	૦શબ્દાવુક્ત૦
૧૫૦	૨૬	અધ્યાત્મ	અદ્યાપ્ય
૧૫૧	૨૬	૦દ્વષ્ટા:	૦દૃષ્ટા:
૧૫૩	૧૪	૦ચલવેદનીય	૦કેવલવેદનીય
૧૬૦	૧૯	૦વન્દનાયોગ્ય૦	૦વન્દનયોગ્ય૦
૧૬૧	૬	ભાવિનં	સન્તં
૧૬૫	૧૦	૦યથાનુ૦	૦ઽન્યથાનુ૦
૧૬૬	૧૪	૦ગ્રહાદિહેતુ૦	૦ગ્રહાદિનારકાદિહેતુ૦
૧૬૭	૪	અન્યથાકરણ	૦અન્યથાઽકરણ
૧૬૮	૮	માસાધ્ય	માસાદ્ય
૧૬૮	૧૦	આસાધ્ય	આસાદ્ય
૧૬૮	૧૧	પશ્ચિમમ્	અપશ્ચિમમ્
૧૬૮	૫૨	જન્માજન્મા	જન્માઽજન્મા

⁴⁶ અહીંથી માંડીને છેક અંતિમ શ્લોક સુધીના બધાં જ શ્લોક નં. ખોટા છપાયા છે.

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१६८	२६	द्विधा संप्र०	द्विधाऽसंप्र०
१६९	६	शक्र०	शत्रु०
१६९	९	०शक्र०	०शत्रु
१७०	४	योग्यता	योगाभ्यासेन
१७१	१४	पुरुषकारस्य	पुरुषस्य
१७२	७	तथा सर्वज्ञ	तथाऽसर्वज्ञ
१७२	१४	अन्यथा तत्स्वभाव	अन्यथाऽतत्स्वभाव
१७३	१५	०मस्या अस्मि०	०मस्याऽस्मि०
१७५	९	विशेषणमात्रवि०	विशेषाणामाग्रनि०
१७५	१०	ज्ञातृ	ज्ञान
१७६	२०	योगिन	वेदक
१७८	५	प्रतिपत्तेर्न	प्रतिपत्ते न
१७९	२५	०नरमश्म०	०नरजलमश्म०
१८०	१७	अत्र	अथ
१८४	२०	वैराग्य	नैरात्म्य
१८५	७	द्रव्य	द्वय
१८८	१६	परिषेधा	प्रतिषेधा
१९१	४	शुभाशुभ	शुभ
१९१	५	प्राकृत	प्राक् कृत
१९४	२३	०ऽस्माद०	०ऽस्माद्०
१९५	२३	०योगा०	०योग०
१९५	८	०जे यो	०जेयो
१९५	१०	०जे यो	०जेयो
१९५	२१	सांख्यशैवा	सांख्यभवा

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૯૭	૪	યોગ્યતાપ્રભવો	યોગ્યતા પ્રસ્તુતાત્પ્રભવો
૧૯૭	૨૬	૦માત્મા૦	૦માત્મ૦
૨૦૧	૭	૦શુદ્ધિ૦	૦શુદ્ધે૦
૨૦૨	૨૧	૦દ્વેતેન તદ્	૦દ્વેતેનૈતદ્
૨૦૫	૧૦	ન્યભાવે	ન્યાભાવે
૨૦૬	૧૨	૦બન્ધક૦	૦વન્ધક૦
૨૦૭	૨	ભવ૦	ભવ્ય

શક્ય પ્રયત્ને અશુદ્ધિઓ નોંધવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, ક્યાંક ક્યાંક પાઠભેદ હોવા છતાંય અર્થસંગત પાઠભેદને સ્વીકારી શુદ્ધિપત્રક તૈયાર કરેલ છે. અશુદ્ધિઓનું પ્રમાણ અતિશય હોવાથી ઘણી ચીવટ રાખવા છતાંય હજુય ક્યાંક અશુદ્ધિ રહી હશે.

શ્રુતશુદ્ધિ - ૧૦

ગ્રંથ - જૈનતર્કભાષા⁴⁷ (રત્નપ્રભા અને તાત્પર્યસંગ્રહા વૃત્તિ સહિત)

સંપાદક - મુનિ શ્રીત્રિલોક્યમંડનવિજયજી

પ્રકાશક - જૈન ગ્રંથ પ્રકાશન સમિતિ - ખંભાત, સં. ૨૦૬૪

શુદ્ધિ - મુનિ શ્રીશ્રુતાંગયન્દ્રવિજયજી (શ્રીનેમિસૂરિજી-સમુદાય)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૫	૭	૦નિક્ષેપોલક્ષિ૦	૦નિક્ષેપોપલક્ષિ૦
૯	૨૨	નેતિ	નેતિ

⁴⁷ આ ગ્રંથ શુદ્ધીકરણ સાથે પુનઃ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે.

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
९	२२	०विषयकमिति	०विषयक'मिति
११	४	कथञ्चिद् भेदा०	कथञ्चिद्भेदा०
११	५	कथञ्चिद् भिन्ना०	कथञ्चिद्भिन्ना०
१३	२७	प्रमाण्यो०	प्रामाण्यो०
१५	२०	०निरूपितम्	०निरूपितम्
१६	४	प्रमाण्यं	प्रामाण्यं
१६	११	प्रमाणोपपत्तिः	प्रमाणत्वोपपत्तिः
१६	८	स्वपर०	पर०
१६	८	प्रमाणस्य,	प्रमाणस्य
१८	१०	करणं	कारणं
२२	२०	०स्पष्टवत्त्व०	०स्पष्टतावत्त्व०
२४	१३	पारमार्थिकं	पारमार्थिकत्वं
२६	५	नाऽध्यवसायस्य	नाऽनध्यवसायस्य
२६	२१	०पीन्द्रिज	०पीन्द्रियज
२६	२४	यद्	य
४१	११	०दुःख०	०दुःख०
४१	२५	दृष्टे	दृष्टो
४७	४	प्रथमर्थाविग्रह	प्रथममर्थाविग्रह
५९	७	तथा प्ररूपणं	तथाप्ररूपणं
६३	६	०त्यत्र,	०त्यत्र
६४	२६	०सत्त्वात्	०सत्त्वात्
६४	२७	श्रोत्रग्राह्यत्वादि गुणतः 'शब्द	'श्रोत्रग्राह्यत्वादिगुणतः शब्द
६५	१	शाङ्गस्ये०	शृङ्गस्ये०

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
६६	१२	०भाविनी	०भाविनीं
६६	२१	०कत्वासम्भवेन	०कत्वसम्भवेन
७५	२	अवग्रहादयः	अर्थावग्रहादयः
७९	१२	०मस्ति - 'यदुतोच्छवासादिः	०मस्ति यदुत - 'उच्छवासादिः
७९	१	शबलबाहुल्यादीनां	शबलाबहुलादीनां
७९	२	०शाबल्यादि०	०शबलादि०
८५	१२	एतदेवं	एतदेव
८६	१३	०माधाय०	०माधीय०
८७	७	मरणाव्यवहितपूर्वसमयं	मरणाव्यवहितपूर्वसमयं (मरणसमयं?)
८९	६	०निरूपिते	०निरूपिते
९०	१७	तच्चाऽवरण०	तच्चाऽऽवरण०
९०	२२	नाऽवरणं	नाऽऽवरणं
९०	२३	ज्ञानेऽवरणम्	ज्ञानावरणम्
९१	१०	तत्राऽवरणमेव	तत्राऽऽवरणमेव
९१	१२	तत्राऽवरण०	तत्राऽऽवरण०
९२	२९	०मश्रुते	०मश्रुते
९४	४	देशातर०	देशान्तर०
९४	१७	सम्भवे	सम्भवे
९५	२१	स्वप्रमाण्ये०	स्वप्रामाण्ये०
९६	५	०प्रमाण्ये०	०प्रामाण्ये०
१०७	२८	किम्?"	किम्?।।"
१०८	२२	०रूपोदर्शनेन	०रूपोपदर्शनेन

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१०९	२४	०ज्ञानारिक्तं	०ज्ञानातिरिक्तं
११२	१२	०व्याभिचार०	०व्यभिचार०
११३	१८	०लक्षणाप्रत्या०	०लक्षणप्रत्या०
११४	१०	०लक्षणाप्रत्या०	०लक्षणा प्रत्या०
११५	१०	गामायने०	गामानये०
११५	१७	०कूलाचेष्टा	०कूला चेष्टा
११५	१२	दृष्टवा	दृष्ट्वा
११९	१४	०रोपेन	०रोपेण
१२१	२४	हृदो	हृदो
१२१	२५	हृदो	हृदो
१२२	५	०पाति	०पातित्वं
१२३	२६	व्याति०	व्याप्ति०
१२५	१०	इत्यनुमान०	इत्याद्यनुमान०
१२५	१२	०कृतिको०	०कृत्तिको०
१२७	१	ग्रहणाद्	ग्रहणाद्
१२७	८	अनुमितं	अनुमितिं
१२९	१३	सुधिभिः	सुधीभिः
१३१	१	०पक्ष	०पक्ष'
१३३	५	०प्रतीति०	०प्रतीत०
१३४	६	०तत्वेऽपि	०तत्वे अपि
१३४	२५	०त्येवं रूप०	त्येवंरूप०
१३५	२८	सङ्घातपरार्थत्वेनै०	सङ्घातत्वेनै०
१३९	२१	०ष्ययोश्च	०ष्यतोश्च
१४०	१५	०स्याऽसिद्ध०	०स्य सिद्ध०

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१४४	८	शशीयत्वं	शशीयत्वस्य
१४६	७	संशय०	संशया०
१४७	२०	तव	तत्र
१४९	१	तत्र वह्नि०	तत्र तत्र वह्नि०
१५०	२०	विप्रतिप्रति०	विप्रतिपत्ति०
१५१	८	तद्धर्मिता	तद्धर्मता
१५४	११	०प्रमाण्ये	०प्रामाण्ये
१५७	११	०त्मक प्रस०	०त्मकप्रस०
१६८	१९	सम्यग्ज्ञानम्	सम्यग्ज्ञानम्
१७२	२६	सम्यग्धेतुत्वं	सम्यग्धेतुत्वं
१७३	५	०करोति,	०करोतु।
१७४	२३	प्रमेयस्य	प्रमेयत्वस्य
१७५	१८	०वश्यंवाच्य०	०वश्यं वाच्य०
१७८	१०	०भ्याजेते०	भ्या[य?]जेते०
१७९	७	मानत्वद्वारतोऽनुमानादिना	मानत्व- द्वारतोऽनुगमनादिना
१७९	१२	नत्वीश्व०	न त्वीश्व०
१८२	१३	०दस्त्येव	०दस्त्येव
१८२	२५	जलत्वे०	जलीयत्वे०
१८६	१५	'सत्' पदम्	'सत्'पदम्
१८८	२	०वाक्यमस्य	०वाक्यत्वमस्य
१८९	१२	०धत्मा०	०धर्मा०
१८९	१३	पर्यायाधिक०	पर्यायार्थिक०
१९१	६	तादृगूप	तादृगूप

श्रुतसंविभाग - १५

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१९२	२	०गुणश्रय०	०गुणाश्रय०
१९२	१६	शक्य ते०	शक्यते०
१९२	२२	तथाऽभ्युपगमे	तथाभ्युपगमो
१९३	२०	०सम्भवाद्	०सम्भवाद्
१९६	१७	ज्ञानाभिन्नो	ज्ञानभिन्नो
१९७	१४	द्रव्यार्थिकभासा०	द्रव्यार्थिकाभासा०
१९७	२०	पर्यायभासा०	पर्यायार्थिकाभासा०
२०१	१९	द्रव्यविशेषा०	द्रव्यत्वाविशेषा०
२०१	२५	स्वसाधारण०	स्वासाधारण०
२१६	१३	०मैकान्तेन	०मेकान्तेन
२१८	५	ब्रह्मविवर्ता०	ब्रह्म विवर्ता०
२२६	९	प्रतिबन्धजिज्ञासा०	प्रतिबन्धकजिज्ञासा०
२२९	२२	आदि०	अनादि०
२३४	१७	०पूजागत०	०पूजादिगत०
२३८	१६	०प्रतिपत्ति न	०प्रतिपत्तिर्न
२३९	७	०कान्तिकमात्यन्तिकं	०कान्तिकमनात्यन्तिकं
२५२	१२	वस्तुन	वस्तुनः
२५७	२७	कश्चित्	कश्चित्
२७९	२४	निक्षेपरिच्छेदः	निक्षेपपरिच्छेदः

* * *

સાંપ્રત ચિંતન

226. પ્રભુવીર-જન્મવાંચન સમયે શ્રીફળ વધેરાય કે ધરાય?

આપણે ત્યાં શ્રીસંઘમાં પર્યુષણ મહાપર્વ દરમ્યાન પ્રભુવીર-જન્મવાંચન સમયે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી શ્રીફળ વધેરવાની પરંપરા ચાલે છે. આ શ્રીફળ વધેરવાની પ્રવૃત્તિને શાસ્ત્રીય સમર્થન મળી શકે? આગમમાં અથવા તે પછી કોઈપણ મહર્ષિ રચિત ગ્રંથમાં આ બાબતની કોઈ વાત પ્રાયઃ કરીને પ્રાપ્ત થતી નથી. તેમ જ સુવિહિત પરંપરામાં ક્યાંય આ પ્રવૃત્તિનો નિષેધ પણ કરાયો હોય તેવું જોવા મળતું નથી. આ વિષયને વિચારણામાં લાવવા માટેનાં નિમ્નલિખિત કારણો છે -

- શ્રીફળ વધેરવાની પ્રવૃત્તિમાં અવિવેક.
- જ્યાં બેઠા હોય ત્યાં જ અથવા જાજમ ઉપર જ શ્રીફળ વધેરવામાં આવે.
- એના કારણે પર્વના દિવસોમાં બેફામ કાચા પાણીનો વપરાશ.
- શ્રીફળના પાણીની મીઠાશથી ઢગલાબંધ કીડી વગેરે જીવોની ઉત્પત્તિ/હિંસા.
- આ બહાને ભગવાનનો પ્રસાદ મનાવીને પર્વના દિવસોમાં લીલોતરી વાપરવાની છૂટ.
- કેટલેક ઠેકાણે આ બધાથી બચવા સૂકા ગોળા વધેરવાની પ્રેરણા + પ્રવૃત્તિ.
- કેટલેક ઠેકાણે પાણીના અનર્ગળ વપરાશને રોકવા જન્મવાંચનના દિવસે શ્રાવકો/સંઘના યુવાનો પાસે જ ઉપાશ્રય ધોવરાવવાની પ્રવૃત્તિ.
- શાસ્ત્રપાઠની અનુપલબ્ધિ (શ્રીફળ વધેરવા માટે).

આ બધાં કારણો પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરીને વધેરવાની પ્રવૃત્તિથી થતા લાભ/નુકશાનની ટકાવારીને જોઈ જો નુકશાન વધુ જણાતું હોય તો શું ગીતાર્થ પૂજ્ય ગુરુભગવંતો વધેરવાને બદલે જન્મવાંચન સમયે શ્રીફળ ધરવાનું - અર્પણ કરવાનું

સમજાવી ન શકે? એમ કરવામાં શાસ્ત્રનો બાધ નહે? અથવા તો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ધ્યાનમાં રાખીને ચાલી આવતી પરંપરાને વધુ ઊજળી બનાવી શકાય કે નહીં?

આ બાબતમાં પૂ. શ્રીઆત્મારમજી મહારાજે વિચાર કરેલ. પણ પરંપરા અને શ્રાવકસંઘની આસ્થામાં અવરોધ ઊભો ન થઈ જાય એ માટે એ કાળે કોઈ ચોક્કસ નિર્ણયાત્મક સ્વરૂપ પ્રાપ્ત ન થઈ શકેલ. ત્યારપછી પણ આ સંદર્ભમાં આપણા પૂજ્યોએ ચર્ચા-વિચારણા નથી કરી એમ નહીં, પરંતુ જે પરિણામ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ કે પછી કાંઈક પરિવર્તન આ પ્રવૃત્તિમાં આવવું જોઈએ તે હજુ સુધી આવી શક્યું નથી.

થોડાં વર્ષો પૂર્વે પાઠશાળા - અંક ૪૯ માં શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મહારાજે પણ આ પ્રશ્ન અંગે યથાશક્ય સમાધાન પાઠવવાનો પ્રયાસ કરેલ. તેમાં એક વાત ખૂબ મહત્ત્વની એમણે ઉપસ્થિત કરી હતી કે કલ્પસૂત્રના ચોથા વ્યાખ્યાનમાં સિદ્ધાર્થ મહારાજ ત્રિશલા રાણીને આવેલ ૧૪ મહાસ્વાપ્નોનું ફળ જાણવા માટે સ્વાપ્નલક્ષણ પાઠકોને આમંત્રે છે ત્યારે તેઓ સમક્ષ ખાલી હાથે ફળકથનનું શ્રવાણ ન કરાય એ માટે હાથમાં શ્રીફળ ગ્રહણ કરીને શ્રવાણ કરે છે. આ પ્રસંગને સ્પષ્ટ કરતું સરસ મજાનું વાક્ય શ્રીકલ્પસૂત્ર આપણને આપે છે - પુષ્પફલપટ્ટિપુણ્ણહત્યે. આ પાઠના આધારે અથવા તો કલ્પસૂત્ર વગેરે કોઈપણ ગ્રંથમાં શ્રીફળ વધેરવું જોઈએ એવો નિર્દેશ પ્રાપ્ત થતો નથી. એના બદલે જન્મવાંચનસમયે પ્રભુના પારણામાં અથવા યોગ્ય સ્થળે શ્રીફળ ધરવું/ધરી દેવું એવો નિર્દેશ જરૂર મળી જાય છે.

ક્યાંક એવું પણ સાંભળ્યું છે કે શ્રીફળ વધેરવાની પ્રવૃત્તિ એ એક તાંત્રિક પ્રક્રિયા છે. જેમ શ્રીફળ વધેરતાની સાથે અંદરથી જ પાણી પ્રગટ થાય તેમ પ્રભુના જન્મવાંચન-શ્રવાણથી ભક્તના અંતરાત્મામાં સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય. એ સમયે જે ઊછળતો ઉમંગ-આનંદ હોય છે, એનાથી કાંઈપણ શુભનું સર્જન એની મેળે થઈ જતું હોય છે. માટે શ્રીફળ તો વધેરવું જ જોઈએ. પણ આ અનુપ્રેક્ષાને કોઈ ઠોસ આધાર છે કે નહીં તે વિચારવું પડે. તથા ધીરે ધીરે બીજા બીજા પ્રસંગોએ પણ જો આ જ રીતે શ્રીફળ વધેરવાનું ચાલુ થાય તો તેને અટકાવવું આકરું તો પડે જ.

તેમ જ સૂકા ગોળા લઈને આવવાની પ્રવૃત્તિની શરુઆત પણ પર્વના દિવસોમાં થતી અપ્કાયની વિરાધના, ચીકાશ-મીઠાશ આદિના કારણે થતી જીવલેસાને ધ્યાનમાં રાખીને જ થઈ હશે - એમ માની શકાય. પરંતુ સૂકો ગોળો એ કંઈ શુકન ન કહેવાય, મંગલનું કારણ ન કહેવાય.

અને આ સિવાય શ્રીફળ એ તો જન્મવાંચનનિમિત્તક પ્રભુનો પ્રસાદ છે, એ વાપરવામાં કાંઈ લીલોતરી વાપરી લીધાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન હોય ઈત્યાદિ જે વાત છે તે પણ સરળતાથી સમજી શકાય એવી નથી લાગતી. અથવા જો વાપરવામાં કોઈ બાધ ન હોય તો એવી યુક્તિ/સચોટ દલીલ હોવી જોઈએ જેનાથી વિવાદ ન થાય.

એક વાત સ્પષ્ટ છે કે જો એકવાક્યતાપૂર્વક કોઈપણ નિર્ણય શ્રીસંઘમાં શ્રીસંઘ માટે લેવાય અને ત્યારપછી એ જ રીતે જો એનો અમલ થાય તો આંખ અને આંતરડી બન્ને ઈર્ષ્યા વિના ન રહે. આ વિષયમાં શું કરી શકાય? શ્રીફળ વધેરવાનું અટકાવી શ્રીફળ ધરવાનું ચાલુ કરી શકાય કે નહીં? અને કદાચ શ્રીફળ વધેરવાની પ્રવૃત્તિ જો યથાવત્ જ રાખવી યોગ્ય જણાતી હોય તો એ અંગે કોઈ નિયત સ્થાન કે પરાત આદિની વ્યવસ્થા કરી શકાય કે નહીં? જેથી ઉપાશ્રય ધોવરાવવાની ચિંતા કે હિંસાનો પ્રશ્ન પણ ટળી જાય. કે પછી આ સિવાય કોઈ અન્ય વિકલ્પ આદરી શકાય?

જે હોય તે... સર્વે મિત્રોને વિનયપૂર્ણ વિનંતિ કે સ્વસમુદાયમાં, પોતાના ગુર્વાદિ વડીલો સાથે આ સંબંધમાં વિચાર-વિમર્શ કરીને ઘટતું શું કરી શકાય તે અંગે નિષ્કર્ષ/સંતોષકારક સમાધાન શ્રુતસંવિભાગ પરિવારને મોકલાવે. આ અંકનું વાંચન કરતી વેળાએ પર્યુષણ પર્વ સમીપમાં જ હશે એટલે બધાં જ કારણો/પ્રશ્નો આદિ સ્પષ્ટ થઈ જશે. ત્યારપછી સ્પષ્ટ ઉત્તર અથવા કમ સે કમ આંખે દેખ્યો અહેવાલ સહુ કોઈ સમ્યક્તયા પ્રસ્તુત કરી શકશે.

✓ મુનિ શ્રીશીલચન્દ્રવિજયજી (હલેલાવાળા-સમુદાય)

श्रुतसंदर्भ योजना

(Project of Open Files for references)

अनेक सहस्र पृष्ठों में फैले हुए शास्त्रीय संदर्भों तक केवल एक क्लिक में पहुँचने का एक अद्भुत साधन। टैक्नोलोजी एवं शास्त्रज्ञान का अनूठा समन्वय।

जैनविद्या से संबंधित किसी भी विद्याशाखा में संशोधन करनेवाले श्रमण को अनेक प्राचीन शास्त्रीय संदर्भों की आवश्यकता होती है। पर इतने विशालकाय ज्ञानराशि में से उन्हें ढूँढ नीकालना अक्सर नामुमकिन-सा प्रतीत होता है। इस समस्या का हल खोजते हुए यहाँ विशिष्ट सॉफ्टवेर्स की मदद से उन संदर्भों तक पहुँचाने का प्रयास किया गया है।

इस योजना के प्रथम चरण में सभी आगम ग्रंथ एवं आगम-समकक्ष ग्रंथों को उनके संपूर्ण पंचांगी साहित्य (२० वीं शती से पूर्व में रचित उपलब्ध समस्त संस्कृत-प्राकृत व्याख्यासाहित्य) के साथ यहाँ रखा जाएगा, जिसकी सूचि यहाँ दी गई है। मूल आगम एवं आगम-समकक्ष ग्रंथ तथा उनके व्याख्यासाहित्य की कुल कृतिसंख्या २१९ होती है। सूचि में असमाविष्ट कृति ध्यान में आने पर कृपया सूचना प्राप्त करावें। अभी अल्पसंख्यक ग्रंथों को ही यहाँ जोड़ा जाएगा। लेकिन क्रमशः संपूर्ण पंचांगी साहित्य को यहाँ समाविष्ट करने की भावना एवं प्रयास जारी है।

श्रीविजयनेमिसूरि-ज्ञानशाला के सांनिध्य में यह योजना प्रवर्तमान है। अभी सॉफ्टवेर-डेवलपिंग एवं ओपन फाइल्स तैयार करने का कार्य चल रहा है। तैयार होने पर श्रीविजयनेमिसूरि-ज्ञानशाला की अपनी वेबसाइट www.nemisurigyanshala.org पर यह सुविधा निःशुल्क उपलब्ध होगी।

Log in की प्रविधि

इस व्यवस्था के उपयोग हेतु पहले निःशुल्क पंजीकरण (registration) करवाना अनिवार्य है। श्रमण भगवंत किसी विश्वस्त संस्था या व्यक्ति के Email-ID से पंजीकरण करवा सकते हैं। इस पंजीकरण को मान्यता प्राप्त होने पर श्रमण इसके सदस्य बन जाएंगे। फिर हर बार श्रावक द्वारा अपना password एवं Email से प्राप्त OTP डलवाकर sign in करके किसी भी स्थल पर इस व्यवस्था का लाभ ले सकेंगे।

कैसे उपयोग करें?

→ में इष्ट शब्द लिखावें। आप Windows Keyboard या Google Keyboard या वेबसाइट का अपना Onscreen Keyboard – तीनों रीति से शब्द लिखवा सकते हैं।

→ लिखे गए शब्द के अलावा वह शब्द जिन जिन शब्दों के आदि, मध्य या अंत भाग में आता हो वे शब्द भी Pop-up लिस्ट में दिखाई देंगे। आप उन्हें भी चुन सकते हैं। जैसे गाथा लिखने पर, गाथापति/कीर्तिगाथा/मध्यगाथाभाग इत्यादि।

→ आप Exact Search या Similar Search में से किसी एक को चुन सकते हैं। Exact Search में पूर्णतः समान परिणाम ही दिखाई देंगे, जबकि Similar Search में मिलते-झूलते परिणाम भी मिल सकते हैं। जैसे

कान्ति लिखने पर, कंति/कांति/कन्ति/कांती इत्यादि। समानता का दर भी आप स्वयं तय कर सकते हैं।

→ इष्ट शब्द सभी ग्रंथों में (all) या किसी एक प्रकार के ग्रंथों में (category wise) या किसी एक ही ग्रंथ में (by book name) भी Search किया जा सकता है।

→ किसी एक विषय से संबंधित परिणामों की भी शोध हो (जैसे कि गोचरी की विधि, गोचरी के दोष इत्यादि) ऐसी व्यवस्था भी भविष्य में उपलब्ध होगी।

→ आप स्वयं के उपयोग हेतु निश्चित परिणामों का ग्रुप बनाकर उसे सुरक्षित भी कर सकते हैं। उन्हीं इष्ट परिणामों को बारबार ढूँढने का परिश्रम न हो इस दृष्टि से यह सुविधा बहुत उपयोगी सिद्ध होगी। (आपके यह ग्रुप्स अन्य सदस्य नहि देख पाएंगें।)

→ परिणामों में आपको वे परिच्छेदादि दिखाई देंगे जिनमें आपका इष्ट शब्द मौजूद है। आवश्यकता होने पर उन परिच्छेदों पर क्लिक करके मूल पृष्ठों तक भी जाया जा सकता है।

→ मूल टैक्स्ट में कोई शब्द क्षतिपूर्ण लगने पर आप उस पर राइट क्लिक करवाकर खुलने वाले बॉक्स में योग्य शब्द लिखवाकर हमें भिजवा सकते हैं। साथ ही प्रतिभाव के रूप में आप अपने महत्त्वपूर्ण सुझाव भी हमें भिजवा सकते हैं। आपकी इस सहाय के लिए हम आपके कृतज्ञ रहेंगे।

श्रुतसंदर्भ योजना में समाविष्ट होने वाले ग्रंथों की सूची

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
1	1.1	आचाराङ्ग - मूल
2	1.2	आचाराङ्ग - निर्युक्ति
3	1.3	आचाराङ्ग - चूर्णि
4	1.4	आचाराङ्ग - शीलाङ्काचार्य - वृत्ति
5	1.5	आचाराङ्ग - जिनहंससूरि - प्रदीपिका
6	1.6	आचाराङ्ग - अजितदेवसूरि - दीपिका
7	2.1	सूत्रकृताङ्ग - मूल
8	2.2	सूत्रकृताङ्ग - निर्युक्ति
9	2.3	सूत्रकृताङ्ग - चूर्णि
10	2.4	सूत्रकृताङ्ग - शीलाङ्काचार्य - वृत्ति
11	2.5	सूत्रकृताङ्ग - हर्षकुलगणि - सम्यक्त्वदीपिका
12	2.6	सूत्रकृताङ्ग - साधुरङ्गगणि - दीपिका
13	3.1	स्थानाङ्ग - मूल
14	3.2	स्थानाङ्ग - अभयदेवसूरि - वृत्ति
15	3.3	स्थानाङ्ग - नगर्षिगणि - दीपिका
16	3.4	स्थानाङ्ग - सुमतिकल्लोलगणि, हर्षनन्दनगणि - गाथाविवरण
17	4.1	समवायाङ्ग - मूल

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
18	4.2	समवायाङ्ग - अभयदेवसूरि - वृत्ति
19	5.1	भगवती - मूल
20	5.2	भगवती - चूर्णि
21	5.3	भगवती - अभयदेवसूरि - वृत्ति
22	5.4	भगवती - हर्षकुलगणि - बीजक
23	5.5	भगवती - दानशेखरसूरि - विशेषपदव्याख्या
24	5.6	भगवती - अवचूर्णि
25	6.1	ज्ञाताधर्मकथाङ्ग - मूल
26	6.2	ज्ञाताधर्मकथाङ्ग - अभयदेवसूरि - वृत्ति
27	7.1	उपासकदशाङ्ग - मूल
28	7.2	उपासकदशाङ्ग - अभयदेवसूरि - वृत्ति
29	7.3	उपासकदशाङ्ग - शुभवर्धनगणि - कथा
30	7.4	उपासकदशाङ्ग - कथा, चूर्णि
31	8.1	अंतकृद्दशाङ्ग - मूल
32	8.2	अंतकृद्दशाङ्ग - अभयदेवसूरि - वृत्ति
33	9.1	अनुत्तरोपपातिकदशा - मूल
34	9.2	अनुत्तरोपपातिकदशा - अभयदेवसूरि - वृत्ति
35	10.1	प्रश्नव्याकरणसूत्र - मूल
36	10.2	प्रश्नव्याकरणसूत्र - अभयदेवसूरि - वृत्ति

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
37	10.3	प्रश्नव्याकरणसूत्र - ज्ञानविमलसूरि - वृत्ति
38	11.1	विपाकसूत्र - मूल
39	11.2	विपाकसूत्र - अभयदेवसूरि - वृत्ति
40	12.1	औपपातिक - मूल
41	12.2	औपपातिक - अभयदेवसूरि - वृत्ति
42	13.1	राजप्रश्नीय - मूल
43	13.2	राजप्रश्नीय - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
44	14.1	जीवाभिगम - मूल
45	14.2	जीवाभिगम - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
46	14.3	जीवाभिगम - संग्रहणी
47	15.1	प्रज्ञापना - मूल
48	15.2	प्रज्ञापना - हरिभद्रसूरि - वृत्ति
49	15.3	प्रज्ञापना - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
50	15.4	प्रज्ञापना - समयसुंदर उपाध्याय - अवचूरि
51	16.1	सूर्यप्रज्ञप्ति - मूल
52	16.2	सूर्यप्रज्ञप्ति - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
53	17.1	जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति - मूल
54	17.2	जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति - धर्मसागर उपाध्याय - वृत्ति
55	17.3	जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति - शांतिचंद्र वाचक - वृत्ति

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
56	17.4	जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति - वृत्ति
57	18.1	चंद्रप्रज्ञप्ति - मूल
58	18.2	चंद्रप्रज्ञप्ति - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
59	19.1	निरयावलिका - मूल
60	19.2	निरयावलिका - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
61	20.1	कल्पावतंसिका - मूल
62	20.2	कल्पावतंसिका - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
63	21.1	पुष्पिका - मूल
64	21.2	पुष्पिका - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
65	22.1	पुष्पचूलिका - मूल
66	22.2	पुष्पचूलिका - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
67	23.1	वृष्णिदशा - मूल
68	23.2	वृष्णिदशा - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
69	24.1	निशीथ - मूल
70	24.2	निशीथ - भाष्य
71	24.3	निशीथ - विशेषचूर्णि
72	24.4	निशीथ - श्रीचंद्रसूरि - वृत्ति
73	25.1	महानिशीथ - मूल
74	26.1	व्यवहार - मूल

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
75	26.2	व्यवहार - निर्युक्ति
76	26.3	व्यवहार - भाष्य
77	26.4	व्यवहार - चूर्णि
78	26.5	व्यवहार - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
79	27.1	दशाश्रुतस्कंध - मूल
80	27.2	दशाश्रुतस्कंध - निर्युक्ति
81	27.3	दशाश्रुतस्कंध - चूर्णि
82	28.1	बृहत्कल्प - मूल
83	28.2	बृहत्कल्प - निर्युक्ति
84	28.3	बृहत्कल्प - लघुभाष्य
85	28.4	बृहत्कल्प - बृहद्भाष्य
86	28.5	बृहत्कल्प - चूर्णि
87	28.6	बृहत्कल्प - विशेषचूर्णि
88	28.7	बृहत्कल्प - मलयगिरिसूरि, क्षेमकीर्तिसूरि - वृत्ति
89	28.8	बृहत्कल्प - अज्ञात - वृत्ति
90	29(A).1	जीतकल्प - मूल
91	29(A).2	जीतकल्प - भाष्य
92	29(A).3	जीतकल्प - चूर्णि (सिद्धसेनगणि)
93	29(A).4	जीतकल्प - श्रीचंद्रसूरि - टिप्पण

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
94	29(B).2	पंचकल्प - भाष्य
95	29(B).3	पंचकल्प - चूर्णि
96	30.1	उत्तराध्ययन - मूल
97	30.2	उत्तराध्ययन - निर्युक्ति
98	30.3	उत्तराध्ययन - भाष्य
99	30.4	उत्तराध्ययन - चूर्णि
100	30.5	उत्तराध्ययन - शांतिसूरि - वृत्ति
101	30.6	उत्तराध्ययन - नेमिचंद्रसूरि - वृत्ति
102	30.7	उत्तराध्ययन - जयकीर्तिसूरि - वृत्ति
103	30.8	उत्तराध्ययन - कमलसंयम उपाध्याय - वृत्ति
104	30.9	उत्तराध्ययन - भावविजय उपाध्याय - वृत्ति
105	30.10	उत्तराध्ययन - लक्ष्मीवल्लभ उपाध्याय - वृत्ति
106	30.11	उत्तराध्ययन - नयविजय - वृत्ति
107	30.12	उत्तराध्ययन - अवचूर्णि
108	30.13	उत्तराध्ययन - अवचूरि
109	31.1	दशवैकालिक - मूल
110	31.2	दशवैकालिक - निर्युक्ति (१)
111	31.3	दशवैकालिक - निर्युक्ति (२)
112	31.4	दशवैकालिक - भाष्य

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
113	31.5	दशवैकालिक - चूर्णि (अगस्त्यसिंहसूरि)
114	31.6	दशवैकालिक - चूर्णि (वृद्धविवरण)
115	31.7	दशवैकालिक - हरिभद्रसूरि - वृत्ति
116	31.8	दशवैकालिक - तिलकसूरि - वृत्ति
117	31.9	दशवैकालिक - सुमतिसूरि - वृत्ति
118	31.10	दशवैकालिक - समयसुंदर उपाध्याय - वृत्ति
119	31.11	दशवैकालिक - अवचूरि (१)
120	31.12	दशवैकालिक - अवचूरि (२)
121	32.1	आवश्यक - मूल
122	32.2	आवश्यक - निर्युक्ति
123	32.3	आवश्यक - भाष्य
124	32.4	आवश्यक - विशेषावश्यकमहाभाष्य
125	32.5	आवश्यक - चूर्णि
126	32.6	आवश्यक - हरिभद्रसूरि - वृत्ति
127	32.7	आवश्यक - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
128	32.8	आवश्यक - तिलकसूरि - वृत्ति
129	32.9	आवश्यक - माणिक्यशेखरसूरि - वृत्ति
130	32.10	आवश्यक - विशेषावश्यकमहाभाष्य - जिनभद्रगणि, कोट्यार्यवादी - वृत्ति

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
131	32.11	आवश्यक - विशेषावश्यकमहाभाष्य - कोट्याचार्य - वृत्ति
132	32.12	आवश्यक - विशेषावश्यक० - हेमचंद्रसूरि - वृत्ति
133	32.13	आवश्यक - ज्ञानसागरसूरि - अवचूरि
134	32.14	आवश्यक - हेमचंद्रसूरि - टिप्पण
135	33(A).2	पिंडनिर्युक्ति
136	33(A).3	पिंडनिर्युक्ति - भाष्य
137	33(A).4	पिंडनिर्युक्ति - हरिभद्रसूरि, वीराचार्य - वृत्ति
138	33(A).5	पिंडनिर्युक्ति - वीरगणि - वृत्ति
139	33(A).6	पिंडनिर्युक्ति - मलयगिरिसूरि - वृत्ति
140	33(A).7	पिंडनिर्युक्ति - माणिक्यशेखरसूरि - वृत्ति
141	33(A).8	पिंडनिर्युक्ति - क्षमारत्न - अवचूरि
142	33(B).2	ओघनिर्युक्ति
143	33(B).3	ओघनिर्युक्ति - भाष्य
144	33(B).4	ओघनिर्युक्ति - द्रोणाचार्य - वृत्ति
145	33(B).5	ओघनिर्युक्ति - ज्ञानसागरसूरि - अवचूरि
146	34(A).1	नंदीसूत्र
147	34(A).2	नंदीसूत्र - चूर्णि
148	34(A).3	नंदीसूत्र - हरिभद्रसूरि - वृत्ति
149	34(A).4	नंदीसूत्र - मलयगिरिसूरि - वृत्ति

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
150	34(A).5	नंदीसूत्र - अवचूरि
151	34(A).6	नंदीसूत्र - श्रीचंद्रसूरि - दुर्गपदव्याख्या
152	34(A).7	नंदीसूत्र - चंद्रकीर्तिसूरि - विषमपदटिप्पणक
153	34(B).1	अनुज्ञानंदी
154	34(C).1	योगनंदी
155	35.1	अनुयोगद्वार
156	35.2	अनुयोगद्वार - चूर्णि
157	35.3	अनुयोगद्वार - हरिभद्रसूरि - वृत्ति
158	35.4	अनुयोगद्वार - हेमचंद्रसूरि - वृत्ति
159	36.1	चतुःशरणप्रकीर्णक - मूल
160	36.2	चतुःशरणप्रकीर्णक - बृहद्विवरण
161	36.3	चतुःशरणप्रकीर्णक - गुणरत्नसूरि - वृत्ति
162	36.4	चतुःशरणप्रकीर्णक - सोमसुंदरसूरि - वृत्ति
163	36.5	चतुःशरणप्रकीर्णक - अवचूरि
164	36.6	चतुःशरणप्रकीर्णक - गुणरत्नसूरि - टिप्पण
165	37.1	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (१) - मूल
166	37.2	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (१) - भुवनतुंगसूरि - वृत्ति
167	37.3	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (१) - सोमसुंदरसूरि - वृत्ति

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
168	37.4	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (१) - गुणरत्नसूरि - वृत्ति
169	38.1	भक्तपरिज्ञाप्रकीर्णक - मूल
170	38.2	भक्तपरिज्ञाप्रकीर्णक - अवचूरि
171	39.1	संस्तारकप्रकीर्णक - मूल
172	39.2	संस्तारकप्रकीर्णक - गुणरत्नसूरि - वृत्ति
173	40.1	तंदुलवैचारिकप्रकीर्णक - मूल
174	40.2	तंदुलवैचारिकप्रकीर्णक - विजयविमलगणि - वृत्ति
175	41.1	चंद्रावेध्यकप्रकीर्णक - मूल
176	42.1	देवेन्द्रस्तवप्रकीर्णक - मूल
177	43.1	गणिविद्याप्रकीर्णक - मूल
178	44.1	महाप्रत्याख्यानप्रकीर्णक - मूल
179	45.1	वीरस्तवप्रकीर्णक - मूल
180	46.1	यतिजीतकल्प - मूल
181	46.2	यतिजीतकल्प - साधुरत्नसूरि - वृत्ति
182	47.1	श्राद्धजीतकल्प - मूल
183	47.2	श्राद्धजीतकल्प - धर्मघोषसूरि - वृत्ति
184	47.3	श्राद्धजीतकल्प - सोमतिलकसूरि - वृत्ति
185	48.1	द्वीपसागरप्रज्ञप्तिसंग्रहणी - मूल

श्रुतसंविभाग – १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
186	49.1	ऋषिभाषितानि – मूल
187	49.2	ऋषिभाषितानि - संग्रहणी (१)
188	49.3	ऋषिभाषितानि - संग्रहणी (२)
189	50.1	गच्छाचारप्रकीर्णक – मूल
190	50.2	गच्छाचारप्रकीर्णक - विजयविमलगणि – लघुवृत्ति
191	50.3	गच्छाचारप्रकीर्णक - विजयविमलगणि – बृहद्वृत्ति
192	51.1	तीर्थोद्गालीप्रकीर्णक – मूल
193	52.1	मरणसमाधिप्रकीर्णक – मूल
194	53.1	आराधनापताकाप्रकीर्णक – मूल
195	54.1	ज्योतिषकरंडकप्रकीर्णक – मूल
196	54.2	ज्योतिषकरंडकप्रकीर्णक - मलयगिरिसूरि – वृत्ति
197	54.3	ज्योतिषकरंडकप्रकीर्णक - शिवनंदि वाचक – चंद्रलेखा
198	55.1	सारावलीप्रकीर्णक – मूल
199	56.1	सिद्धप्राभृतप्रकीर्णक – मूल
200	56.2	गच्छाचारप्रकीर्णक – वृत्ति
201	57.1	आराधनाप्रकीर्णक – मूल
202	57.2	गच्छाचारप्रकीर्णक – अवचूरि

श्रुतसंविभाग - १५

<u>SrNo.</u>	<u>Series No.</u>	<u>Aagam Name</u>
203	58.1	लघुचतुःशरणप्रकीर्णक – मूल
204	59.1	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (२) – मूल
205	60.1	आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णक (३) – मूल
206	61.1	संसक्तनिर्युक्तिप्रकीर्णक – मूल
207	62.1	अंगविद्याप्रकीर्णक – मूल
208	63.1	कल्पसूत्र – मूल
209	63.2	कल्पसूत्र - जिनप्रभसूरि – संदेहविषौषधि
210	63.3	कल्पसूत्र - धर्मसागर उपाध्याय - कल्पकिरणावली
211	63.4	कल्पसूत्र - संघविजयगणि – कल्पप्रदीपिका
212	63.5	कल्पसूत्र - जयविजय पंडित – कल्पदीपिका
213	63.6	कल्पसूत्र - समयसुंदर उपाध्याय – कल्पलता
214	63.7	कल्पसूत्र - विनयविजय उपाध्याय - कल्पसुबोधिका
215	63.8	कल्पसूत्र - शांतिसागर उपाध्याय – कल्पकौमुदी
216	63.9	कल्पसूत्र - लक्ष्मीवल्लभ उपाध्याय - कल्पद्रुमकलिका
217	63.10	कल्पसूत्र - पृथ्वीचंद्रसूरि – टिप्पण
218	63.11	कल्पसूत्र - अज्ञात – अंतर्वाच्य
219	63.12	कल्पसूत्र - नगर्षिगणि – अंतर्वाच्य

વિશેષ પ્રતિસ્પંદ

 અનેક શાસ્ત્રોનો એકસાથે જ બોધ કરાવવા બદલ ટીમસંવિભાગને અભિનંદન. / મુનિ શ્રીરાજદર્શનવિજયજી (ડહેલાવાળા-સમુદાય)

 શ્રુતસંવિભાગ હવે મેગેજિન નથી રહ્યું, Textbook થઈ ગયું છે. સુવિધા નહીં, અનિવાર્યતા. જિનવરભવનાનાં... લેખ સંપાદકશ્રીની પદાર્થસ્પર્શિની મતિ દર્શાવે છે. ?પૃ ૩ ના સમાધાનમાં મુનિશ્રી શ્રીકલ્યાણવિજયજીના નિબંધનિયય પુસ્તકનો સંદર્ભ આપે છે. મારી એક ગુજારિશ છે કે એવા Must Read પુસ્તકોની એક સૂચિ પણ શ્રુતસંવિભાગ આપે. પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રીના પ્રૌઢ જ્ઞાન-અનુભવનો લાભ અમને એ રીતે પણ મળી શકે છે. બાકી, શ્રુતસંવિભાગ માટે હવે 'કહેવાપાણું' રહ્યું જ નથી. / મુનિ શ્રીહેમનિલયવિજયજી (શ્રીનીતિસૂરિજી-સમુદાય)

 શ્રુતસંવિભાગ - ૧૩ મળ્યું છે. સાર્થક, ગુણવત્તા, કદ, પ્રિન્ટિંગ, અનુયોગની પદ્ધતિએ સુચારુ સંકલન વગેરે દૃષ્ટિએ એની સુંદરતા એને વારંવાર હાથમાં લેવા-વાંચવા-વિચારવા પ્રેરે છે. તત્ત્વ થોડું સુગ્રાહ્ય પીરસાશે તો એ વધુ આંખો અને મનને ઠારશે इति मे मतिः। વળી, શ્રુતશુદ્ધિનો ઉપક્રમ સુંદર છે પણ તેને અલગ પાનાની બુકલેટ રૂપે છપાવી સાથે પોસ્ટ કરાય તો પ્રતિદિન સાથે રાખવું સરળ રહે. વળી, તે જગ્યાના પાનામાં શ્રુતસંવિભાગમાં અન્ય મેટર સમાવી શકાય. / મુનિ શ્રીસાગરજી (સાગરજી મહારાજનો સમુદાય)

 શ્રુતસંવિભાગ - ૧૩ નો દળદાર અંક મળ્યો! આભાર! પ્રત્યેક અંક નવા-નવા વિચારો ઉમેરાતાં વધુ ને વધુ સમૃદ્ધ અને દળદાર થતો જાય છે; જે આનંદ ઉપજાવે છે. અંક - ૧૨ થી શરૂ થયેલું પુસ્તિકાસ્વરૂપ વ્યવસ્થિત લાગ્યું. જાળવણી માટે યોગ્ય. અંક - ૧ થી ૧૧ ને પણ શક્ય બને તો બે કે ત્રણ ભાગમાં વહેંચીને પુસ્તકસ્વરૂપે પ્રગટ કરી શકાય, કારણ કે એક જ પુસ્તકમાં અંક - ૧ થી ૧૧ નો સમાવેશ કરતાં વધુ પડતો દળદાર ગ્રંથ થવાની સંભાવના રહે. / મુનિ શ્રીયશેશયશવિજયજી (શ્રીલબ્ધિસૂરિજી-સમુદાય)

श्रुतसंविभागः - १४ अद्य लब्धः। त्वरितमेव 'आपणुं ज्ञान' इत्यादिमो लेखः पठितः। अत्यन्तं हृदयस्पर्शयं लेखः। ज्ञानेन सह मानो वर्धते - इति बहुत्र श्रूयते। अष्टादशपापस्थानकेषु मान इति सप्तमं पापस्थानम्। नवपदेषु च ज्ञानमित्यपि सप्तमं पदम्। सप्तमस्थानस्थितमिदं द्वयमपि किञ्चित् सूचयतीव न इति भाति। मिथो द्वयोः कश्चित् सम्बन्धः स्यादितिह सङ्केतः प्राप्यते। पूज्याचार्यै उपदेशमालाग्रन्थं दशवैकालिकसूत्रं चाऽऽलम्ब्य सम्यक् चिन्तनमुपन्यस्तम्। आधुनिकजीवानां कृतेऽत्यन्तमुपयोगि - आचरणार्हमेतत्। अन्यथा ज्ञानमेव घातकं भविष्यति - उत्पन्न वयं सर्वेऽपि श्रुतसंविभाग-रसिका मुनयो दत्तावधाना भवेम।

'कल्याणकविषयकं किञ्चित्' इति लेखसम्बन्धिपत्रचर्चायां विदुषा मुनिना श्रीनयज्ञविजयेनाऽस्मद्विचारा एवोपस्थापिता इति भातम्। यतः परतरे एव दिनेऽत्र सुरते अमरोलीविभागमध्ये मुनिश्रीआनन्दचन्द्र-पद्मचन्द्रसागराद्या मुनयो मिलिताः। तैः सम्भाषणावसरे कल्याणकविषयिण्यपि चर्चा प्रवृत्ता। तत्राऽस्माभिरुक्तो मुनिः पद्मचन्द्रसागरो यत् कुतोऽप्यन्विष्य दिगम्बरपरम्परामान्यानि चतुर्विंशतेरपि जिनानां कल्याणकानि प्रेषणीयानि। तेनेदं स्वीकृतमपि - 'मम इन्दोरे सम्पर्कोऽस्ति दिगम्बरैः सहे'त्युक्त्वा। 'क्वचिद् दिगम्बरपरम्परायां कल्याणकतिथयः सम्यक् स्युरपी 'त्यस्मदीयचिन्तनमासीदेव। अभिनन्दनस्वामिजन्मकल्याणकं प्रमादाद् विस्मृत-मस्माभिस्तद् मुनिना सम्यक् स्मारितम्। एवं चाऽऽहत्य १९ कल्याणकानि भवन्ति। उत्तरपुराणे अभिनन्दनकैवल्यकल्याणकं पो.शु.१४ दिने एवाऽस्तीति ज्ञातम्। तत्र पुनर्वसुनक्षत्रं संवदेदेव। नाऽत्र काऽपि विप्रतिपत्तिः।

बिन्दुपञ्चाङ्गे स्वीकृतेऽपीमानि १९ कल्याणकानि तु विसंवदेयुरेव। बिन्दुपञ्चाङ्गे तद् द्रष्टुं शक्यमेव। पुरातनानि तानि पञ्चाङ्गानि प्रकाशितानि सन्त्येव।

विद्वान् मुनिर्नयज्ञविजयः पुनः पुनरभिनन्द्यते, येन न केवलं लेखः पठितः, परं तत्र गहनं विमर्शोऽपि विहितः।

✓ विजयमुक्तिचन्द्र-मुनिचन्द्रसूरयः (श्रीकलापूर्ण-सूरिजी-समुदायः)

શ્રુતસંવિભાગ – પ્રતિભાઓનો બાગ

એક એક અંક અનેક પ્રતિભાનો સ્પર્શ આપી જાય છે અને આ સ્પર્શ રોમે રોમે હર્ષ દે છે.

અધ્યન-અધ્યાપનના સમયે કરેલી કેટલીય વિચારણાઓ તર્કસંગત તો હતી જ. પણ પ્રત અને પાઠનું પીઠબળ શ્રુતસંવિભાગ માંથી ઘણીવાર મળી આવે છે. જે પ્રરૂપણાની પાછળ દૃઢતા જગાડે છે.

નવા નવા પાઠો ને નવી નવી પ્રતિભાઓને એક પ્લેટફોર્મ પર મુકવાનો આ સફળ પ્રયાસ સકળ સંઘ માટે ખૂબ જ ખૂબ જ લાભપ્રદ બનશે - બન્યો છે.

સૌપ્રથમ બહુશ્રુત આ. મ. વિજયશીલચન્દ્રસૂ. મ. નો ચિંતનખજાનો પ્રસન્નતા પ્રગટાવી જાય છે. શ્રુતસંવિભાગ ના મૂળ સ્રોત મુનિશ્રી ત્રૈલોક્યમંડનવિજયજી મ. ને ખૂબ ખૂબ અભિનંદન – અનુમોદન.

એક સૂચન - બધા જ અંકો હસ્તલિખિત પ્રતરૂપે ભવિષ્યમાં મળે એવું વિચારજો.

અમારા બધા જ સાધુઓ વાટ જોતા હોય છે.

✓ આ. શ્રીવિજયચશોવર્મસૂરિજી મ.

(શ્રીલબ્ધિસૂરિજી-સમુદાય)